

KULTÚRA ÉS TUDOMÁNY

MÚLT ÉS JÖVŐ

(GONDOLATOK A VILÁGHÁBORÚRÓL, BÉKÉRŐL,
S A NÉPEK ÉS A KULTÚRA SORSÁRÓL)

IRTA: DS GUSTAVE LE BON

FORDÍTOTTA: DR. WILDNER ÖDÖN

BUDAPEST, 1920

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAOYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

KIADÁSA

MÚLT ÉS JÖVŐ

(GONDOLATOK A VILÁGHÁBORÚRÓL, BÉKÉRŐL,
S A NÉPEK ÉS A KULTÚRA SORSÁRÓL)

ÍRTA

Dr GUSTAVE LE BON

FORDÍTOTTA ÉS BEVEZETTE

Dr WILDNER ÖDÖN

BUDAPEST, 1920

FRANKLIN-TÁR SULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA *

KIADÁSA

BEVEZETŐ.

Dr. Gustave Le Bon, a nálunk is népszerű francia szociológus és természetbúvár, akinek egy kitűnő munkáját («A tömegek lélektana») már hozta ez a vállalat, jelen aforizmáit Parisban 1917 év végén tette közzé «Hier et demain» címmel. Tehát a háború folyamán, s ez bizonyos bélyeget is nyom a műre.

Háborús szemlélődései előterében áll hazája, de még inkább — s olyankor is, midőn be nem vallja — ősi ellensége, Németország, amely akkor, amikor a szerző rövid gondolatait — gyakran valóságos éleslövedékekké — kihegyezte, még egész fenyegető hatalmában félelmetes Gorgo-főként meredt rá minden franciára. Ez a «csaták közben» való' filozofálás persze a mi szociológusunk pártatlanságát is befolyásolja, aki mint hazafi osztozik -a szövetséges hatalmak tömegverdiktjében, hogy a háború oka hol keresendő. Ez a fölfogása sokszor olyan igazságtalan és heves kiszólásokra ragadja, amelyeket — úgy hisszük — ma már maga sem ismételné meg, s amelyek túlnyomó részét, mint-hogy tárgyilagos értékük úgy sincs, veszteség nélkül mellőztük a fordításban.

Ha azonban ezzel az aktuális politikai színezettel leszámoltunk, a munkát gazdag ob-

jektív igazságtartalma s formája révén haszonnal és élvezettel forgathatjuk.

Le Bon tömeglélektanának vezérlő eszméjét már ismerjük. Ez egyezik a Taine-ével, amelyet a «Jelenkori Franciaország kialakuló sá»-ban meszterileg kidolgozott: a tömegek életét elsősorban nem gondolatok, észszerű elemek, hanem érzelmek és szenvedélyek vezetik és terelik határozott mederbe. A racionális megfontolás, sőt még az érdekmérlegelés is éppen a határozó percekben mond csődöt a történelemben. Világháborúk és forradalmak mutatják, mily esendők a bármily szépen megtervezett, de önkényes gondolatépületek, s mily illetékteleneknek bizonyulnak a merő doktrinairek, akik a politikai küzdőtéren, a csaták mezején s egész társadalmak megszervezésének felelőségterhes munkájában sokszor teljes jóhiszeműség mellett is oly sok és súlyos bajt okoznak.

A tömeg vezetőinek ennél fogva nemcsak az észszerűséggel és anyagi érdekekkel, hanem a nép érzelmi, kedélyi, öntudatlan és misztikus szükségleteivel is kell számolniok.

Természetes, hogy Le Bon, annyi anatómiai, fizikai és kémiai vizsgálódás szerzője az agyvelőről, a dohányfüstről fénysugarakról stb. természettudós mivoltát itt sem tagadhatja meg, amidőn kellőkép méltányolja az érzelmek és szenvedélyek fizikai alapjait, biológiai gyökeireit. Ezek egybefoglalják az élet föntartásához elkerülhetetlenül megkívánt összes szükségleteket, amelyek minden eleven cselekvőség két főcsatornáján: az élvezet és fájdalom csatornáján át áradnak tova. És éppen, mert az érzelmek

és szenvedélyek biológiai talajban gyökereznek, bizonyul az értelem velük szemben sokszor tehetetlennek. A belátás, haladás, fölvilágosulás, civilizáció Szézam-varázsígjére sokszor bizony nem hallgatnak, s a «feljebbfejlődés» értelmében vett evolúció felé csak csigalassúsággal haladnak. Egyénekre, mint nemzetekre egyaránt áll ez: nem egyszer az intelligencia, tudás bámulatos magaslatán állanak, s ugyanakkor olyan érzelmi világot árulnak el, amely még a «barbár»-nevezetet sem érdemli meg, hanem csak az «egészen vad»-nevezetet; mintha az emberi lélek még mindig a trogloditáé volna, aki tízezredéve szunnyad barlangjában élet, munka, magasabbratörés nélkül. Sőt katasztrofális időkben a vadság, gyűlölet, kapzsiság, zsarnokság, ősi «survival»-ei vérszomjas falka módjára szabadulnak el a konvenció és jogrend pórázáról; a kultúra, mint csillogó, hívságos fátyol rongyolódik le; előttünk áll mez nélkül az ember-állat.

Le Bon fölfogása azonban nem egyoldalú pesszimizmus; méltányolja a nemes érzelmeket is, mint az emberszeretet, a haza szeretetét, a hősi önfeláldozást, a halálmegvetést, amelyek meghazudtolják a panegoizmust és materializmust s mint teremtő erők működnek a háborúban s forradalmakban is.

Ezek az érzelmek az emberi társadalomban, a kollektív léleekben vallásos, politikai vagy szociális hitté sűrűsödnek, amelyeknek megvan a külön, a racionális logikától eltérő logikájuk. Terjedésük is eltér az észszerű igazságok terjedésétől. Nem beláttatás, megértetés, észokok útján terjednek, hanem utánzás, érzelmi vissz-

hang, «kollektív dresszúra» s valóságos ragály útján.

Hogy ez a sűrűsödés, terjedés milyen erővel történik, s hogy nemesebb vagy nemtelenebb szférákban mozog-e: ez adja meg a népek emelkedésének vagy hanyatlásának irányvonalát. A régi Hóma, a mai Anglia és Németország itt Le Bon példái, amelyeket hallgatagon hazája figyelmébe ajánl.

Az érzelmek, az öntudatlan misztikumok, sőt a merő illúziók is sorsdöntő órákban legmagasabb konkrét valósággá válnak. így pl. szerinte a hazaszeretet hosszú béke idején kissé ködös és elmosódott, szinte absztrakt érzelem, de mihelyt a haza veszélybe kerül, hatalmas erővel ébred föl, eleven élménynyé, a legmagasabb mozgató erővé fokozódik mindnyájunkban.

Ilyen időkben lesz nyilvánvalóvá az a megdönthetetlen igazság, mily határozó szerepet játszik a faj, azaz bizonyos erők évszázados fölhalmozódása. Különösen Anglia példáján mutatja be ezt szépen Le Bon. Ugyanilyen meggyőzőek kapcsolatos szemlélődései a múlt, az ősök «subconsciens» továbbéléséről, továbbhatásáról mi bennünk.

Persze, Le Bon, mint tudós megállapítja ez irracionális elemek óriás szerepét, anélkül, hogy egyoldalúan lándzsát törne mellettük. Hisz látja, hogy éppen ezeket az irracionális elemeket a tömeg félrevezetésére, rosszra is lehet fölhasználni, amint ezt annyiszor teszik ravasz demagógok. Kemény szavai vannak ezek ellen, s nem hallgatja el, hogy modern társadalmakban is azért van annyi baj, mert a rátermettség és

tett illetékességét a nagy száj, a csalafinta rabulisztika bitorolja. Javulást vár a tudomány, a technika, az ipari kultúra terjedésétől. Az óriás gazdasági s politikai átalakulások a népeknek nemcsak életkörülményeit, hanem egész életnézetüket meg fogják változtatni. Ezzel kell, hogy megváltoztassák élite-jüket és vezéreiket is.

A politikai és társadalmi kollektív reformok, s különösen a nevelés reformján kívül Le Bon hangsúlyozza az *önmagunk* reformjának sürgős szükségét, tehát megismétli a tolsztoji, jobban mondva öskeresztény gondolatot, melynél alapvetőbb igazság kollektív szempontból sincs.

Meglepőek s minket, szegény, levert, szétmarcangolt magyarokat egyenesen megragadóak és fölemelők a háborús hódítások, leigázások, szétdarabolások és nemzetfojtotgatások balsikeréről szóló aforizmák, amelyeket mintha nem is Párisban s az Úr 1917. évében írtak volna. Nem lagymatag elméleti pacifizmus mondatja ezeket vele, hanem a nemzetek igazi konstitutív elemeinek átértése és átérzése, amelyben benne rezg a saját hazájának és kultúrájának féltése is. Féltette akkor, 1917-ben, de — a sorok közt kiolvashatjuk — félti bizony a jövőre is.

Vígasztalást meríthetünk perspektíváiból is, amelyeket a jövő felé föltár. A jövő meghozza majd a nemzetek «interdépendance»-át, a diadalra jutó demokráciák gazdasági hálózatát, amely lassan-lassan átalakítja majd a népek értelmi és érzelmi világát s megteremti, ha nem is az «örök», békét — ez Le Bon szerint déli-báb, — hanem legalább a hosszú békét.

En attendant, addig is, míg ez elérkezik, dolgozni kell és nem kétségbeesni. Reménység-szövétnekünk legyen a tudomány: «a nagy vigasztaló azokban a sötét órákban, amidőn az élet minden kelleme eltűnt s a balál árnyéka napról-napra nő s a jövő is megfosztva látszik lenni a reménytől. Az órák vasláncai túlon túl ránknehezednének, ha a történelemelőtti idők vadságára emlékeztető realitások lidércnyomásától nem lehetne menekülni a tudomány távoli berkeibe, ahol a souverain törvények kialakulnak, amelyek a világokat titokzatos utak felé vezérlik.»

Wildner Ödön.

I. RÉSZ.

A TÖRTÉNELEM VEZÉRLŐ ERŐI.

1. Az anyagi és erkölcsi hatalmak.

A háborúk az egymás ellen küzdő láthatatlan erők látható megnyilvánulásai.

A pszichológiai erők alkotják az anyagi jelenségek lelkét. -

Az anyagi erők félelmetesek. A pszichológiai erők legyőzhetetlenek.

A háború csodás példája az embereket vezérlő lélektani erők hatalmának. Megmutatja, mily könnyen válik semmivé a halálfélelem és a személyes érdek, mihelyest ezek az erők hatni kezdenek. Németország háborús készülődései közben mindent előrelátott, kivéve a lélektani tényezők hatását. Ezek azonban elég hatalmasokká váltak arra, hogy az egész világot fölkeltsék a birodalom ellen.

A művelődés anyagi kifejlődése nem párhuzamos erkölcsi evolúciójával.

A pszichológiai erők voltak mindenha a népek igazi souverainjei. Vallási, politikai vagy társadalmi erőkké alakulva, működésük lényege szerint majd a civilizációk magasítására, majd megsemmisítésükre vezetnek.

A történelmet vezérlő erők: a biológiai, az érzelmi, a misztikus, a kollektív és az értelmi erők. Mindegyiküknek megvan a maga különlogikája, amelyeknek nincs közös mértékük.

2. A biológiai és érzelmi erők.

A biológiai erők kiterjednek az élet fenntartásához nélkülözhetetlen összes szükségletekre. Határozott mederbe tereli őket minden élő lény cselekvőségének két nagy tényezője: az élvezet és a fájdalom.

Az affectiv erők, vagyis az érzelmek és a szenvedélyek többnyire a biológiai erők szolgálatába szegődnek: ezért tehetetlen velük szemben a józan ész.

A művelődés haladása jelentékeny mértékben kifejlesztette az értelmet, azonban szinte hatástalan maradt az érzelmekre, amelyekből a jellem összetevődik. A nagyravágyás, mohó vágy, a vadság és a gyűlölet minden kort túlél.

Az értelemtől függő legtöbb tudományos vagy technikai kérdésben megegyezésre jut minden nemzet fia, minthogy a tapasztalat a vezérük. Ellenben vallási, politikai vagy társadalmi kérdésekben, amikor egyéni benyomások foglalják el a tapasztalat helyét, a megértés csak egyformán érző emberek közt lehetséges. Ilyenkor már nem a dolgok igazsága, hanem a dolgok által fölkelített érzelmek azonossága teremti meg az összhangot.

Az értelmi különbözőségek megtúrik egymást; egy gyengébb ok könnyen meghajol egy erősebb ok előtt. Az érzelmi eltérések ellenben nem fémek össze, s csak az erőszaknak engednek.

Az érzelmek hamar ragadósakká válnak. Az értelem nem.

Az érzelmeknek és az értelemnek nincs sem párhuzamos fejlődése, sem közös mértéke: ezért

igen könnyen megeshet, hogy nagyon magas civilizáció nagyon alacsonyrendű érzelmek alapzatán épül föl.

Magas értelmiségű embereknek néha olyan az érzelmi világuk, mint a vadaké.

Mihelyt az érzelem túlárad, a józan okoskodás képessége eltűnik.

Ha valamely nép nem tudja megfékezni bárbar ösztöneit, végezetre már dicsóíti azokat, hogy szégyenkezés nélkül követhesse. A germán bölcselők nagy ügyességgel próbálták meg, hogy biológiai és történelmi okokkal igazolják fajuk ősi hódító, öldöklő és zsákmányoló hajlamait.

Bizonyos érzelmeket csak azonos érzelmekkel lehet lebírni. Az aljasságot, erőszakot és rossz-hiszeműséget nem lehet becsületességgel és aggodalmaskodással legyőzni.

Minden idők nagy drámaírói megértették, hogy az érzelmeket nem lehet rangsorozatba foglalni. A legerősebb érzelem egy adott percben uralkodik az összes többin. Euripides megmutatja, mint igázza le a féltékenység az anyai szeretetet, amidőn Medea föláldozza Jasontól való gyermekeit, hogy megbüntesse őt hűtlenségéért. Corneille ellenben azt láttatja velünk, mint enyészeti el Chiméne lelkében a bosszúvágyat a szerelem, amely atyja megölője iránt ébred föl benne.

Az az élettani törvény, amely szerint két, egyidőben fellépő fájdalom közül az erősebb megsemmisíti a gyengébbet, az érzelmek világában is beigazolódik. Ezt ismerték fel a német diplomaták, amidőn a mi politikai gyűlölködéseinkre építették terveiket. Igaz, hogy ezek igen

erősek voltak, ámde azonnal eltűntek az elől a még sokkal erősebb gyűlölet elől, amelyet az idegen ellenséggel szemben tápláltunk.

A szenvedélyek ritkán élnek elszigetelten. Az irigységhez társul a gyűlölet; a szerelem szinte nem tud meglenni féltékenység nélkül. A fős-vénység elválaszthatatlan a keménységtől.

A mai civilizációkban a fényűzés vagy legalább -külsőségeinek szükséglete gyakran parancsolóbban lép föl, mint a nélkülözhetetlen.

Egy olyan lény, akiben nem volna sem elő-ítélet, sem illúzió, sem bűn, sem erény: annyira összeütköznék a társadalommal, hogy a magánosság volna az egyedüli menedéke.

A lét legtöbb bánata és öröme abból ered, hogy a dolgoknak értékükkel arányban nem álló fontosságot tulajdonítunk.

Bármennyire tökéletlen is még ismeretünk az érzelmi, misztikus és kollektív dolgok logikája felől, máris nyitját adja olyan történelmi jelenségeknek, amelyeket az észszerű logika sehogysem tudna megmagyarázni.

3. A misztikus erők.

A misztikus szellemnek az a jellemzője, hogy képzelt és titokzatos hatalommal ruház föl elméleteket, szertartásokat, amuletteket, személyeket és formulákat. Független valamely istenség tiszteletétől. Egész sereg politikai és társadalmi felekezeti védője telítve van a misztikus szellemmel.

Amidőn millió ember bizonyos véleményt vall, viszont másik millió ember homlokegyenest el-

lenkező véleményt vall, biztosak lehetünk afelől, hogy meggyőződéseik misztikus vagy érzelmi alapon nyugszanak és semmiképpen sem az észszerűségén.

A misztikus erőknek roppant nagy a teremtő hatalmuk. Fölépítettek nagy civilizációkat és a semmiből kinőttettek olyan művészeti csodákat, amiket nemzedékről-nemzedékre fognak csodálni az emberek, valamíg jövődöbeli ágyúk meg nem semmisítik.

A moderm világ azt hitte, hogy mentes a misztikus erők befolyásától. Pedig az emberiség sohasem volt nagyobb szolgájuk. Ezek az erők borították lángba Európát.

A misztikus szellem képzelt, de hatalmas erők megteremtője az általa sugalmazott bizalom révén. Ezek az erők sokszor olyasmit tétetnek az emberrel, ami szöges ellentétben áll legdrágább érzelmeivel s legnyilvánvalóbb érdekeivel.

Az érzelmi vagy misztikus szellemi alkotásokat egészükben kell elfogadni vagy elvetni, de nem lehet azokat bebizonyítani.

A misztikus erőkkel szemben az ész tehetetlen.

A misztikus erők birodalmában az értelmek még jobban egyenlősülnek, mint az érzelmek birodalmában.

Valamely misztikus hit önmagában is elég erős, de még jobban öregbedik az ereje, ha anyagi érdekekhez szegődik. Példa: Németország.

A tények tanulságán nem okul az olyan ember, aki valamely hiedelem vagy formula rabja.

A misztikus eredetű meggyőzödések lelki ragály vagy szuggesztió útján terjednek, de sohasem okoskodás útján.

A legbiztosabb észszerű igazságoknak is csak akkor támad tekintélyük a népek közt, ha már misztikus formát öltöttek.

Egy politikai párt vagy forradalom sem diadalmaskodik észokokkal, hanem csak akkor, ha tanítványaiban nagyon élénk misztikus hitet tudott fölkelteni.

Az a nép, amely hisz a győzelemben, nem érez sem éhséget, sem egyéb nyomorúságot. Erkölcsi ellenállása pontosan aznap törik össze, amikor elkezd kételkedni a sikerében.

Ha valamely civilizációból kiküszöbölnénk minden misztikus erőt, amely segítette fölépíteni: ezzel elvesztené cselekvősege indítékainak legnagyobb részét.

A történelemben alig van arra példa, hogy a vallásos fajtájú hiteket megrendítette volna a csaták kedvezőtlen kimenetele. Az izlám a vereségek századai után is félelmetes még. A Németország hegemoniájába vetett álom — minthogy vallásos formát öltött — Európa számára egyre meghosszabbított viszályok forrása fog maradni.

Valamely eleven hiten nem lehet anyagi erőkel diadalmaskodni, hanem csak úgy, ha még erősebb hitet szegezünk vele szembe.

A misztikus illúziókkal szemben az ágyúk is erőtlenek.

4. A kollektív erők.

Valamely nép nagy erejű lesz, ha van eszménye, mely minden polgárban ugyanazokat az érzelmeket, ugyanazokat a gondolatokat s következőképp ugyanazokat a tetteket tudja elő-

idézni. A germánok évszázados anarchiája egyszerre eltűnt, amikor a porosz iskola és karszárnya beléjük gyökerezett az egyetemes uralom eszményét.

Ha egy nép sokáig alá volt vetve a kollektív erőfeszítés dresszurájának, végül egyéni lelkét elfődi a kollektív lélek, amely egészen elhatalmasodik rajta. Ilyenkor minden érzelme kollektívvé válik: büszkesége, dicsősége, hatalomszomja.

Az egyéninek helyettesítése a kollektívvel semmiképp sem emeli az értelmiséget, de nagy katonai és ipari erőt ad a népnek, amely ezt az állapotot megvalósítja.

A kollektív érzelmek ugyanannak a törvénynek engedelmeskednek, mint az egyéniek, azaz: valamennyin uralkodik az az egyetlen, amely igen erőssé vált. A német nép gőgje annyira kifejlődött, hogy hegemonia-vágyának föláldoztatta vele azt a nyilvánvaló érdekét, hogy fönntartsa a békét, amely szükséges volt ipara haladására.

Bizonyos érzelmeket a tömegek lelkében fölköltetni aránylag könnyű, ámde nehéz megfékezni azokat. Egyre nőnek s oly erőre kapnak, hogy nem lehet már rajtok úrrá lenni.

A civilizáció mai fejlődésével — úgy látszik — minden társadalom kis csoportokra oszladozik, amelyeknek hasonló az érdekük, s amelyeket erős egyéniségek irányítanak.

Az alakulóban levő új társadalmakban az egyén mihamar felörlődik. Csak úgy tud érvényesülni, ha hasonló érdekű csoportokhoz szegődik.

Az érzelmek tekintetében a nép kollektív lelke fölényben van az egyéni lelkek fölött. Ellenben értelmi tekintetben az egyéni lelkek messze túlhaladják a kollektív lelket.

A független, nagy személyiségek egyre jobban eltűnedeznek. A kollektív lény fokról-fokra helyébe lép az egyéni lénynek.

A primitív népeknél, amelyek még nem nagyon lépték túl a törzs- és nemzetségszerkezet állapotát, még nem alakult ki tisztán a személyi lélek; csak kollektív lelkük van. A militarizmus és az ipari fejlődés némely nemzetet az ősidőknek ebbe a kollektív korszakába vet vissza.

Csatlakozni a kollektivitáshoz annyit jelent, mint növelni a társadalom erejét s elveszíteni a saját személyiséget.

A görögök többre becsülték az egyéni nagyságot a kollektív nagyságnál; a rómaiak megelégedtek a kollektív felsőbbiséggel.

A még félbarbár rómaiak rabigába hajtották Görögországot — amelynek már egész sereg halhatatlan gondolkozója és művésze volt — s ezt a fegyelem és szívósság kollektív tulajdonságainak köszönhették, melyeket a legyőzőitek kissé lenéztek.

A csaták is egyre jobban kollektivekké válnak. Akármely nagy vezér kombinációi sem volnának már manap elegendők, hogy néhány óra alatt eldöntsék a hadjárat sikerét. A mai győzelem ezer és ezer energia összeadásának eredménye.

A nemzeteknek mindig védekező állásban kell magukat tartaniok bizonyos nép tömegőrületének kitörésével szemben, különösen, ha ez a

hódításvágyát azzal a meggyőződéssel támogatja, hogy isteni küldetést teljesít. Hasonló fölfogás nevében pusztították el egykor az arabok és a törökök a világot. Az ilyen délibábokat csupán az ágyú tudja szétoszlatni.

A legtöbb érzelem vagy érzelem-társulás, minő az optimizmus-pesszimizmus, a bátorság értelmi ragály révén terjed, de ez a terjedés még sokkal könnyebb, ha kollektív formát öltenek.

A tömeglélektől lehet olyan áldozatokat követelni, aminőket az egyéni lélektől lehetetlen.

Az együttes szenvedést könnyebben tudjuk elviselni, mint az egyénit;

A háború tartama alatt a tömegérzelmek voltak a legtevékenyebbek. Ha a béke beálltával is megmarad a túlsúlyuk, gyengíteni fogják az egyéni befolyásokat, amelyek gyakran nagyon is önzők.

Szívóosság, szolidaritás, fegyelem olyan jellem-sajátságok, amik mindig nagy erőt adtak a népeknek. Nincs értelmi kiválóság, amely helyettesíthetné őket.

A jelenkor a kollektív közepszerűség diadalát jelenti.

5. Az értelmi erők.

Valóban nagy a hatalma az észnek: ő a teremtetője mindannak a fölfedezésnek, amelyek az emberiség egész létét átalakították. Ámde sohasem volt elég hatalmas arra, hogy a népek viselkedését is megszabta volna.

Az észszerű logika építi föl a tudományt, de csak gyöngye szerepet játszik a történelem kialakulásában.

A világrendítő hitek nem az értelem segítségével, sőt igen gyakran vele ellentétben épülnek föl.

Ha Németországot csupán józan esze vezeti vala, meglátja, hogy harcok nélkül s köszénben való gazdagságán és technikai nevelésén alapuló ipari hatalmának egyszerű kiterjesztése révén ránehezedik majd hegemóniája Európára. Minthogy azonban misztikus nagyravágyását uralta, attól nem látta meg ezt.

A politikában az észszerűség leginkább arra szolgál, hogy elfogadható formába burkolja az észszerűtlen mohó kívánságokat.

A tévedés egyik leggyakoribb forrása az a hiedelem, hogy a józan észszel ki lehet magyarázni olyan tetteket, melyeket érzelmi vagy misztikus befolyások sugalmaztak.

Az értelem sokkal inkább szolgál valamely viselkedés igazolására, semmint annak irányítására.

A cselekedetek mögött, amelyekről a józan ész azt hiszi, hogy vezeti őket, ott találjuk az őket igazában meghatározó atavizmusok félelmetes hadseregét.

Az az ember, aki csak észszertiség okából akar cselekedni, arra ítéli magát, hogy csupán nagy ritkán cselekedjék.

Az intuíció gondolkodtat, az akarat cselekedte!, míg az értelem kivált a magyarázatra szolgál.

A rosszul kidolgozott eszmék gyenge elhatárolásokra és közepes cselekedetekre vezetnek.

A világot szemlátomást inkább vezeti az ösztönszerű, mint az észszerű. Míg azonban a német bölcselők az ösztönszerűt tekintik a népek legjobb vezérének, a latinfajú bölcselők azt tartják, hogy a civilizáció haladása éppen abban

áll, hogy az ösztönszerűt egyre jobban aláveti az ember az észszerűnek.

Az ösztönszerű alapelve az életnek, de nem a civilizációnak.

Az értelmiség gyakran megbénítja a cselekvőseget: ezért sohasem kedvező egy népnek, ha több az esze, mint a jellemereje. A byzántiak fölötté jól vitatkoztak, de fölötté keveset cselekedtek, miközben Mahomet már falaik közé nyomult.

Előrelátás dolgában az ítélet többet ér az értelmességnél. Az intelligencia elénk tárja az összes előállható lehetőségeket.' Az ítélet pedig kiválasztja e lehetőségek közül azokat, amelyeknek legtöbb az esélyük a megvalósulásra.

Az analógia azzal, hogy végleges Ítéletek kezdete — holott csupán még igazolandó föltevéseket kellene megteremtenie — kútfejévé válik gyakori tévedéseknek.

Ha a vitatkozók oly kevésbé értik meg egymást, ez azért van, mert ugyanazokat a szavakat használják egészen különböző eszmék kifejezésére.

Azoknak szokott legkevésbé kritikai szellemük lenni, akiknek megrögzött szokása a mindent-kritizálás.

A kritikai szellem egyben teremtője a haladásnak s nemzője a nem-cselekvésnek.

A hiábavaló beszédek bősége bizonyos értelmi alacsonyrendűség tünete.

A geniális emberekből kerül ki a nemzet értelmi nagysága, de ritkán a hatalma.

A gondolat emberei előkészítik a tett embereit. De nem helyettesítik őket.

6. A történelem magyarázatai.

A történelem felölel tanúságokat, alapelveket és módszereket. Bizalmatlansággal kell lenni a tanúságok iránt, kételkedni kell az alapelvekben s csupán a módszereket kell elfogadni.

A százalékszámokon kell alapulnia a lélektani és társadalmi megfigyeléseknek. Az elszigetelt tények semmit sem bizonyítanak; csak viszonylagos gyakoriságuk fokát fontos tudni.

Amidőn a történelmi materializmus elméleti emberei annyira túlnyomó szerepet tulajdonítanak az anyagi érdekeknek, elfelejtik, hogy ezeket az érdekeket mily hamar elsöprik a pszichológiai erők, amelyek közt mindig a leg-hatalmasabbak maradnak a misztikus ösztönök.

Valamely eseménynek szabatos, de töredékes meglátása pontatlan magyarázatokra vezet, mihelyest ugyanannak az eseménynek más részére alkalmazzák.

Éppen azért marad a történelem oly bizonytalan, mert töredékes meglátások általánosításából tevődik össze.

A történelmi könyveknek gyakran nem az események előadása a legbiztosabb tartalma, hanem az előadóírónak eszejárása.

Az a nemzedék, amely valamely kor történelmét kovácsolja, sohasem tudja azt megírni. Az élők csupán a holtakkal szemben pártatlanok; velük szemben is csak egy kicsit.

A történetírók a múlt eseményeit rendszeren a maguk kora eszméin át látják. Ezért van az, hogy az emberek és elméletek, amelyek oly népszerűek bizonyos kor előtt, oly kárhozatosak egy másik

kor szemében. VI. Sándor pápa és Borgia Cézár rokonszenvesek voltak kortársaiknak. Machiavelli csak halála után vált ellenszenvesé. A Szent Bertalan-éji mézszárlás több országban oly lelkesedést váltott ki, hogy érmeket vertek emlékére.

A szövegek, az érme, emlékek módot nyújtanak a múlt vázának visszaállítására; aki azonban nem tudja meghatározni az érzelmeket és eszméket, amelyekből azok eredtek, mit sem tud az egész történelemből.

A jelen a múlt szülötte s a jövő nemzője. A múlt változásainak tanulmánya gyakran sejteti velünk a jövőendő eseményeket. A holnap a tegnap és ma kivirágzása.

Az eredetétől különválasztott történelmi tény semmire nem tanít.

7. A magyarázatok és az okok.

A történelemben nincsenek egyszerű okok. Mindegyiket körülveszi egész raja, a láthatatlan elemeknek, amelyek hatékonyabbak, mint a látható okok.

A primitív észjárásnak egyik jellemvonása a jelenségeknek egyszerű okokra való visszavezetése.

Az okok egyszerűsítő magyarázata mindig meghamisította a történelmet. Olyas nagy események, mint a világháború, ritkán erednek egy ember akaratából, Forrásaik mélységesek, távoliak és változatosak. A fejedelmek elhatározása csak az okok lassú felhalmozódása után lép működésbe.

Csak a magasabb szellemek előtt válik nyilvánvalóvá az okok végtelen szövevényessége, az, hogy mily nehezen köthetők a már megfigyelt hatásokhoz s mily lehetetlen a legegyszerűbb jelenségnek, például egy kő esésének is valódi eredetét megmagyarázni.

A történelmi jelenségek genezisében az okok számtani haladványképen tevődnek egymásmellé, hatásaik pedig mértani haladványképen. Ennélfogva a végtelenül apró okok is bizonyos időpontban tekintélyes hatásokat válthatnak ki.

A tiszta ész szempontjából a világháború kezdete és kifejlése a valószínűtlenségek valóságos káoszát tárta elénk. Adalék lesz a teoretikusok számára, akik még nem látták eddig tisztán, mily gyenge szerepet játszik az ész a népek cselekedeteiben.

A filozófus szerepe nem abban áll, hogy az embereket mozgató indítékok valódi értékét kutassa, hanem hogy megállapítsa a hatást, amelyet ezek az indítékok gyakorolnak.

A tények magyarázatában úgy a tudós, mint a tudatlan föltételezésekből indulnak ki. Míg azonban a hipotézis a tudós szemében az igazolásáig, bebizonyításáig ideiglenesnek vett egyszerű föltevés: a tudatlan számára maga a bizonyosság.

Az ellenőrzés nélkül elfogadott hipotézis soká késlelteti az igazság fölfedezését.

8. Ami előreláthatatlan a történelemben.

A dolgok sötét akarata gyakran magasabbrendűnek látszik, mint az embereké s le is

rontja előrelátásukat. Amidőn a francia-angol háború 1815-ben megszűnt, a két ország egy 127 évre terjedő korszak alatt 60 éve állott egymással küzdelemben. Már-már úgy volt, hogy a fashodai-ügy idején feltétlenül kifakad a viszály. Hogy lehetett volna hát kitalálni, hogy a két nagy nemzet egy szép nap egymás szövetségese lesz?

A háborúban az előre nem látott események sokkal számosabbak voltak, mint az előrelátottak. így például senki sem látta előre a tartamát. Még kevésbé lehetett megjósolni a lélektani hibák fölhalmozódását, amelyek a világ majd minden népét föltámasztották Németország ellen, jóllehet kiki inkább vágyott volna megőrizni az érdekeinek jobban megfelelő semlegeséget. Senki sem sejtette a roppant Oroszország vereségét a kis japán császársággal szemben és senki sem tehetette föl, hogy a gyöngye Belgium ellentállhat a hatalmas német birodalomnak. Még kevésbé jósolta volna valaki, hogy Anglia és Amerika, amelyek hadsereg nélkül állottak és mélységes ellenségei voltak a militarizmusnak, elsőrendű katonai hatalmassággá válnak.

Valamely esemény előreláthatatlan, ha valamennyi lehetőségnek, amelytől függ, majdnem egyforma esélye van a megvalósulásra. A németek fölismerték, hogy a háborút lehetetlen lett volna folytatniok, ha rögtön kezdetben el nem foglalják a Briey-medencét, amelynek a védelme könnyű volt. A szövetségeseik pedig szintén képtelenek lettek volna a további küzdelemre, ha Amerika — amint ezt a németek remélték — megtagadja a vas kivitelét, amire

rászorultunk. Ezek az események nyilván kisiklottak minden előrelátás elől.

Örökre megmagyarázhatatlan marad, miért nem fogta föl Németország annak a roppant érdekét, hogy semmi áron se hozza olyan helyzetbe az Egyesült-Államokat, hogy hadat üzenjen néki. Lassan-lassan a szövetségesek minden aranya átfolyt volna Amerikába és közeledett az időpont, amikor hitelük kimerülvén, nem tudták volna beszerezni az acélt és az egyéb anyagokat, amiket egyedül az Egyesült-Államok tudtak szállítani.

Németországnak érdekében állott megtámadni félelmetes vetélytársát, Angliát, rárontani Franciaországra, hogy meghódítsa gazdagságait, de az ember hiába fürkészi, mi célja lehetett Oroszország ellen intézett támadásával; hisz annak ipara, kereskedelme, bankjai az ő kezében voltak oly mértékig, hogy sok német azt a birodalmat már német gyarmatnak tekintette. Az ilyen eseményt lehetetlen megérteni, ha elhanyagoljuk a misztikus okokat.

A németek a hadüzenet előtt sok dolgot előre láttak, kivéve a leglényegesebbeket, mint a franciák ellenállását, Anglia, Itália és Amerika beavatkozását.

II. RÉSZ.

CSATÁK KÖZBEN.

1. A nagy tusák lélektani eredete.

A háború közvetlen okai csak másodrangú érdekek. A távoli okok árjába kell merülni, hogy felfedjük a háború eredetét.

Az észszerű elemek rendszeren csak kevésbé fontos szerepet játszanak a történelmet betöltő viszályok eredetében.

Az érzések az az egyedüli szerepe, hogy szolgálja az érzelmi, misztikus és kollektív erőket, amelyek a nagy viszályok igazi mozgatói.

A háború megindításában a leghatékonyabb érzelmek: a gőg, a nagyravágyás, a bizalmatlanság és a gyűlölet.

A bizalmatlanság s még inkább a gyűlölet volt ötven év óta az európai népek viszonyán uralkodó érzelmek. Ez vezette őket olyan fegyverkezésre, amelynek túlsága kikerülhetetlenné tette a háborút.

A világtörténelmi nagy tusakodásokat kisszámú okra lehet visszavezetni. Ilyenek: 1. *Biológiai* okok: pl. az éhség ösztöne, amely egykor a római művelődést lerontó germán betörésekre indított. 2. *Érzelmi*ek 2 pl. a féltékenység, gyűlölet, mohó vágy és különösen a nagyratörés. A 100 éves és a 7 éves háború az ambíció háborúi. 3. *Misztikusok*: pl. annak a hitnek a befolyása, hogy felsőbb hatalmak rendelik híveiknek a világ meghódítását. Ezek irányított-

ták a mozlim-betöréseket, a keresztes hadakat, a vallásháborúkat, a 30 éves háborút és a mosztani világháborút. 4. *Gazdaságiak* s pl. az ipari túltermelés, amely kereskedelmi vetélkedéseket keltett föl.

A katonai hatalom közömbösen szegődik szolgálatába a biológiai, érzelmi, misztikus és gazdasági okoknak.

A német intézőköröknek azzal sikerült a háborút népszerűvé tenni, hogy okául elfogadtatták a következőt: a védekezés szükségét a régóta félt orosz betörés, a franciák föltételezett revanche-vágya s Anglia fenyegető gazdasági versengése ellen. Az orosz betöréstől való félelem volt a fő-fő és határozó oka a németek egyértelmű csatlakozásának. Egyedül vezéreik ismerték eléggé Oroszország dezorganizációját, hogy tudják, mennyire nem félelmetes ez a betörés.

Ritkaság, hogy a népek elkeseredetten harcoljanak merőben gazdasági érdekekért. A ma harcban álló legnagyobb nemzetek, kivált az Egyesült-Államok, elvekért küzdenek.

2. A csaták lélektani elemei.

A népek története, főleg csatáik történetéből tevődik össze. A béke korszakai csak tűnékeny mellékjelenségek.

A háborúk anyagi fegyvereket használnak, de igazi motoraik a pszichológiai erők. Minden ágyút, minden szuronyt körülvesz légköre a láthatatlan erőknek, amelyek a küzdők érzéseit és tetteit irányítják.

Napoleon azt mondta Szent Ilona szigetén,

hogy az országok sorsa sokszor egyetlen naptól függ. A történelem megerősíti ezt az állítást, de azt is megmutatja, hogy rendszeren sok, sok év kell ennek az egyetlen napnak az előkészítésére.

Vezérlő eszme nélkül nincs hatalmas sereg. Bóma szeretete a légiókban, a zsákmány ingere a középkor zsoldosaiban s minden kor germánjaiban, a dicsőség szomja- Napóleon katonáiban, a kötelesség vallása az angol önkéntesekben s a haza szeretete a mostani franciákban.

A seregeket mozgató indítékok változtak a különböző korok szerint. A zsákmány reménye és a büntetéstől való félelem — az egyedüli lelki tényezők, amelyeket a hajdani vezérek kihasználtak — manapság már csak olyan fajokra hatnak, amelyek civilizációja még nem törölte ki az ösztönöket.

A tömegakciók, amelyek társadalmi szerepe már olyan nagy volt előbb is, azt az irányzatot követik, hogy túlnyomó befolyást gyakoroljanak a modern háborúkban. így pl. a Mame-i csata kollektív csata volt.

Egy sereg ereje főképp azon fordul meg, hogy a tömegben lévő ember elveszítse önös érdekét s a kollektív érdekbe olvadjon.

Az értelmi ragály, amely nagy hatalom a társas életben, a katona magatartásának is egyik legbiztosabb alapját képviseli.

Ez teremti meg valójában a sereg tömör szervezettségét.

Valamely nép ellentálló ereje végtelenül növekszik, ha könnyörtelenül pusztító ellenség áll vele szemben, amely a gyengéket reménység nélküli szolgálással fenyegeti.

Nem ismerni a háborúban sem törvényt, sem szerződést, kétségtelenül pillanatnyi előnyt jelent a berontó ellenség számára, ámde a legyőzöttekben a gyűlöletnek oly mérvű fölhalmozódását teremti meg, amelynek egy győztes sem tud ellentállni.

A tapasztalat amellet szól, hogy a modem lövészárók-háborúkbán a seregek már a defenzíva egyedüli ténye által is lassan-lassan felörlődnek. Teljes felhasználódásuk jelentené a vereséget.

A vereség semmit sem tesz, ha a legyőzött nem esik kétségbe. Joggal mondhatták, hogy nem volt nép, mely annyi vereséget szenvedett volna, mint a római. De szívós akaratára támaszkodva, végül mindig mégis csak győztes maradt.

A háború elsősorban az akaratok harca.

A hosszúra nyúló és eldöntetlen csatákban, amikor az erők egyenlősége az elfáradás egyenlőségét is okozza, a győzelem szükségszerűen azé, aki csak néhány pillanattal is tovább tud kitartani a küzdelemben, mint ellenfele.

A háború fölfedte, hogy az előrelátás és mérés tulajdonsága hiányzott leginkább a közepes tehetségű tábornokokban.

3. A nemzeti génusz és a haza eszméje.

A faj lelke intézi a faj sorsát. Sok nemzedék szükséges, hogy megteremtse, s néha elég egy néhány év, hogy elveszejtse azt.

A tömeg kollektív lelke sokban eltér a faj kollektív lelkétől. Az előbbi átmeneti, az utóbbi állandó.

A mai nagy nemzetek különböző fajok össze-
tevéődése, amelynek lelkét egységesítette a közös
élet, az érdek, hit és érzelmek azonosságának
hosszú múltja.

Minthogy a fajok lelki alkata eltérő, ugyan-
azok a dolgok is különböző benyomást gyako-
rolnak reájuk. S minthogy eltérőleg éreznek és
cselekesznek, nem lehet hozzájuk férközni ugyan-
azokkal a nyilvánvaló okokkal s nem is tudnák
egymást megérteni.

Ősi lelkének fölénye különbözteti meg a pol-
gárosult embert a barbártól. A nevelés tehát
nem tudná őket egyenlősíteni.

A faj az a sarokkő, amelyen a nemzetek
egyensúlya nyugszik. A legállandóbb valami a
nép életében. Ismételt kereszteződés szétrom-
bolhatja, minélfogva az idegenek befolyása na-
gyon veszedehnas. Az efféle keresztezések tet-
ték tönkre egykoron Bóma nagyságát. Lelkét
vesztvén, hatalmát is elvesztette.

A nemzeti hagyományok a népek lelkének
fő-fő rögzítő elemei. Nélkülük minden nemze-
deknek újra, fáradságosan kellene keresni a vi-
selkedését irányító vezetőket.

Ha az egyéni s múlandó lélek, nemzeti nagy
veszély hatása alatt, beleolvad a faj állandó
leikébe, ez nagyon erősíti a nép lelkivilágának
egységét.

Ha a faj érdeke egészen elfoglalja az egyéni
önfentartás ösztönének helyét, ennek a népnek
ellenállása támadóival szemben végtelenül meg-
erősödik. Az ilyen népet szét lehet verni, de
nem lehet leigázni.

A hazaszeretet a faj lelkének leghatalmasabb

megnyilatkozása. A kollektív fentartási ösztönt jelenti, amely nemzeti veszély esetén rögtön helyébe lép az egyéni önfentartás ösztönének.

A hazaszeretet béke idején kissé elmosódott absztrakció. Hatalma csupán akkor jelentkezik, ha veszedelem fenyegeti. Ilyenkor levetvén a misztikus fátyolt, amely beburkolta, realitássá válik, amely elég erős ahhoz, hogy a nép egész viselkedését átalakítsa.

A hazát nemcsak a föld teszi, amelyen élünk, hanem az ősök árnyékai is, akik tovább élnek velünk s hozzájárulnak sorsunk kimunkálásához.

A hazát védeni — ez egy népnek azt jelenti: védeni múltját, jelenét, jövőjét.

A hazafiság minden értékét misztikus voltából meríti. Aki csak észszerűségből hazafi, az csak igen kis mértékben az.

Az a nép, amelyben a haza misztikus fogalma meggyöngül, oly gyorsan tűnik el a történelemből, hogy ideje sincs hanyatlása minden stációját befutni.

A háborúk a nemzeti lélek összekovácsolásának legbiztosabb tényezői.

Az Egyesült-Államok már elérték ipari és kereskedelmi hatalmuk tetőpontját, de nemzeti lelkük még nem volt nagyon megállapodott. A háború bizonyosan végleg kialakítja majd.

Az amerikai németek összeesküvései megmutatták, mily nehezen szívja föl egy nép az idegen elemeket. Ha az élők összeolvaszthatják nyelvüket, szokásaikat, érdekeiket, a holtak, akik őket vezérlik, csökönyösen lázonganak az egyesülés ellen. Nem változtathatjuk a fajunkat azzal, hogy a szélességi fokot változtatjuk.

A fajok lelkének megvannak a maga határai, amelyeket nem lehet átlépni.

A hazát csupán ősi tulajdonságokkal lehet jól megvédeni. Angliának elég volt egy ügyes szervezet, hogy két év alatt jól fölszerelt sereget teremtsen meg, de hogy ezt a sereget a szívós kitartás és bátorság tulajdonaival itassa át, amely képes volt az ingadozó önkénteseket rendíthetetlen veteránokká átalakítani: ehhez a faj befolyása kellett. Ezredeket, ágyúkat lehet néhány hónap alatt is teremteni. Ámde századok kellene ahhoz, hogy kikovácsolódjanak a szivek, amelyek az ezredeket s ágyúkat irányítják.

A háború a népeknek föltárja gyöngéiket, de erényeiket is.

A háborúk bizonyos népeket oly mértékben alakítanak át, hogy történelmük egész jövőendő folyama megváltoznék, ha a békében csak egy kis részét is megtudnák őrizni a háborúban megnyilvánult jó tulajdonságaiknak.

A fajok gyűlölete által fölidézett háborúkat el lehet odázni, de nem lehet végkép kikerülni.

4. A holtak élete és a halál filozófiája.

A nemzeti nagyságot kitevő jellemsajátságok az ősök művei. Az élők lelkét a holtak lelkei formálják.

A nagy viaskodásokban, amelyek egy nép egész sorsát eldönthetik, a holtak láthatatlan serege vezeti a harcolók mozdulatait. A Marne-i csatát a holtak nyerték meg. Sokkal számosabbak voltak ők ott, mint az élők, ott voltak ők: Tolbiacum, Bouvines, Marengo, minden múlt

dicsőség harcosai, hogy meggátolják Franciaországot a feneketlen mélységbe merüléstől, amely felé a balvégzet sodorni látszott.

Az élők akarata nem vív könnyű harcot a holtakéval.

Angliában a holtak véleménye hatalmasabb az élőkénél. Az angol kormány tapasztalhatta ezt a háború első évében, s ez volt a legnehezebb feladata: meghódítani a holtak lelkét az élők lelkén keresztül.

Az öntudatlannak birodalma, ahol sok tetünk indító oka fejlődik ki, az elődök lelkének összesűrűsítését képviseli.

Kell, hogy a halottak szerepet kapjanak a társadalom irányításában, de nem szabad engedni, hogy hatalmuk túlságosan zsarnokivá válják, mert a haladásra képtelenek lévén, az az irányzatuk, hogy megbénítsák a haladást.

Ha az ember faja lelkét hallja, a halál új értelmet nyer előtte. Akkor megérti, hogy a tünékenység alatt tartósság rejlik s hogy az örökkévalóság, amely az egyéntől megtagadtott, meg van adva a fajnak, amelynek ő egy töredékét képviseli.

A halál nem egyéb, mint az egyéniségek át-helyezése. Az átöröklés ugyanazokat a lelkeket hozza körforgásba, ugyanannak a fajnak egymásra következő nemzedékei során.

Cselekedeteink csak látszólag tünékenyek. Visszahatásuk azonban sokszor évszázadokra nyúlik. A jelenlegi idő élete szövi a jövőét.

Átmeneti formáink örök hatalmat rejtegetnek. Minden lény, hosszú múlt örököse, pillanatnyilag fölbukkanva az idők szintjére a nemzedékek

végtelen számát foglalja magában, mely várja az órát, amelyben az ideiglenes semmiségből ki-rebbsenjen.

5. A személyiség háború-okozta változásai.

A faj alapvető pszichológiai elemei állandóak maradnak. Másodrendű elemei azonban, a fajt alkotó különböző egyéneken, mozgékonyak. Kombinációiból új egyensúlyok erednek, új személyiségek nemzöi.

Mindaz, amit a minket környező lényekről tudunk, s amit öök önmagukról tudnak, csak egyikét képviseli az ö lehetséges személyiségeinek.

Mindennapi lelkünk, amelyet határozott mederbe terel a szokás és a környezet állandósága, csak keveset változik. Ennélfogva lehetetlen előrelátni a személyiségeket, akik az előre nem látott körülményekhez való alkalmazkodás parancsoló szüksége következtében életre fognak kelni.

Minden lény magában hordozza a jellem rejtett lehetőségeit, miket különböző ősei hagytak rá s amiket az események ébresztenek föl.

Az ember rendesen többet bír, mint gondolja, de nem mindig tudja, mit bír; csupán a körülmények hozzák napvilágra ismeretlen képességeit.

A beszéd nem árulja el az igazi személyiségünket. Egyedül a tettek lepezik azt le, sokszor tulajdon szemeknek is.

Amidőn a lelki szervezet egyensúlya roppant izgalmak hatása alatt módosult, az ember oly mértékben megváltozhat, hogy önmaga sem ismer már magára. Egykori személyisége helyét egy előre nem látott más személyiség foglalta el.

Hogy új személyiségek születhessenek, kell, hogy a lelki szervezet rendes egyensúlyát szétbontsák olyan események, amelyek erőszakosan megzavarják az egyén és környezete viszonyát.

A háború minden — jó és rossz — energia hatalmas felidézője. Egyszerre ösztökéli az erényeket, bűnöket s az észet.

A háború kifejlesztette erények emelik az embert önmaga fölébe: a hősiesség, szívósság, az áldozatkészség, a bátorság s különösen a folytonos fáradozás.

A mindennapi ember életét rendszeren egyéni önzése vezeti. A csaták emberét faja kollektív érdekei.

6. A bátorság formái.

A bátorság: ellenállás a veszélyokozta félelem természetes érzésével szemben. Ha a veszély fenyeget ugyan még, de már nem közvetlen, a bátorság kitartást követel.

A katonai bátorság [sokat fejlődött a történelem folyamán. Az antik hősoktól a hűbérurakig egy harcos sem mert szembeszállni ártatlan dárdákkal és bizonytalan nyilakkal, nehéz vértzet védelme nélkül. A golyózápor, amelynek a mai kor katonája védelem nélkül kiteszi magát, az akkori harcost megborzasztva futamította volna meg.

Egykor a hősiesség egyetlen pillanata is elég volt a halhatatlanságra. Manapság pedig egy lövészárk elfoglalása is a bátorság oly folytonosságát követeli, amely ismeretlen volt Homeros harcosai előtt. Achilles háromezer év óta világhírű oly vitézi tettek révén, amelyek nap-

jainkban még egy hadi keresztet sem szereztek volna neki.

A mai háborúk a szakadozottan és vaktában nyilvánvaló bátorság helyébe a folytonos és megfontolt bátorságot léptették. Sokkal hasznosabb az előbbinél, de sokkal bajosabb is megteremteni.

A mai háború földalatti tusainak s a végtelen levegőébe vesző repülőnek néma hősiessége jóval fölülmúlja az egykori háborúk zajos, de pillanatnyi hősiességét.

A meg-megszakított bátorságot a szokás csak akkor változtatja át folytonos bátorsággá, ha a megismétlődő veszélyek hasonlóak. Aki hősnek bizonyul a szuronyrohamban, esetleg megbor-zadva hőköl vissza valamely ismeretlen hadi-géptől.

A váratlan veszéllyel szembenálló biztosság az akarat s az idegek olyan igénybevételét követeli, amelyet nem lehetne soká meghosszab-bítani s amelyet csak hosszú nyugalom tud helyreépíteni.

Ha megszokássá tudtuk átalakítani a veszélyt, a fáradtságot, az unalmat, ezzel könnyeb-ben elviselhetővé tettük.

A figyelmet nem lehet megosztani, de le lehet vezetni. A katonával hasznosan lehet gondjait felejtetni változatos és folytonos gyakorlatok révén.

Minden katonai csoport végezetre szert tesz a tömegebátorságra; de ehhez mindig bizonyos idő kell.

A vitéz ember, ha kiemelik a maga csoport-jából s áthelyezik egy másik csoportba, ahol

nem ismerik, gyakran sokat veszít a bátorságából.

Ugyanaz a katonai csoport ide-oda ingadozhat a félelem és hősiesség érzései közt a parancsnok személye szerint.

Ha egy csapatot meggyőzünk a fölényéről, ezzel beleoltjuk az állandó bátorságot, a diadal nemzőjét.

A defenzíva egyik lélektani hátránya az, hogy lefokozza a bátorságot, amelyet az offenzíva föl tüzel.

A lövészárók bebizonyította, hogy a harc értéke oly tulajdonságokon (szívósság, kitartás, kezdeményezés, bátorság, akarat, ítélet) fordul meg, amiket nem lehet könyvből megtanulni s amik egyedül a jellemtől függnék.

A hősiesség nem ismer kasztot.

7. A rábeszélés és parancsolás művészete.

A parancsnok lelke egyszersmind a katona lelke is. Ennélfogva, ha egy csapat elveszti parancsnokát, aki tudta vezetni, egyszersmind elveszti a maga cohaesióját is s nemsokára összefüggés nélkül való tömeggé süllyed.

A vállrojt és zsinór megkönnyíti a parancsnoklást, de nem adja meg a parancsnokiás művészetét.

A rangfokok csak mesterséges hierarchiát teremtenek, amelyek háború esetén gyakran illuzóriusokká válnak. Csak az erkölcsi érték teremtheti meg az alárendeltekben az engedelmességet, tekintélyt és odaadást.

A parancsolás művészete nem teljes, ha nem

támaszkodik a rábeszélés művészetére. A retorika kézikönyvei megadják a beszéd szerkesztésének szabályait, de sehogysen tanítanak meg a rábeszélés művészetére.

A szózatokban, amelyekkel egy gyülekezeti vagy csoportot akarunk valamire rábeszélni, használhatunk észokokat is, de mindenekelőtt az érzéseket kell rezgésbe hoznunk.

Az ész néha meggyőz egy-egy percre, de nem cselekedtet. Ezért élnek vele oly ritkán a tömegek kitanult vezetői.

A tömegeket vezető pszichológiai törvények kezelése nélkül nem lehet a kollektivitásba a testületi szellemet beoltani.

Roppant növeljük a csapat értékét, ha megteremtjük a testületi szellemet. Ennek köszönhető, hogy a háborúban némely ezred annyi tekintélyre tett szert, hogy mindig segítségül lehetett hívni olyan helyzetekben, amidőn soha meg nem tántorodó emberekre volt szükség.

A testületi szellemtől eltöltött csapatban a dicsőség és a vetélkedés is kollektív érzelmek. Ezek az érzelmek lelki ragály útján terjednek a csapatba újonnan bevezetett egységekbe, ha csak nem túlságos nagy a számuk.

A katona értékének egyik legfontosabb eleme bizalma parancsnokaiban.

A parancsnoknak, aki lelke révén benső összetetésben van embereivel, nincs szüksége a szóra: elég neki egy intés, egy pillantás.

Egy parancsnok sem vetheti meg azt a művészetet, amellyel a haláltól minden percben fenyegetett katonáiban fentarthatja a jó kedvet.

Bizonyos szavak növelik a katona energiáit

s győzhetetlenné teszik. De már nagy vezérnek kell lennie, aki ezeket a szavakat ki tudja gondolni és mondani.

Könnyű az elszigetelt emberekre hatnunk azzal, hogy érdekeikre, azaz önzésükre hatunk. Minthogy azonban a tömegek nem önzők, más indítékokkal kell őket elcsábítani.

Az erősítés, ismétlés, tekintély és lelki ragály a rábeszélés nagy tényezői, de ezek hatása az alkalmazójuktól függ.

Rábeszélés céljára a körülményekhez képest az érzelmi, misztikus vagy kollektív befolyásokhoz kell folyamodni, nem pedig az emberek eszéhez.

Az ellenmondás ritkán jó eszköze a rábírásnak. Pörbe szállni egy véleménnyel, többnyire annyit tesz, mint erősíteni. Az ellenfél eszméi úgyszólván módosulnak, miközben ez önmagát meggyőzni iparkodik a szuggesztiók és megfontolások sorával, amelyek azután a tudattalanban lassan kicsiráznak. A nők, ösztönszerűleg ismervén ezt az eljárást, igen könnyen tudnak valamire rábírtani ...

A szónok könnyen változtatja meg hallgatói véleményét. Befolyása azonban csak rövid ideig tart, ezért kevés hatással van viselkedésükre.

Valamely gyülekezet szavazatai nagyban különböznek aszerint, hogy valamely beszéd után közvetlenül adják-e le, vagy csak másnap a beszéd után.

Ha leigáztuk a sziveket, könnyen uraivá válnak az akarataknak is.

III. RÉSZ.

A NÉPEK LÉLEKTANA.

A népek lelkének alakulása.

A néplélek ősi elemek fölhalmozódása és az évszázadok által való állandósulása. E szilárd szikla körül hullámanak a mozgékony elemek: a nevelés és környezet teremtette egyéni lelkek.

A népek csak azután állandósulnak, ha már-megszerezték a kollektív tudatot. Ez a megszerzés sokszor századok műve.

A nép élete, intézményei, hite, művészete, küzdelmei képviselik a látható formáját'az őt vezérlő láthatatlan erőknél.

A nép eszejárásából ered viselkedése, következőkép történelme is.

Valamely nép lehető visszahatásait csak úgy lehet előre megérezni, ha tanulmányoztuk tetteit történelme nagy helyzeteiben.

A nép lelkét nagyon jól ki lehet olvasni tetteiből, de csak nagyon rosszul könyveiből és beszédeiből.

Elég néhány év, hogy valamely nép értelmét kiműveljék. De évszázadok kellenek a jelleme kiművelésére.

A lelki világ átalakulásai rohamosan maguk után vonják az anyagiak átalakulását is.

Sok nép anyagi haladása lerombolta erkölcsi haladását.

A népek nem másolják meg ősi lelküket,

azonban alá vethetők új irányításoknak, amelyek diadalra vagy katasztrófára vezetnek. Így váltott irányt a németek lelki világa három tényező: a militarizmus, a politikai egyesítés és a technikai nevelés hatása alatt.

A népek átalakíthatják művelődésüket azáltal, hogy átidomítják egy más nép nyelvét, intézményeit, művészetét. Azért lelkük nem változik meg. A normann hódítás után az angolok sokáig franciául beszéltek, de angolok maradtak. Bóma ellatinosította a gallokat, de nem változtatta meg jellemüket.

A japán az íjj és nyíl használatáról néhány év alatt áttért a modern fegyverekre és iparra. Hogy az új civilizációt felszívja, egyszerűen csak a türelem, szívósság, fegyelem tulajdonait kellett hasznosítania, amelyet ősei hagytak rá. Megváltoztatta műveltségét, de nem a lelkét.

A nemzetiség négy különböző elemből tevődik össze, amely ritkán egyesül ugyanabban a népben: a faj, a nyelv, a vallás, az érdekek.

A népek, amelyeknek nincs eléggé megállapodott ősi lelkük, hiába élnek s csak igen lassan haladnak. Azok, akiknek a lelke túlságosan megállapodott, egyáltalában nem haladnak. A mai korban az oroszok képviselik az elégtelen stabilizációt, a kínaiak pedig a túlságosan teljeset.

Történelme bizonyos korszakaiban a nép gondolkodási, jellembeli, ítéleti s következőkép viselkedési hibái gyógyíthatatlanokká válnak. Nemzőivé lesznek azoknak a kérlelhetetlen végzettségűeknek, amelyek súlya alatt nagy birodalmak is bukással végzik sorsukat.

Ha egy nép tettei indítékául már nem az egyéni dicsőség, hanem a kollektív dicsőség szolgál, az a nép már hatalmas erkölcsi haladást tanúsít.

A nemzetek csak a lelkek fejlődésével formálódnak át. Minden népnek magában s nem magán kívül kell keresnie nagysága vagy hanyatlása okait.

A történelem sok súlyos helyzetében a népek gyakran élesebben látnak, mint kormányzóik. Ilyenkor halottaik szemével látnak.

A nép lelke sokkal inkább szabja meg a neki lehetséges politikai irányt, mint kormányzói akarata.

A kormányzás művészetének egyik alapföltétele ahhoz érteni, mint kell a népek lelkében bizonyos érzelmeket és hiteket életre kelteni, nöttetni vagy eltüntetni.

Valamely nép lelki világát átalakítani sokszor hasznosabb, mint hadi felszerelését szaporítani.

Nem elég meghódítani valamely nép területét. Csak úgy uralja a győzött, ha a ez lelkét is legyőzte.

2. Néhány nép összehasonlított lélektana.

Minden népnek van bizonyos számú közös jellemvonása, de mindegyiküknek vannak őket megkülönböztető sajátságaik is. Ilyenek pl. az angolok szívóssága és az oroszok határozatlansága.

Az, hogy egy nép mint látja a dolgokat,

inkább függ lelki temperamentumától, azaz jellemétől, semmint értelmiségétől. Ez a jellem határozza meg, mi módon hat vissza a külső világ ingereire.

Minden népnek megvan a maga eszménye a jogról, erkölcsről, igazságról, ami annyira személyes, hogy más nemzetek nem fogadhatják be. Ennek a lélektani törvénynek nem-ismerése okozta több gyarmat leszülyedését.

A népeknek szabadságukban áll vezérlő alapelveiket halhatatlanokká minősíteni, de nincs joguk, azokat eltérő lelki világú egyéb nemzetekre tukmálni. A politikai metafizikák époly tiszteletre méltóak, mint a vallásiak, az alatt a feltétel alatt, hogy nem lépnek fel az erőszakos rátukmálás igényével.

Ámbár a balkáni népek lelke nagyon egyszerű és kevés számú elemtől vezérelt: ez a háború kezdetén rejtély volt a legtöbb európai diplomata számára, mert makacsul fejükbe vették, hogy a maguk logikája szerint ítélik meg azokat.

A mostani háború ismét igazolja azt a történelmi törvényt, hogy valamely nép egy más faj intézményeit, művészetét, nyelvét, vallását csak úgy tudja átvenni, ha gyökeres átalakításokat végez rajtuk. Még az istenek is alá vannak vetve ezeknek a változtatásoknak. A hindu Buddha Khinába átvive csakhamar a khina istenség jellemvonásait vette föl. Angliába érve a biblia Jehovája angol istenné alakult, aki a világot Anglia előnyére kormányozza. A keresztények kegyes és szelíd istenéből a germánok vad és véres istenséget formáltak, akiben nincs

irgalom a gyengék iránt, de annál több a tekintet az erősek irányában.

A háború előtt Németország elárasztotta a világot iparcikkeivel, de nem árasztotta el gondolataival. A nagy bölcselek, nagy írók kora ott már régóta bezárult.

A német ember még elszigetelve is kollektív lény marad. Csak úgy van értéke, ha egy csoportba olvad. Minden polgár a nagy szervezet, az állam sejtje.

A német ember lelkiismerete az államtól irányított kollektív lelkiismeret, az angol és amerikai emberé ellenben egyéni lelkiismeret, amely az államnak csak igen csekély részt enged át önmagából.

Poroszország több mint félszázadot fordított arra, hogy Németország lelki világát az iskola és kaszárnya segítségével megformálja, de ez a lelki világ természetellenes volt és így mesterséges maradt. A németek bizonyosan ráeszmélnek végtére, hogy az a dicsőség, hogy majdnem egyedüli védői az erőszakos abszolútizmusnak, sok áldozatba kerül és kevés hasznot hajt.

A mély szakadék, amely Angliát és Németországot észjárásra nézve elválasztotta, már a háború előtt megnyilvánult a meghódított népek iránt tanúsított maguktartásában. Anglia szabadságot adott a legyőzött Transvaalnak. Amerika megszerezte Kuba szigetét, de azután önkormányzatára bízta. Ellenben a németek Lengyelországban, Elsassban s minden gyarmatukon nem ismertek más politikai uralmat, mint az erőszakot s ellenségükké tették a népet, amelyet kormányoztak.

Az angol nem sokat törődik az elméletekkel s a logikával; csak a realitást nézi s igyekszik ahhoz alkalmazkodni.

A népek, amelyeknek erkölceit túlságosan megszelídítette s amelyeknek jellemsajátságait megbénította a művelődés, mindenkor nehéz harcot vívnak a fajok ellen, amelyek tulajdonságai: az öntudatlan bestialitás, a szigorú fegyelem, a hódításvágy és a zsákmány szeretete.

Bizonyos népek egyik főjellemvonása, hogy nincs bennük semmiféle állandóság, ami lehetlenné teszi, hogy bizalmat vessenek beléjük. Erészt általánosítani lehet rájuk az egykori Reichstag egyik képviselőjének, Vetterlé apátának lengyel honfitársairól tett megfigyelését: «Valamennyien jó pajtások és társaságban kellemes emberek voltak, de mily állhatatlanok és bizonytalanok! Láttam, mint mennek át a legforradalmibb ellenzékől a legvadabb mame-lukságra, még pedig egy szempillantás alatt, látható ok nélkül. Egy nap azzal fenyegetőztek, hogy bombákat raknak a kancellár széke alá, másnap lelkesedve szavazták meg a reakciós törvényt. Sohasem lehetett föltétlenül számítani ezeknek a szintváltó személyeknek közreműködésére».

A népek viselkedésének magyarázatában sok hibának tesszük ki magunkat, ha elfelejtjük, hogy minden lelket nem lehet ugyanazzal a mérővesszővel mérni.

3. Miért nem értik meg egymást a különböző fajok?

Azért uralkodik a megértetlenség a különböző fajú, nevelésű és nemű lények közt, mert ugyanazok az ingerek, sőt ugyanazok a szavak is teljesen eltérő eszméket és érzéseket váltanak ki bennök. Hitük, ítéletük, életnézetük mindmind különbözik.

A háború ismét megmutatta mily kevésbé ismerik egymást a népek. Németország nem ismerte Franciaország és Anglia lelkét; s a franciák époly kevésbé ismerték Németországot.

A népek a mostani küzdelemben megtanulták, mennyire változik a fajok szerint bizonyos elvont szavak értelme, aminők: a jog, szabadság, emberiség, erő stb. A bölcselők már előbb is jól tudták ezt.

Hogy a különböző fajok fiai közt mily nagy a megértetlenség, ennek meglepő példája az a tény, hogy a német és francia szocialisták sok kongresszuson találkoztak, anélkül, hogy csak sejtették volna, mily eltérőek az eszméik, érzelmeik, sőt még elméleteik is.

A nemzetköziség lehetséges az érdekek világában, de lehetetlen az érzelmek világában.

Az idegen vagy kihalt népek eszméihez gyakran nem tudunk hozzáférni. Ez azért van, mert csak a magunk lelki világán át tudjuk őket megítélni. így pl., hogy tudnók megérteni manapság a régi rómain, aki istenné tette a császárt, a városokat, sőt egyszerűen az elvont fogalmakat is, mint például az egyetértést («Concordia»).

Lehetetlen egy nép lelkébe hatolnunk, ha túlságosan távolesik a mienktől s különösen akkor, ha még nincs megállapodva és szüntelenül változik a körülmények szerint. Ezért nem bírjuk megérteni az orosz néplélek kirezgéseit és színváltóságait.

Hogy az eltérő lelki világú népek el tudják egymást viselni, kerülniük kell egymást. Mihe.lyest sűrűbben érintkeznek, lelki eltéréseik harcra Vezetnek.

Arról az emberről, aki nem úgy ítél, mint mi, hajlandók vagyunk azt mondani, hogy egyáltalában nincs Ítélnőképessége.

4. Az illúziók szerepe a népek életében.

Az illúziók az ember lelki világának meg nem szüntethető szükségletei közé tartoznak; befolyásuk a történelem minden szakában uralkodónak bizonyult. Minden korban millió és millió ember volt kész életét áldozni értük. Az illúziók nevében romboltak le nagy birodalmakat és alapítottak másokat.

Hogy a népek életében az észszerű befolyások szerepe olyan gyenge, ez egyik ok, amely bajossá teszi a történelmük folyását megsejteni. Ha a históriából kiküszöbölnek az illúziókat és délibábokat, a históriának vége volna.

Sok gondolkozó a mi korunkat a pozitívizmus korának tekintette, amely már csak az ész szavának engedelmeskedik. A tapasztalat azonban ép a közelmúltban amellet tanúskodott, hogy a világot ma is a legcsalókább utópiák vezetik. A németek hegemoniájuk küldetésének

délibábos hite nevében pusztították el Európát, míg az országok, ahová betörték, ismét másrendű illúziók áldozatai voltak, mint például a pacifizmusé és nemzetköziségé, amelyek szükségkép vezettek romlásukra.

A teljes hiszékenység, nem pedig a szkepszis az egyének, de kivált a népek rendes lelkiállapota.

Ha a hallucinációk rabjai nem játszanak vala olyan főszerepet a történelemben, az események folyama egészen más lett volna. De nem bizonyos, hogy a világ nyert volna ezzel. A tévedés ugyanis gyakran erősebb ösztönző, mint az igazság.

A népek könnyebben vannak el kenyér, semmint illúziók nélkül. E megszedítő fantomok rabigájában elfelejtik legdrágább érdekeiket.

Az ész az illúziók ellen folytatott örökös harcban csak az idő segítségével tud diadalt aratni.

Csak a tapasztalat tudja gyorsan lerontani az illúziókat, de ez is csak akkor, ha katasztrófális formát ölt. Ilyenkor egy szempillantás alatt láthatóvá teszi a tévedést, amint a vilám bevilágítja az éjszakát.

A kollektív illúziók csak a kényszerűségnek engednek, de sohasem az észokoknak.

Amit az eszmék haladásának hívunk, sokszor nem egyéb, mint az illúziók átalakulása, amelyeket ezek az eszmék ébresztenek.

Mínthogy a tévedés rendszeren nagyobb benyomást tesz, mint az igazság: a politikusok szívesebb élnek a tévedéssel, mint az igazsággal.

Az anyagi erők, amelyek ellen ma küzdünk

félelmetesek, de az illúziók, amelyek ezeket az erőket nemzették, még sokkal félelmetesebbek.

Az illúziók szülik a reményt s következőkép a boldogságot; ezért mindig csábosabbak lesznek, mint a valóság.

A tévedés lerontására több idő kell, mint megalkotására.

Az illúziók kezelése ép oly szükséges dolga a hódítóknak, mint az ágyúk kezelése.

Az irreális a reálisnak nagy nemzője.

5. Az egyéni vélemény és magatartás.

Értelmi tekintetben az ember értéke először Ítézőképességétől, azután ismeretei számától és szabatoságától függ. Viselkedése szempontjából pedig jellemétől.

Egyének és népek igazi személyiségét nem annyira értelmük, mint jellemük határozza meg.

Az értelmes, de jellem nélküli ember mindig csak vezetett marad s nem lesz sohasem vezér. Csak ritkán ura a viselkedésének.

A nézetek, amelyeket vallunk, rendesen édeskevés befolyást gyakorolnak tényleges magatartásunkra.

Sok ember joggal emlegeti nézetei állandóságát, de kár azzal dicsekednie. Mert csak azt bizonyítja ezzel, hogy semmit sem tanult attól a naptól fogva, hogy nézetei kialakultak. A tudatlanság vagy bárgyúság ilyen nyilvánvaló bizonyítékát nem kell dobra ütni.

Ritka az a szellem, amely nézeteit személyes reflexióira tudná alapítani. A faj, a társadalmi csoport, a környezet, a mesterség, az újság a

leggyakrabban elegendők az eszmék irányítására s a beszéd táplálására.

A kollektív gondolkozás a szabály. Az individuális gondolkozás a kivétel.

Valamely véleménynek rendesen nem igazsága kölcsönöz értéket, hanem annak a személynek tekintélye, aki nyilvánítja.

A legtöbb ember a vélemények, előítéletek és tévedések hálójában marad, amely elfátyolozza előlük a valóságot. Átélik az életet, anélkül, hogy mást is észrevennének benne, mint álmaik látomásait, vagy könyveik leírásait.

A nagy társadalmi kataklizmákban az egyéni lélek annyira uralja a kollektív lelket, hogy még a legkiválóbb szellemek is elvesztik ítélőképességüket s képtelenné válnak bármely nyilvánvaló dolgot is tisztán látni:

Egyének, de különösen népek elég könnyen felejtik érdekeik megsértését; ámde önszeretük sebeit nem tudják megbocsátani.

A lelkiismeretfurdalás egyéni érzelem; a kollektivitások nem ismerik. A nemzetek legnagyobb bűnei ugyanannyi védelmezőre találnak, mint érényeik.

Önmagát nem ismerni sokszor jobb, mint ismerni.

Önmagmik igazi ismerete általában igen szerényé tenne bennünket.

Sokszor találkozunk emberekkel, akik folyton a szabadságról szavalnak, de ezek közt ritkák az olyanok, akik életüket ne annak szentelték volna, hogy rabláncokat kovácsoljanak enlelkükre.

Érényeink sokszor bizony gyenge lábon álla-

szimista előre bement, de amelyet a pacifizmusba burkolt optimisták tagadtak, jó sok romlást kikerülhetett volna.

A hamis ideák a történelem nagy romboló erői. Csupán anyagi fegyverekkel nem is lehet lebírni őket.

A téves eszmének nem kell számolnia sem a valósággal, sem a valószínűséggel; ezért rendszeren sokkal csábosabb, mint a való eszme.

A téves eszme könnyen talál ezer meg ezer embert, akik védelmezik. A való eszme rendszeren csak nagyon keveset.

Ha téves eszme foglalja el az értelem terét, a legerősebben bizonyító tapasztalat is hatástalan maradna.

Hamis eszmét oltani a tömegek leikébe annyi, mint gyújtogatni, aminek pusztításait senki sem tudja előre meghatározni. A német birodalom mai vezetői kell, hogy belássák már ezt. Ha a háborúk története csupán azokat lajstromozná, amelyeket igaz eszmék idéztek föl, ez a történet igen rövid lenne.

A hamis eszmék szívósságát és veszélyét nyilvánvalóvá tették a háború alatt tartott szocialista kongresszusok. Ott láttuk a javíthatatlan elméleti embereket, akik emyedetlenül ismételték tévedéses szólamaikat a pacifizmusról és nemzetköziségről, a mi balsorsunk okozóiról.

Amikor majd a katonai harcok véget értek, bizonyos, ma még néma eszmék, újra csatázni fognak egymással. A való és a hamis eszmék közt támadt e küzdelem eredményétől függ a népek jövője. — A legvérengzőbb hódító sem pusztít annyit, mint a hamis eszmék.

8. A népek öregkora.

Nincs a történelemben példa arra, hogy a nemzetek mindig csak előrehaladtak volna. A nagyság bizonyos korszaka után hanyatlanak és eltűnnek, sokszor csak elmosódott nyomokat hagyva maguk után.

Ha a történelem ciklusainak ismétlődniök kellene, minden nemzet, épúgy, mint a múlt nemzetei, arra volna kárhóztatva, hogy előre-gedjék és eltűnjék. A homok betemette Ninive nyomait. Róma dicsősége már csak emlék.

A népek tönkremennek, de műveik néha túl-élik őket. A halálból azonban csakhamar új élet fakad. A piramisépítő fajok porából új fajok születtek, gazdagok oly igazságokban, amelyek a hajdani civilizációk előtt ismeretle-nek voltak.

A népek öregkoráról inkább lelki világukra vonatkozólag lehet beszélni, semmint biológiai szempontból.

A nép öregkora akkor kezdődik, amikor a jóléttől elpuhulva s erőfeszítésre képtelenül az egyéni önzést lépteti a kollektív önzés helyébe; a nyugalom maximumát iparkodik elnyerni a munka minimumával s nem tud már alkalmazkodni az új szükségletekhez, amelyek a civi-lizáció haladásából újra meg újra támadnak.

A népek nem nőnek többé nagyobbra, ha életük túlságosan megkönnyebbül. Róma csak küzdelmei korszakában haladt előre. A béke s az anyagi jólét már hanyatlása kezdetét je-lölték.

Ámbár a mostani európai háború látszólag csak anyagi erőket működtet, valójában eszmék állnak harcban: az abszolutizmus küzd a demokratikus aspirációk ellen.

A népek sorsa sokkal inkább függ a tényektől, amelyek őket vezetik, semmint uralkodói akaratától.

A modern német még veszélyesebb eszméi, mint ágyúí miatt. Az utolsó teuton is megvan győződve faja és kötelessége felsőbbségéről, amelynél fogva uralmát ki akarja terjeszteni a világra. Ez a fölfogás azonos azzal, amelyet a törökök egykor oly soká vallottak a keresztényekkel szemben s nyilván nagy erőt ad. Talán csak egy új sorozata a kereszties hadjáratoknak tudná lerombolni.

A népek, amelyek csak észszerű eszméktől akarják magukat vezetetni, katonailag mindig alacsonyabb rendűek lesznek, mint azok, amelyeket tömegfanatizmussá erősödő politikai, vallási vagy társadalmi hitek vezetnek.

Az eszme politikai vagy társadalmi értékét nem igazságának foka szabja meg, hanem az odaadás, amelyet föl tud kelteni. A múltak és a jelen háború tanulságai szerint gyakran a leghamisabb eszmék hatnak legmélyebben a lelkekre.

Hogy az eszme terjedjen és cselekedetek rugójává váljék, érzelmi vagy misztikus támasztékra van szüksége. A tisztán észszerű eszme nem ragadós és hatástalan marad a tömegek lelkére.

A ködös és elmosódott eszme, amely azonban a titok leplébe van burkolva, könnyen lel-

késít, míg a tiszta és szabatos eszme sokszor nem indít semmi tette.

A népek életét fölforgató események gyakran a szavak földézte eszmék tartalmát is megváltoztatják. A régi és kissé elkopottnak tartott kifejezések, mint pl. «a haza», hirtelen élesen kidomborodnak; ellenben mások, amelyekhez egykor annyi remény fűződött, mint pl. a «pacifizmus» és «a nemzetköziség» minden tekintélyüket és súlyukat elveszítik.

Valamely nép addig dicsekszik olyan erényekkel, amelyek nincsenek meg benne, míg végezetre az a meggyőződés tölti el, hogy csakugyan meg van velők áldva.

Hogy a népet vezethessék, az eszméknek nincs szükségük arra, hogy igazuk legyenek; elég, ha van tekintélyük. .

A nagy események néha olyan eszméket nemzenek, amelyek homlokegyenest ellenkeznek azokkal, amelyek őket szülték. A német elméleteket az erő jogáról kétségtelenül egészen átformálja a mostani háború.

Az eszmék is, mint az élő lények, alá vannak vetve az evolúció folyamatának, amely a világot átalakulásra kényszeríti. A vezérlő eszmék, amelyek igazak valamely korban, már nem azok egy másik korban. Ennek az elvnek az elfelejtése a háború kezdetén sok katonai tévedésünknek volt a szülőoka.

Az optimizmus, épúgy, mint a pacifizmus, bizonyos lelki állapot következménye. Az optimizmus boldogabbá, a pesszimizmus előrelátóbb á teszi az embert. Ha Franciaország jobban készült volna a háborúra, amelyet egy pár pesz-

nának, ha jutalom reményének híján nem támaszkodnának hiúságunkra.

Az ember a sorsának igazi kovácsa. Tévelygő lesz az életben, aki nincs erről meggyőződve.

A gyenge akaratot a beszéd árulja el, az erőset a cselekedet.

Hogy megpróbáljuk belső életünket átalakítani, ez jobban előmozdítja a boldogságot, mintha erőnket abban használjuk el, hogy külső életünket alakítsuk át.

6. A kollektív vélemény.

A kollektív vélemény annyira elhatalmasodott, hogy a legnagyobb autokraták sem tudnának vele szembehelyezkedni. Nemsokára a népek s nem mások diktálják majd a háborút s a békét.

A közvélemény tekintélyes erőt képvisel, de ritkán fakad önkéntes forrásból. Vezetőknek kell megteremtenie vagy irányítania, különösen nagy bonyodalmak esetén.

Valamely csoporthoz csatlakozni annyi, mint fölvenni annak a csoportnak kollektív lelkét és véleményeit. A világos körvonalú tömörülésekben, mint a katonai, tisztviselői, tanítói csoportokban a foglalkozások azonossága s különösen a lelki ragály a csoport minden tagjában szomszédos kollektív véleményt ébreszt.

A tömeglogika láncolatai nem azonosak az észszerű logikáéval. Ezért amaz könnyen fogadja el az ellenmondásokat, amiket ez nem tudna elviselni.

A tömegek keveset okoskodnak, de annál

élénkebben éreznek és reagálnak. Az izgalom és a visszahatás közé az egyén be tudja iktatni a megfontolást, amire a tömegben levő ember nem képes.

Szavaknak, képeknek nagyobb hatalmuk van a tömegek lelkére, mint minden érvnek.

A tömegérzésekre alapított vélemény lehet szabatos, de az értelemnek rendszerint semmi szerepe nincs eredetében.

Joggal állapították meg, hogy Oroszországban a tömegek nem eszmékhez, hanem a jelszóhoz csatlakoznak. Néhány perc alatt lelkesedve tapsolnak más és más szónokoknak, akik egymással szöges ellentétben álló nézeteket fejtenek ki. Ugyanezt a megfigyelést sok más országra is lehet alkalmazni.

Ha az az ember, akire valamely ügy elintézését bízni akarjuk, azt javasolja, hogy küldjenek ki mellé még egy bizottságot is, azonnal le kell mondani arról, hogy ő bizassék meg az ügygel.

Ha a tévedés kollektívvé válik, oly erőre tesz szert, mint az igazság.

7. Az eszmék a népek életében.

Minden civilizáció intézményei, bölcselété, irodalma és művészete egyetemével csekély számú vezéreszméből származik. Ezek rányomják bélyegüket ennek a műveltségnek minden elemére.

Valamely nép eszméit átalakítani annyit tesz, mint megváltoztatni viselkedését, életét s következőképtörténelme folyását.

Vannak a népek történetében idők, amiden az erő kultusza, a nyereség szenvedélye s a rosszhiszeműség a siker tényezői lehetnek, de oly sikeré, amely nemsokára a hanyatlást vonja maga után. Hajdan ezt tapasztalta Karthágó. Minden gazdagsága, seregeinek hatalma ellenére is eltűnt a történelemből s nem hagyott egyéb nyomot, mint a népek megvetését a «pún hűség» iránt.

Az Öregek, — állítja Bacon — túlsók ellenvetést tesznek, túlhosszasan tárgyalnak, keveset kockáztatnak, nagyon hamar megbánják a dolgokat, ritkán cselekszenek az alkalmas percben s megelégszenek közepes sikerekkel. Hasonló hibákat figyelhetni meg az oly népeknél, akiknek energiái különböző' okokból megbé-
nultak.

Az elhatározás képtelensége, a tétlenségre való hajlam és a felelőségtől való félelem az aggság jellemző tünetei egyéneknél s népeknél egyaránt.

Úgy látszik, hogy a népek, létük bizonyos korában, már nem tudnának előhaladni, ha nagy válságok föl nem forgatnák életüket s nem hajtanák tetterre. Ezek a válságok nyilván szükségesek arra, hogy megszabadítsák őket egy túlságosan rájuk nehezedett múlt, az előítéletek és megrögzött szokások lidércnyomásától.

Valamely nép gyorsan öregszik, ha nem tudván alkalmazkodni az új szükségletekhez, tűri, hogy más népek túlszárnyalják. Az ipari, hajózási és kereskedelmi statisztika szerint bizonyos népeket már a háború előtt sok hosszal megelőztek már más népek. A mostani küzdel-

inek talán felkeltik majd az elszunnyadt aktivitásokat.

Ha egy katasztrófa nyilvánvalóvá teszi a régi társadalmi szervezet elhasználódását, következőképp elégtelenségét, beáll az átalakulásának szüksége. Ha jól irányítják ez a nehéz művelet a megrendült társadalomba új életet önt. Ha ellenben rosszul vezetik, — s ez a leggyakoribb eset — anarkhiát szül, amely nem egy nép történetének záróköve lett.

A nagyon öreg civilizációkat fenyegető leromlás okai közt szerepel a társadalmi életet szabályozó rendeletek felhalmozódása. Ezek megbénítják a szabadságot, a kezdeményezést s végül a cselekvés akarását.

Bizonyos foglalkozások minden korban ugyanazokat a lelki elkorcsosulásokat teremtették meg. Már Macchiavelli panaszkodott az ő vezérkaruk irka-firkájáról és sablonjairól.

Ha a pacifizmus oly népnél fejlődik ki, amelyet hódításra éhes nemzetek vesznek körül], ez megbontja aktivitása segédforrásait és gyorsan szolgaságra vezeti a népet.

A nagy múlt majdnem minden nemzet számára súlyos, nem egyszer leroskaszító terhet jelent.

A különböző népek életképességének foka sokkal nyilvánvalóbbá válik majd a béke másnapján, mint a háborúban.

IV. RÉSZ.

**A NEMZETEK HATALMÁNAK
ANYAGI TÉNYEZŐI.**

1. A kőszén korszaka.

A világ evolúciójának mai korszakában a népeken és királyokon gazdasági szükségszerűségek uralkodnak, amelyek erősebbek, mint az ő akarataik.

Az ipari korszak végkép meghódította a világot. A népek fölényét már nem filozófiája, irodalma, művészete fejlődése szabja meg, hanem szénben való gazdagsága és technikai képességei.

Az egész antik világon, sőt egészen a legújabb korig az országok hatalma nagyban függött lakosai számától és képességeitől. Ma ellenben főképen szénben való gazdagságától.

A modern korszak fejlődését a szén szerepe jellemzi. Két évszázad előtt még nem látták hasznát, ma pedig annyira nélkülözhetetlen, hogy ha eltűnnék, az illető ország élete is megakadna. Nem volna többé vasút, gyár, s háborúban ágyú.

Csak a szén tudta megteremteni a gép uralmát, amely a civilizáció megújítója lett.

A népek életében a jelenségek láncolata végezetre úrrá lesz minden akaraton. A szénbányák feltárása lehetővé tette Németországnak a kiviteli cikkek gazdaságos gyártását. Ebből túltermelés származott, amely szükségessé tette

távoli piacok meghódítását és ennek kapcsán hatalmas hajóraj teremtését, hogy kivitelét támogassa. A germán aspirációk nőttön-nőttek s a hegemonia régi álma megvalósíthatónak látszott.

Valamely országnak szénben és vasban való gazdagsága manapság nemcsak katonai és ipari hatalmának színvonalát határozza meg, hanem kereskedelmi terjeszkedésének lehetőségét is.

A vas és szén fölényes szerepét a modern háborúban nyilvánvalóvá tette az a nyilatkozat is, amelyet Németország hat legnagyobb ipari egyesülete bocsátott ki. Abban kijelentették, hogy ha a háború kezdetén a Briey-i medencét meg nem hódítják, a harcot nem lehetett volna folytatni, mert hiányzott volna a munícióra szükséges vasanyag.

Hogy egy-egy országnak szénben való gazdagsága mily hatalmat biztosít, kiderül abból a tényből, hogy egy munkás évi munkája, amely körülbelül 1500 frankba kerül, elvégezhető 3 frank értékű szénmennyiséggel. A szén mint munkás tehát ötszázszor olcsóbb, mint az ember mint munkás.*

Németország gazdasági virágzását különösen annak köszönheti, hogy földjéből évente 190 millió tonna szenet aknáz ki. Ennek a mechanikai energiája 950 millió munkás kézimunkájának felel meg.

Annak megkísértése, mint lehet begyűjteni a nap energiáját, ahogyan ezt egykor a szenet

* Ennek a számításnak elemzését lásd munkámban t Les enseignements psychologiques de la guerre. (Paris Flammarion. Bibliothèque de Philosophie scientifique.)

formáló növények tették, a jövő egyik legnagyobb problémájává válik majd oly népek számára, amelyek szén nélkül szűkölködnek.

Az olyan ország, amely nem elég gazdag szénben, nem tud gazdaságosan gyártani; következőképpen kénytelen kivitelében olyan termékekre szorítkozni, amelyek gyártása csak kevés motorerőt igényel.

A széntermelés növelésével a munkások számát növelik. Sok szén és kevés lakos mellett az ország gazdagabb és erősebb, mint kevés szén és sok lakos mellett.

2. A gazdasági harcok.

A gazdasági harcok sokszor éppoly romlást okoznak, mint a katonai harcok. A történelem bizonyítja, hogy már sok ország lehanyaglását okozták.

Verseny nélkül, tehát gazdasági harcok nélkül nincs haladás.

Napjainkban a gazdasági küzdelem gazdagítja a győztest. A katonai küzdelem ellenben hosszú időre megrontja. A népek közti viszonylatok egészen át fognak alakulni, ha a keUő számban megismétlődött tapasztalat bebizonyította ezt az igazságot.

Ha egy nemzet fokonkint eláraszt egy másikat termékeivel, éppoly teljes uralomra tesz szert rajta, mintha fegyverrel hódította volna meg. A gazdasági függés hamar megteremti a politikait.

A katonai szövetségek könnyűek, mert ha-

sonló érdekeket társítanak. Ellenben a tartós gazdasági szövetségek majdnem lehetetlenek, mert a szövetségesek ipari és kereskedelmi érdekeik nem azonosak.

Ipari és kereskedelmi tekintetben semmiféle vámsorompó, semmiféle állami beavatkozás, semmiféle rendszabályok nem tudják hathatósan pártfogolni a szakmabeli képtelenséget és a kezdeményezés hiányát.

Ha valamely nemzetnek van már egy gazdasági ága, amely kivirágzóban van, pl. a földművelés: minden egyéb vállalkozással szemben arra kell törekednie, hogy ezt az ágat tegye egészen virágzóvá.

A statisztika szerint Franciaország talaja kedvezősége mellett is, azonban alacsonyabbrendű megművelési eljárásai miatt hektáronként csak 13 hektoliter búzaátlagot tud elérni, míg Németország és Anglia 21, Dánia 27 hektolitert. Ugyanez a különbség zabban és árpában. Vájjon nem nyilvánvaló-e ebből, hogy földművelésünk javítása sokkal jobban fizetne, mintha oly kiviteli cikkek gyártásával küszködünk, amelyek a verseny következtében édeskevés hasznot hajtanak?

Helyesen mondta nemrég a földművelés egyik kiváló védelmezője, hogy az lesz a sarokköve a nemzeti megújulásnak.

A távoli népek gazdasági felszívóképessége abban a mértékben csökken, ahogy előrehaladnak. Úgy látszik, hogy Japán és nemsokára a többi Ázsia is teljesen elzárkóznak az európai termékek elől.

Az oly országokban, ahol az ipar egyéni

maradt, nem tud megküzdeni a külföldön alakult egyesülésekkel szemben.

A német ipar egyik nagy ereje abban rejlik, hogy megszervezte a hasonló termékek gyárosainak egyesülését a kartellekben és így nagyon gazdaságossá tette a termelést. A mi gyárosainknak is, avégből, hogy hathatósan küzdjenek meg az új kereskedelmi benyomulásokkal szemben, meg kell tanulniok, hogy társuljanak, ahelyett hogy egymás ellen fenekednek.

A német árúk behatolásával csak úgy lehet megküzdenünk, ha hasonló cikkeket ugyanazon az áron gyártunk. A sérthetetleneknek álmódott vámsorompóknak nem volna egyéb következésük, minthogy a semleges országok révén mégis bevezetnék a Németországban gyártott cikkeket, vagy pedig bevezetnék magukba a semleges országokba. Ez annyi volna, mint rovásunkra, romlásunkra gazdagítani más népeket.

A világháború fedte föl azt a tényt, hogy a német kereskedelem fokról-fokra meghódít minden piacot. Nagy halmaz vitairat gyűl majd össze, megmagyarázandó, miért nem követték el a németek még a lehetetlent is, hogy a háborút kikerüljék.

Németország jövőbeli törekvései az ipari hegemoniára époly félelmetesek lesznek, mint katonai hegemoniájáról való álma.

Mindaddig, míg az eszmék iránya nem változik meg teljesen, a világ kétségkívül változni látja majd a gazdasági harcokat a katonai harcokkal, s látja a kettő' összeszövődését.

A fegyveres kézzel vívott háborúk az átmeneti állapotot képviselik, a gazdasági háborúk az állandót.

3. Harc a délibábok és a gazdasági szükségszerűségek között.

A gazdasági szükségszerűségek, ámbár láthatatlanok, a modern világ nagy szabályozói.

Az állam az ő tapasztalatlanságával, merevségével, felelőtlenségével és alkalmazottai közönyével nem tud a kereskedelem szövevényes gépezetébe anélkül belenyúlni, hogy ne rontsa el teljesen. -

A délibábos politikai elméletek gyakran több pusztítást okoznak, mint az ágyúk. A szocialisták fölfogása a pacifizmusról, az osztályharcról, a tőke lerombolásáról okozták főképpen a katonai és gazdasági tévedéseket, amelyek súlya alatt Franciaország már-már összeroskadt.

A legtöbb politikus elfelejtkezik a világot vezérlő gazdasági törvényekről s szentül azt hiszi, hogy a félelmükből s vágyaiból eredő formulák és rendeletek meg tudják változtatni a dolgok folyását.

Valamely nép tevékenységének foka egész sereg, vágyaitól független tényezőtől függ: földje hozadékától, népszámától s kivált faja alkalmasságától.

Az ország, amely az alatt az ürügy alatt, hogy ki tudja önmagát elégíteni, vonakodnék a nyersanyagokat, mint gyapotot, selymet, kőszentet stb. külföldről vásárolni: halálra ítélné

az ezektől függő cikkek iparát és kereskedelmét.

Bizonyos fényűzési cikkek kivitelét megkönnyítheti a nemzetközi rokonszenv, azonban a nélkülözhetetlen nyersanyagoknak, mint a szénnek és gyapotnak kivitele parancsoló szükségletektől függenek, amelyek nyomósabbak minden érzelmi momentumnál.

Azt gondolni, hogy be lehet szüntetni minden kereskedelmi viszonyt oly néppel, amelynek gazdasága egyedül tudja szolgáltatni a nélkülözhetetlen termékeket: veszedelmes illúzió. A személyek bojkottja hasznos, a gyártmányoké gyakran szükséges, a nyersanyagoké ellenben lehetetlen.

Ha elnyomnák a kockázatot és a versenyt az ipari vállalkozásokban, aminí ezt a latin-fajú szocialisták álmodják, ez elapasztaná a civilizáció haladásának minden forrását.

A mi ipari és földművelési kincseinknek kiaknázása a háború után a hitel roppant kifejlődését és decentralizációját teszi majd szükségessé. Ez föltámasztja majd az egykori vidéki bankokat, amelyeket a nagy intézetek eltüntettek. Csak ezek a vidéki bankok tudják értékelni a helyi iparok értékét és következőképp a hitel mértékét, amelyet megérdemelnek.

Hogy elméleti embereink annyira különböző terveket adnak elő jövődöbeli erőfeszítéseink, munkánk irányára vonatkozólag, ez azt bizonyítja, hogy inkább számolnak kívánságaikkal, mint a gazdasági lehetőségekkel.

Miközben az elméleti emberek folyton építgetik a «tiszta ész» szülte képzeleti társadal-

makat, előkészítik a nemzet hanyatlását, amelynek kebelében élnek.

A békeliga megalakítását könnyűnek látják a pacifisták, mert — a történelem minden tanulsága ellenére is — azt hiszik, hogy a szövetségek képesek túlélni a gazdasági érdekek ellentmondását.

A német diplomatáknak az az állítása, hogy a kis államoknak el kell tűnniök a nagyok javára, oly fölfogásból ered, amely egykor szabatos volt, de a világ mostani gazdasági fejlődésére már nem alkalmazható. A maguk függetlenségét megőrző kis államok szövetsége ma lehetséges, míg annexiójukat csak nagyon költséges katonai elnyomással lehetne fenntartani.

A tények megfigyelésén alapuló s fejlődő eszmék világitásában az idegen területek leigázása, a mostani háború főcélja, csakhamar olyan műveletnek fog mutatkozni, amely romlást hoz a jelenben és semmi hasznot a jövőben.

Az angol miniszterelnök mondta a parlamentben, hogy a népek jövője attól a résztől függ, amelyet a háború tanulságaiból kivesznek. A 'világ valóban a művelődésnek abba a korszakába lépett, amidőn a délibábok époly vészthozók volnának, mint a legrombolóbb betörések.

4. A termékenység szerepe.

A mikrobától az emberig a termékenység hatása is a fennsőbbiségnek, de legalább a bol-

dogulásnak mindig oka volt. A germán betörések idején, amelyek a római művelődést szétrombolták, a hódítók ernyedetlen termékenysége volt a diadaluk főfeltétele. Mert, ha ezerszámra ölték is őket, helyükbe új ezrek születtek.

Minden nép, amely túlságosan fejlődik, végszetszerűleg hódítóvá és rombolóvá válik olyan népekkel szemben, amelyek termékenysége kisebb.

Valamely ország veszélyessé válik szomszédai számára, ha a földje nem nyújtja neki többé kielégítő mennyiségben a táplálékot. Az éhség volt a nagy betörések forrása, amelyek egykor Európát fölforgatták.

Ha a germán hordák egykor nem özönlik el a földet, amely képtelenné vált őket táplálni, a világ nem ismerte volna meg sem a római civilizáció rombadőlését, sem a középkor ezer évét, sem a mostani háborút.

Veszélyes csöndesen haladni olyan nép szomszédságában, amely nagyon rohamosan nő. Világháború bebizonyította ennek az igazságnak fontosságát.

A németek, akik a háború elején látták, hogy — azonos okokból, mint Franciaországban — a születések arányszáma csökkenni kezd, ennek az orvosserét nem pénzügyi előírásokban keresték, hanem abban a megfontolásban, hogy népsűrítés politikája elsősorban a vidék betelepítésének politikája.

Több közgazda eszményül állítja oda a népek elé azt, hogy versenyezzenek a termékenységben. Már pedig az élő lényeknek története,

a rovarétól az emberéig s a germán betörések korától a mai háborúig arról tanúskodik, hogy a túlnépesedés mindig irtó és hódító háborúkra vezetett.

Darwin ragaszkodott ehhez az általános, s szerinte, kivételt nem tűrő törvényhez: az élő lények olyan arányban szaporodnak, hogy bármely fajhoz tartozó egyetlen állatpár leszármazol rohamosan elárasztanak a világot, ha szabály nem volna az, hogy minden nemzedék egy része föltétlenül elpusztul. Ugyanennek a törvénynek engedelmeskednek az emberi lények kényszerűen, amidőn, nagyon megsokasodván, vagy kölcsönösen tönkreteszik egymást, vagy rárontanak a szomszéd országokra.

A nép minősége sokkal fontosabb tényezője a haladásnak, mint mennyisége. Ha ez másképp volna, a világ legnépesebb országai, mint Oroszország és Kína a civilizáció élén haladnának, ahelyett, hogy félbarbárok lennének.

Az ipari típusú társadalmakban a siker szükségszerűleg nem a legnépesebb, hanem legdolgosabb, legfegyelmezettebb, az együttes erőfeszítésre legképesebb népeket illeti meg, ha egyidejűleg van elég vasuk és szénük.

Egy szénnélküli nagy országnak nem lehet érdeke népességét nagyon növelni. Itália, amelynek nincs szene, nem tudott igazi ipari állammá lenni és, úgy látszik, szegénységre van kárhozthatva.

V. RÉSZ.

**A NEMZETEK HATALMÁNAK
LELKI TÉNYEZŐI.**

1. Egynéhány másodrendű tulajdonság szerepe a népek életében.

Oly tulajdonságok, amelyek nem használhatók a művelődés bizonyos korszakaiban, elmozdíthatják a nép boldogulását, ha megváltozott életkörülmények megengedik hasznosításukat.

Az irodalmi, művészi és értelmi fölény bizonyos civilizációkban (pl. a régi görögöknél, a renaissance olaszainál) a nagyság főelemei voltak. Ellenben a türelem, kitartás, a szabályoknak való engedelmesség és egyéb sajátságok, amelyeket egykor közepeseknek tartottak, az ipari jellegű művelődésben a siker föltételei közé sorakoznak.

A modern kor szövevényes technikájával és munkamegosztásával, megköveteli a türelem, éber vigyázat, aprólékos pontosság, kitartó erőfeszítés és szolidaritás erényeit, amelyeket az élénk eszű individualista-fajok csak nehezebben tudnak megvalósítani.

A folytonosság érzése a népek számára az állandóságot jelenti, amelyet csak nagyon lassan tudnak elérni, de amely nélkül nem tudnának sem tartósan élni, sem emelkedni.

A modern népek ereje egyre kevésbé függ kormányzóitól, ellenben millió és millió apró erőfeszítések összeadásából sommázódik össze.

Valamely ország növekedik, ha minden polgára dolgozik a nagyságán. Am hanyatlása rohamos, ha ráhagyja az államra a kezdeményezést és felelősséget.

A népek sikereit manapság kevésbé köszönheti kormányzói vagy élite-je értékének, mint bizonyos másodrangú tulajdonságoknak, amelyekkel azonban a polgárok többsége dicsekedhetik.

Az egyéni fölényes tulajdonságokat néha teljesen helyettesíthetik szerény kollektív sajátságok. A németek pl. közepes egyéniségek porzemeiből nagyon erős tömegeket tudtak megalkotni. A nép élite-jének fölénye nem elég a nép nagyságának megalapozására.

2. Az akarat és erőfeszítés.

A Marne-i csata, amely megmentette Páriszt a pusztulástól és a franciák nemzeti életének legfontosabb eseménye, emlékezetes példája az emberi akarat uralkodó szerepének, amelyet a történelem úgynevezett végzetszerűségei fölött gyakorol.

A modern lélektan egyik legtermékenyebb fölfedezése, hogy tudatos cselekvőségünk csak fölszínes nyilvánulása a még sokkal fontosabb öntudatlan cselekvőségünknek.

Az akarat lehet tudatos és öntudatlan. Az öntudatlan akaratnál az elhatározás egészen megformálva lép a tudat mezejére. A tudatos akaratot ellenben megelőzi az indokok megfontolása s következőképp értékelése.

A legmegfontoltabb akarati elhatározás majd-

nem mindig magában foglal egy rész öntudatlan akaratot, amely hozzájárult, ha nem is megszüléséhez, de legalább erősítéséhez. Amikor az Egyesült-Államok megüzenték a háborút Németországnak, valószínű, hogy az indokok serpenyőjében, ahol elhatározásaink mérlegelődnek, öntudatlanul is belekerültek olyan tényezők is, mint pl.: a hadsereg hasznossága a Mexikóval vagy Japánnal való háború esetén, az elsőrangú szerep, amelyre az Egyesült-Államok a világ dolgainak intézésében hivatva van stb. A motívumoknak ébből a tömbjéből végül előugrott a háborús elhatározás.

Ha sokszor nagy eltérés van valakinek beszédei és tettei közt, ez azért van, mert az öntudatlan akarat élesen különböztet a felületes befolyások teremtette tudatos akarattól. Láttuk ezt a háború kezdetén, amidőn pacifisták és szocialisták elméletüktől annyira eltérően cselekedtek.

Az öntudatlan akarat, amelyet bennünk őseink teremtettek s utóbb a nevelés és a környezet befolyása erősítettek meg, irányozza cselekedeteinket. A tudatos akarat ellenben különösen beszédeinket irányozza.

Az ember helyét az életben nem az határozza meg, hogy mit tud, he nem, hogy mit akar és mit bír.

Az események uralkodnak a gyenge akaratokon. Ellenben az erős akaratok uralkodnak az eseményeken.

Hogy előrehaladjunk, nem elég cselekedni akarni, hanem mindenekelőtt tudni kell, mily értelemben kell cselekedni.

A tisztánlátás még ritkább, mint az akarat.

A tett embere vagy alkotó vagy romboló, erőfeszítéseinek iránya szerint.

A haladás az erőfeszítés folytonosságából születik meg; a hanyatlás a pihenésből.

Az erőfeszítés állandóságára csupán az által lehet szert tenni, hogy ezt az erőfeszítést kellő neveléssel szokássá változtatjuk. Nem lehet ezt az eredményt a könyvmagoltatástól várni.

A folytonos erőfeszítés valóban csodákat tud teremteni. Neki köszönhette Anglia, hogy oly kevéssé militarista létére megtudott teremteni egy négy milliós hadsereget és hogy át tudta alakítani összes létföltételeit.

A világ legközelebbi fejlődése arra utalja a népeket, hogy számítsanak egy keveset szövetségeseikre, de sokkal inkább tulajdon erőfeszítéseikre. Miután tapasztalásból megtanulták, hogy a jognak erő nélkül mily kevés az értéke, meg kell szerezniük az arra szolgáló hatalmat, hogy sohase váljanak legyőzöttekké.

Bizonyos, mindenfajta erőfeszítés ellen lázongó emberek sötét tétlensége nem különbözik lényegesen a sír nyugalmától. Az ilyen élőholtak csak látszólag élnek.

3. Az alkalmazkodás.

Az alkalmazkodás törvényét uralja minden élőlény. Alkalmazkodva átalakulni, vagy anélkül eltűnni: egyetemes szükségszerűség.

Ahogy az éghajlat minden változása a fauna és flóra gyökeres átváltozását idézi elő, akképen minden gazdasági, vallásos, politikai

vagy társadalmi változás szükségszerűen követeli, hogy a hatása alá tartozó népek lefkivilága is új alkalmazkodáson menjen keresztül.

A lelki ragály az alkalmazkodás hatalmas eszköze. Az ember önkénytelenül is meghajol a környezetétől elfogadott módosítások előtt. A nehézség csak azok kiválasztása, akik hivatva vannak példát adni.

A lelki életnek két főbefolyás szab irányt: a múlt környezeté, amelynek bélyegét az átöröklés tartja fenn, s a jelen környezeté, amely fokról-fokra átalakítja az élőlényeket. Ettől a kétféle befolyástól nem lehet menekülni, de a haladás lehetetlen, ha az egyiknek hatalma ; megbénítja a másikat.

A népiélek, állandósága, amely a rendes életben a nép főerőforrása, akadályául szolgál oly korszakokban, amidőn a gyors alkalmazkodásra van szükség. Ez volt az eset Angliában, amelynek a háború megüzenésétől kezdve több mint egy évet kellett áldoznia arra, hogy az egészen új körülményekhez alkalmazkodjék.

A gyors alkalmazkodás mindig kínos; mert ha már csak nagy ügygyel-bajjal alakítjuk át életmódunkat, gondolkozásunk módját még nehezebben változtatjuk meg.

Valamely nép hanyatlásnak indul, ha társadalmi meze, vértete túlságosan merev arra, semhogy meghajolhasson a lét új feltételei előtt. A nagy birodalmak bukásának leggyakoribb oka az volt, hogy képtelenek lettek az alkalmazkodásra a körülmények által váratlanul előidézett szükségletekhez.

Minden nép a civilizációnak csupán egy bizonyos, elhatárolt mennyiségét tudja fölszívni.

A társadalom legnagyobb veszélye, ha sok olyan egyént foglal magában, akik alacsonyabbrendű evolúció-korban maradtak meg s ennél fogva rosszul alkalmazkodtak a társadalom jelen állapotához.

— A modern kor egyre könyörtelenebbé válik a nem-alkalmazkodottakhoz. Az új szükségletek csakhamar ki fogják küszöbölni a letűnt korok e túlélőit.

4. A nevelés.

Az emberek viselkedését sokkal inkább vezeti jellemük, mint értelmük; ennél fogva a nevelés céljául a jellem idomítását kellene kitűzni. A németek ismerik ezt az igazságot, de a francia Egyetem, úgy látszik, egyáltalában nem ismeri.

A nevelés beleolthatná a tanítvány leikébe a testületi szellemet azzal, hogy úgy érdekeltet! az osztálya sikereivel, mintha a tulajdon sikerei volnának. Megtanulná akkor, hogy a versenytársakkal jobb társulni, mint velük küzdeni, Míg Franciaország nagyon nem ismeri ezt az alapelvet, Németországban az az ipari hatalom egyik eleme.

A technikai nevelés, az iskola s utóbb a kaszárnya fegyelme, az együttes erőfeszítés képessége könnyítik meg a németeknek az elrendelt munka aprólékos végrehajtását. Nem is a tanító, hanem a technikus teszi lehetővé Németország ipari terjeszkedését.

Egy tudós professzor tökéletes módon összegezte technikai nevelésünk állapotát, ezt írván:

«A háború arra hajtott, hogy néhány hónap alatt megteremtsünk egy félelmetes kémiai fölszerelést, amikor béke idején vonakodtunk tökéletesíteni valamely kezdetleges anyagot, amelyért versenytársaink lesajnáltak.»

Már akkor is fölfogjuk a technikai nevelés hasznosságát, ha csupán a földművelési oktatást vesszük szemügyre. A szakemberek azt állítják, hogy ha gabonaneműekben elérnők ugyanazt a hektárhozadékot, mint a németek, — pedig az ő földjük sokkal silányabb, mint Franciaországé — a mi nemzeti vagyónunk évente két milliárddal növekednék.

Franciaországban a földművelés még mindig kevésbé tekintélyes foglalkozás, ámbár változatosabb ismereteket igényel, mint a legtöbb egyéb szakma. «Az az ember, aki jól tud igazgatni egy majort, képes volna kormányozni az indiai császárságot is» — mondá az angol miniszter.

Az ipari és kereskedelmi oktatás reformja, amelyet Anglia abszolút hasznosnak ítél, még szükségesebb lenne Franciaországban, de sokáig fog még az Egyetem ellenkezésébe ütközni, amely azt követeli, hogy mindent ő igazgasson, holott tusakodik minden változtatás ellen.

A vessző az iskolában, a bot a kaszárnyában teszi a németeket képessé, hogy ellentmondás nélkül engedelmeskedjenek főnökeik parancsainak. Ámde az energia, amelyet a háború alatt oly népek fejtettek ki, amelyeknél az említett eljárás ismeretlen, bizonyítja, hogy az emberi lélek fegyelmezhető kevésbé szolgálai módszerekkel is.

Egy porosz hadügyminiszter állította a mostani vizsály folyamán, hogy az ifjúság katonai előkészítésének az iskolában ne csupán az legyen a célja, hogy az ifjúság erősödjék, hanem az is «hogy féket vessen a személyes függetlenségnek és kezdeményezésnek, amely azzal fenyeget, hogy szétbomlasztó szubjektivizmussá fajul el, ami a demokráciák végromlása.» Az ilyen elvek csak arra jók, hogy katonákat formáljanak, akik készek magukat feláldozni egy uralkodó nagyravágó terveinek.

Ha a demokratikus egyenlőség megvalósítható, az csak oly nevelési rendszerrel érhető el, amely minden egyén sajátos képességeit hasznosítja. Politikai intézményekkel e részt nem lehet célt érni.

A német nevelés egyik erőforrása, hogy változatos tanítás segítségével mindegyik tanítványból ki tudja csiholni a különböző képességeket. A latin fajok rosszabb nevelésének egyik oka viszont éppen az, hogy ugyanazt az oktatást alkalmazzák elütő elmebeli képességek mellett is.

Nem volna szabad, hogy a nevelés célja kézikönyvek szajkózása legyen, hanem csak az, hogy gondolkozás! és jellembeli szokásokat teremtsen. Egyetemeink tisztán emléző oktatása kevésbé fejleszti az értelmet, a jellemet meg sehogysen. Ezt egyaránt kevésbé értették még meg a tanárok, szülők és tanítványok.

Nem lehet remélni semmiféle javulását a francia nevelésnek, amíg továbbra is olyan egyetemi tanárok irányítják, akik csak könyveiken át ismerik a világot.

A merőben értelmi nevelés hamar oka lesz a dekadenciának.

A könyvek elméletei a világegyetemnek csak elnyomorított nézését szolgáltatják, amelynek nincs kapcsolata a tapasztalat tanításaival.

Az angolok joggal azt tartják, hogy bizonyos iskolai játékok nagyon hasznosan készítének elő az életre. Egy sportcsapat csakugyan magában foglalja a társulást, a hierarchiát, fegyelmet, megannyi oly tulajdonságot, amelyet egy, boldogulni akaró társadalom sem nélkülözhet.

Egyik legszükségesebb. reform lesz: minden francia ifjúba és leányba beleoltani a fegyelem tiszteletét. Ez semmivé vált a családban, semmivé az iskolában, semmivé az igazgatásban, semmivé a fegyvergyárakban, — egy szó, mint száz: semmivé mindenütt.

Aki önmagától nem tud magán uralkodni, azt kényszeríti a törvény; de ez a rátukmált fegyelem soha sem ér föl a belső fegyelemmel, amelyet a nevelés megadhat.

A háború után a nevelés reformja lesz a legégetőbb feladat. Ámbár felvilágosult szellemek hiába próbálták meg egyetemünk módosítását, azért nem kell kétségbeesni, hogy ez nem sikerül. Arra kell gondolni, hogy a nagy katasztrófák szülői a reformoknak, miket a béke-idők minden vitája sem tudott elérni.

Az a nevelés, amely eléri, hogy az ítélőképesség és az akaraterő növekedjék, tökéletes, akármit is tanítottak légyen. Egyedül ezekkel a tulajdonságokkal az ember már irányítani tudja a sorsát.

Többet ér a megértés, mint a tanulás.

5. Az erkölcs.

A népek erejének okai közt elsősorban szerepel erkölcsösségüknek foka. Amidőn Oroszország hadifőlszerelés és élelem nélkül látta magát, egész sora miatt a megvesztegetett minisztereknek, tábornokoknak és hivatalnokoknak, világosan tapasztalhatta az erkölcsnek szerepét a nemzetek életében.

Valamely nép erkölcsé múltjának műve. A jelen teremti meg a jövő erényeit. Mi apáink moráljából élünk s a mi fiaink a mienkből fognak élni.

Minden erkölcsszabály először nyűg, kényyszer, amit ránk kell tukmálni. Csupán az ismétlés csinál belőle könnyen elfogadható szokást.

Az emelkedett kereskedői erkölcs bármely népnek felsőbbséget biztosít vetélytársain, amelyek még nem érték el az erkölcsiségnek ugyanazt a fokát. Ha például egy kiadó valamely régi utazási kalauz borítékára friss évszámot nyomtat, hogy megtévessze a vevőt, vagy ha egy jónevű objektív kereskedő ráteszi a cégjeiét egy közönséges gyártmányra, ezzel csak kedveznek az idegen versenytársaknak, akik folyamatos sorban tartják kalauzaikat, s hitelesítik eszközeiket.

A mostani háború adalékot szolgáltat annak a bizonyítására, hogy még a politikában is hasznos a becsületesség. Németország ma már tudja, mibe került neki Belgium tekintetében vállalt kötelezettségeinek megsértése. Az orosz miniszterek, akik elárulták hazájukat és okozták a balszerencsét, amelynek viszont a forra-

dalom volt a következménye, bizonyosan komoly gondolatokat gondoltak végig celláikban a becsületesség előnyeiről.

Az okokkal támogatott tisztesség bölcs dolog, de már annál a pusztán tényről fogva, hogy okoskodik, az az irányzata, hogy ne legyen tisztesség.

A német diplomácia egyik legbiztosabb eredménye volt, hogy az egyetemes bizalmatlanságot idézte föl. Németország az egész világon aláásta a beszédekben való hitet. Soká fogja megszenvedni ezt az ezentúl leronthatatlan bizalmatlanságot.

6. A szervezet és az illetékesség.

A szervezet egyszerűen a minden tudomány uralta alapelvek alkalmazása: valamely jelenség szülő elemeinek szétkülönböztetése, külön-külön tanulmányozása, s mindegyikük befolyásának kutatása. Az ilyen módszer magában foglalja a munkamegosztást, az illetékességet és a fegyelmet.

Nagy Sándortól Augusztusig s Napóleonig minden magasabbrendű szellem nagy szervező volt. Egyikük sem ismerte félre, hogy szervezni nemcsak annyit tesz, mint szabályokat alkotni, hanem annyit is, hogy végre is kell hajtatni azokat. Ebben a végrehajtásban rejlik a szervezés fő-fő nehézsége.

A szervezés lehetetlen, ha minden egyén és minden dolog nincs a maga helyén. Ennek az elemi igazságnak alkalmazása, sajnos, olyan éleslátást igényel, amely bizonyos népeknél elég ritka.

Bármely szervezet értéke a főnöktől függ, akit élére állítanak. A kollektivitások alkalmaznak a végrehajtásra, de képtelenek az irányításra és még kevésbé képesek az alkotásra.

Az együttes munka megszokása és fegyelme — a szociális előrelátás intézményeire, a biztosításra, a munkaképtelenség és aggkor esetére való gondoskodásra, s a technikai nevelésre alkalmazva — végtelenül jó szolgálatot tettek a németeknek. így pl. a tanoncügy szervezése náluk megakadályozta a kézmű válságát, amely annyira fenyegeti Franciaországot.

A szolgálati ágak egymás mellé rendelésének hiánya nyilván a leghelyrehozhatatlanabb hibája a latinfajú népek közigazgatásának. Egész sorozata a minisztereknek hiába próbálta ezt orvosolni. Ez a baj annyira dühöngött, hogy Párisban ugyanannak az utcának a kövezetét egy hónap alatt háromszor vagy négyszer bontották föl és burkolták be, mivel a gáz, a vízvezeték és villamosság üzemvezetőségei nem jutottak megegyezésre, hogy az egész művelet csak egyszer hajtsák végre a kellő sorrendben. A háború alatt is láttuk, hogy Amerikába két különböző minisztériumnak kiküldött hatósági közegei versengtek egymással, hogy ugyanazt a lóállományt vásárolják meg s a vevő természetesen, megegyezés hiányában, végül négyszer oly magas árt fizetett.

Ha valamely közüzemben az ellenőrzést nagyon szaporítják, ez annyira elaprózza a felelősséget, hogy végezetre az egészen elsikkad. Akit túlsokan ellenőriznek, azt sohasem ellenőrzik jól.

Sok országban a nyilvános üzemek szervezeteinek csekély értéke nemcsak az alkalmazottak közömbösségének és a felelősségtől való félelmüknek tulajdonítható, hanem annak is, hogy gyakran a protekció helyettesíti a rátermettség adta illetékességet.

Az amerikaiak nagyon a nyitjára jöttek a szervezés minden csínjának-bínjának. Nagy mérnökük: Taylor megmutatta, hogy a legtöbb gyári munkában — módszeresen kiküszöbölve a haszontalan erőfeszítéseket, — ugyanazt az eredményt sokkal kevesebb fáradsággal lehet elérni. Most már sok német gyár is ugyanezerint az alapelv szerint van megszervezve.

A szükség hamarosan hatalmas tényezőjévé válik a szervezésnek. Kétséges, hogy a németek nagyhírű rendszeressége felsőbbrendű-e azzal a szellemmel szemben, amely lehetővé tette az angoloknak, hogy két év alatt négymillió seregét alakítsanak összes tisztjeivel, muníciójával, s azzal a szövevényes anyagkészlettel, amelyet a modern háború megkövetel.

Gazdasági és kormányzati gyengeségünk egyik oka azzal függ össze, hogy nálunk az iparosokat a kormányok vagy nem vették tekintetbe, vagy gyanús szemmel nézték. A háború szükségletei azonban nélkülözhetetlenné tették közreműködésüket s meg kellett állapítani, hogy a nagyon is bonyolult problémák, hála az ő munkájuknak, könnyen megoldódtak. És ha nem dolgoztak elég gyorsan, ez onnan volt, hogy a hivatalok félelmetes illetéktelensége állandóan akadályozta munkájukat.

Az amerikai élelmezési főbiztos program-

szerű nyilatkozatát nagyon üdvös volna kiragasztani bizonyos hivatalokban, amelyek szervezete annyira hiányos volt a háború alatt: «Az élelmiszereknek nincs szükségük diktatúrára, hanem csak okos igazgatásra. Persze én a magam részéről ezt az igazgatást nem drákói rendeletekben és önkényes inkvizíciókban látom, hanem az érdekelt három nagy csoport: a termelők, elosztók és fogyasztók harmonikus meg egyezésében és értelmes összműködésében. Tanácsadóimat kizárólag ebből a három csoportból fogom választani, nem pedig az elméleti emberek és a bürokraták közül.» Mily óriás szakadék tátong a mi kormányzóink és a nyilatkozatot tévő értelmi állapota közt!

Oroszország kísérleti úton győződhetett meg arról, hogy egy nagy birodalomnak még csak közepes szervezését is mily hosszú idő alatt lehet megalapozni, s hogy azt nem lehet márolholnapra rögtönözni. Mert ez a szervezet csak akkor értékes, ha már megrögződött a lelkekben.

A szervezés túlsága nem mindig látszik üdvösnek a haladás tekintetében. Khina aggályosán pontos szervezete minden kezdeményezés megbénítására s a nyavalyás állapotnak olyan fokára vezetett, hogy nem tud belőle fölépülni.

A szám megadhatja a tekintélyt, de nem az illetékességet, a rátermettséget.

Az iparnak egyebek közt az biztosít nagy fölényt a közigazgatás fölött, hogy a rátermettség ott nagyobb szerepre tesz szert, mint a ranglétra s különösen a protekció.

A tekintély nélkül való illetékesség ép oly tehetetlen, mint az illetékesség nélkül való tekintély.

A rátermettség hatástalan marad, ha rá nem termettség parancsszavának kell engedelmeskednie.

7. A társadalmi cohaesio és a szolidaritás.

A fegyverek maguk nem alapíthatják meg a népek hatalmát. Az mindenekfölött a lelki cohaesion alapszik, amelyet megteremtnek a közös érzelmek, a közös érdekek, a közös hitel. Valamíg ezeket az elemeket nem teszi állandókká az átöröklés, addig a nemzetiét mulékony lesz és ki lesz szolgáltatva minden vak-esetnek.

Bár láthatatlan: a társadalmi rend befolyása roppant súllyal nehezedik mindennapi életünkre. Sokkal erősebben irányítja gondolatainkat és tetteinket, mint okoskodásaink.

A társadalmat tagjai érdekeinek egyensúlya tartja fenn. Ha ez az egyensúly megbillen, a mohó vágyak és gyűlöletek, amelyeket eladdig a lassan fölépült társadalmi gátak tartottak mederben, szabadon kiáradnak és csaponganak. Ilyenkor a hatalom szüntelenül kézről-kézre jár és az anarchia addig a napig tart, valámíg a közóhajtás egy erős tekintélyt nem követel, amely képes helyreállítani a rendet.

Valamely népnél faji közösség híjján is a közös vallásos, politikai vagy társadalmi eszménybe vetett hit meg bírja teremteni a gondolatok és magatartás azonosságát, amely fennmaradásához szükséges.

A politikai pártok egyetértése elengedhetetlen kelléke annak, hogy valamely ország ellen-

gégéivel megküzdhessen. Ha a civódás, amely minket a bukás szélére vezetett, a háború után újraéledne, Franciaország gyógyíthatatlan dekadencia veszedelmében forogna.

Nem lenne hiábavaló a parlamentek falára vésett fölirattal arra emlékeztetni, hogy a népek, amelyek — mint hajdan a görögök és később a lengyelek — nem bírtak lemondani belső viszálykodásaikról, végül szolgaságba süllyedtek és megszűnt a joguk a történelmi létre.

Ha egy politikai párt csakugyan arra törekednék, hogy hasznossá tegye magát, vállalnia kellene annak a bizonyítását a tömegek előtt, mily üdvös, ha az osztályok fúziója váltja föl versengéseiket. 8 ha olyan régen hiába próbálták meg ezt a fúziót, talán lehetségessé válik a társulás hasznának gyakorlati bemutatása révén.

A különböző társadalmi osztályok közti személytelen és hideg viszonyt a lövészárokban eltöltött közös élet bizonyára benső viszonynal s merevség nélkül való fegyelemmel fogja majd helyettesíteni. Ha az emberek megismerik egymást, hamarosan rájönnek, hogy sok . ontban megegyeznek és könyvekből eredő nézeteltéréseiknek nincs jelentőségük.

A hosszantartó háború során földézett közös lelkiizgalmak közelebb hozzák az embereket s olyan szolidaritást teremtenek meg köztük, amely képes túlélni ezeknek az izgalmaknak eltűntét is.

A népek, amelyeknek összetartását a háború nem kovácsolja össze végképpen, a katonai harcok után biztosan következni látják majd a szociális, gazdasági és még egyéb fajta harcokat.

Az érdeken nyugvó szolidaritásnak szilárd az alapja. Ellenben a testvériségre vagy kegyes-ségre alapított épület mindenkor ingatag. Elsősorban hasonló érdekű csoportoknak köszönheti Németország gazdasági haladását.

Az üdvös társadalmi átalakulások nem a mostan uralkodó szocialista elméletekből fognak eredni, hanem a dogma nélküli szolidaritásból, amely különösen azzal fog foglalkozni, hogy mindenki létét javítsa az új szükségletekhez jobban alkalmazkodó nevelés s a társulás különböző szervezetei révén.

Ha ez a jelszó «szolidaritás» helyére tudna lépni a «szocializmus»-nak, nagy haladás valószínűleg meg, mivelhogy a jelszavaknak rendesen sokkal nagyobb a hatalmuk, mint az elméleteknek.

Hiábavaló a népeknek azt szavalni, hogy testvérek, mikor mindegyikük bölcsen tudja, hogy ez nem igaz. Még hiábavalóbb osztályharcra buzdítani őket, mert ez kölcsönös romlás kútforrása. Ehelyett egyszerűen azt kell bebizonyítani, hogy érdekük egymást segíteni az erők összetevése által.

8. A forradalmak és az anarchia.

A legsúlyosabb forradalmak az erkölcsök és gondolatok forradalmi.

A forradalmak közt talán a legmélyebb az volt, amidőn Anglia évszázados hagyományai-
val ellentétben a háború alatt hozzájárult ahhoz, hogy minden hatalmat áttegyenek az állam kezébe s feltétlen jogot adott neki a

polgárok élete és vagyona fölött. Az egész nemzetnek ez a felforgatása rendetlenség nélkül ment végbe, mert minden párt közremunkált benne és nem csupán egynek műve volt, mint az előbbiek.

Fölidézni a forradalmat mindig könnyű, de bajos tartóssá tenni.

Egy kényurat letaszítani trónjáról még korántsem annyi, mint az önkényuralmat elnyomni. Mert valójában ezer meg ezer felelőtlen alkényúr, akire szüksége van egy ország igazgatásának, tovább bitorolja a hatalmat. Az uralom neve változhat, de ők maradnak a tényleges urak.

Egy máról-holnapra való forradalom csak arra jó, hogy új önkényt tegyen a régi helyére.

A társadalmi korlátok, amelyeket a forradalmak ledöntenek, előbb-utóbb újra feltámadnak, — mert a népek nem tudnak fennállani az ő elhatároló hatalmuk nélkül, — de rendszeren nem ugyanazon a helyen támadnak fel.

Sokszor egy nép könnyebben bírja elviselni bajait, mint az orvosszereket, amelyekkel gyógyítani akarják.

Ellenkező érdekű osztályokra oszló országokban a forradalom békésen mehet végbe, de nagy ritkán marad sokáig békés.

Ha a forradalom egyszer megindult, nem kormányozható többé nagyobb mértékben, mint a lavina zuhanása közben.

A szellemi ragály a forradalmak terjesztésének legbiztosabb tényezője.

A forradalmi gyülekezeteket fenyegető leg-

nagyobb veszély nem a reakció, amely jobbán fölüti a fejét, hanem a túllicitálás, amely balján támad.

A tömegek által véghezvitt forradalom csak azt az irányt veszi, mint ennek a tömegnek izgékony és rendetlen ösztönei. Az ilyen mozgalmaknak nagy az erejük, de nem'j tartanak soká és végzetszerűen anarchiára vezetnek.

Az orosz forradalmárok elfelejtették Napóleon szavát: az anarchia mindig az abszolút hatalomra vezet.

A kezdődő forradalmak az illúziók és túlkövetelések légkörében mozognak, amelyek társadalmi rendtelenségből erednek és ahonnan végül a restaurációk kelnek életre.

A forradalmak okai közt szerepel az, hogy mindenki elveszti a hitet a hajdani eszmék értéke iránt', amelyek a társadalmi életet azelőtt vezérelték. Az ebből eredő anarchia ilyenkor olyan új igazságok nyugtalan keresése, amelyek képesek legyenek a népet irányítani.

A nélkülözhetetlen szerep, amelyre a társadalomban a fegyelem és cohesio hivatva van, a legvilágosabban akkor tűnik ki, amidőn a forradalom diadala alatt a társadalmi kötelékek fölbomlottak és mindenki szabadon követi ösztöneit.

A forradalmi eseményeket megítélő történetírók gyakran olyan okoknak tudják be azokat, amelyek egészen távol esnek valódi eredetüktől. Amikor, az orosz forradalom kezdetén, a katonák odahagyták lövészárkaikat, ezt nem tették nekik fölfoghatatlan eszmék nevében, hanem egyszerűen azért, hogy kivegyék részüket a szocialistáktól beigért földosztásból.

Az orosz forradalom egyik legborzasztóbb eredménye az volt, hogy a szociális összetartás lerombolása által azt a sokmilliós hadsereget, amely az előző este még egészen harc képes volt, átalakították egy lélek nélküli csordává, amely a legkisebb támadásra is szétfutott.

A belső ellenségek a nemzetet tehetetlenné teszik a külső ellenséggel szemben.

Némely forradalom, mint az orosz, néhány hónap alatt lerontja a szerveződésnek százados erőfeszítések révén megvalósított művét.

A tisztánlátás ritka a forradalmároknál. Az oroszok például első diadalaik után három, az ország jövőjére egyaránt végzetes célt követtek: 1. *a rögtöni békét*, következésképp a szövetségesek elhagyását, akik a háborúba őérettük bocsátkoztak, 2. *a földosztás ígérését*, amely területük minden pontján állandó harcot fog földidézni, 3. Oroszország különböző *nemzetiségeinek szétválasztását*, ami a roppant birodalom szétrombolását vonja majd maga után.

Miután levált Ukrajna, ez a harmincmillió, igen termékeny és igen gazdag, nagy tartomány, levált Litvánia: Oroszország még mindig a legnagyobb birodalom marad, de egyszermind a legszegényebb, s amelyet örökösen harcoló ellenséges tartományok fognak környezni.

Az orosz forradalom a kemény uralom helyére egyszerűen egy még keményebbet tett. Újból megmutatta, hogy a népeknek olyan a kormányuk, aminőt megérdemelnek.

Semmiféle analógiát nem lehet vonni a francia forradalom és az orosz forradalom közt.

Az elsőt tanult polgárok csinálták, a másodikat tudatlan munkások és parasztok, akiknek színvonala alig volt magasabb az ősi skythákénál.

Az orosz munkások többsége számára a forradalom ezt jelenti: senkisémet parancsol, mindenki azt teszi, amit akar.

Míg Németországban az eszmék ugyanazok maradnak, Európát gyakori háborúk fogják fenyegetni. A németek azonban egy szép nap maguk is rájönnek arra, mily mesterséges építmény ez a német birodalom, amely az ipari államot megfejeleli egy hűbéri állammal. Ebből szükségképen az eszmék forradalma támad, amelyek mindenkori szülői a mély politikai forradalmaknak.

Ámbár a nagy forradalmakat könnyen megszokták jósolni, aligha van példa arra, hogy legfontosabb következményeit megsejtették volna.

Anarchia van mindenütt, amikor felelősség nincs sehhol.

VI. RÉSZ.

A NÉPEK MAI KORMÁNYAI.

1. A demokratikus haladás.

A háborúnak lesz köszönhető, hogy az egyenlőség, amely eddig csak a törvénykönyvekben létezett, kétségkívül behatol majd egy kevésbé az erkölcsökbe és szokásokba is.

A mostani háború többet tett a demokratikus eszmék megvalósításáért, mint az erőszakos forradalmak. Az egyazon veszélyeknek alávetett emberek megismerték egymást és megtanulták, hogy a különböző fajta képességek is lehetnek egyenértékűek.

A háború bizonyára határhöve lesz a világdemokrácia végleges diadalának. Űgy az uralkodók, mint a diplomaták túlkevés éleslátást tanúsítottak, semhogy a népek a jövőben rászánnák magukat arra, hogy sorsukat vakon az ő kezeikbe: tegyék le. Lehet, hogy a háborúk nem lesznek kevésbbé gyakoriak, de legalább azok fogják megüzenni, akik a terhét viselik.

A háború az összes autokráciákat fenyegeti s mégis az volt az eredménye, hogy a harcban álló országokban autokrata kormányok jutottak hatalomra. Ezek néha hasznosak elhatározásaik gyorsasága révén, azonban mégis olyan nagy hibákat halmoztak egybe, hogy beállott

annak a szüksége, hogy ügyvitelüket illetékes bizottságokkal ellenőriztessék.

Az új idők kifejlődésével nem lesz abszolút hatalom, amely arra képes lenne, hogy összeegyeztesse és egymás mellé rendelje a különböző társadalmi csoportok sokfajta és gyakran ellentmondó érdekeit, abból a célból, hogy a közérdekhez alkalmaztassa.

A világháború eredményeképpen az autokratikus formák tekintélye erősen megingott, minek következtében csak azok a monarchiák fognak fennmaradni, ahol az uralkodó nem kormányoz és merőben csak jelképe a nemzeti egységnek.

Az egyéni autokráciáról a kollektív autokráciára való áttérés sok népnél a világháború egyenes következményének látszik.

Ha a kereslet és kínálat viszonyáról szóló régi törvény tovább is uralkodik a világon, bizonyos, hogy a háború után a munkások helyzetük roppant emelkedését fogják tapasztalni, mivelhogy a munkáskéz ritka lesz az ipar új szükségleteihez viszonyítva.

Egy kis rend és a korcsmák bezárása révén a munkásosztály hamarosan új burzsoáziát fog képezni. Ellenben a régi burzsoázia középső rétege: tisztviselők, hivatalnokok, tanárok és tanítók stb. abban a veszélyben forognak, hogy bizony nemsokára a proletariátus egyik kategóriája belőlük kerül ki, amely talán kitölti a szocialista hadsereg az által támadt hézagait, hogy a kielégített és sorsukkal megelégedett munkások elhagyták ezt a hadsereget.

Nagy haladás valósul meg, ha a demokra-

tikus országok választói képviselőikül ügyvédek vagy könyvmoly emberek helyett az élet realitásával ismerős iparosokat, gazdákat, kereskedőket választanak.

Az igazi demokratikus haladás nem az, hogy az élitet a tömeg szintjére süllyesszük, hanem az, hogy a tömegeket az elitezhez fölemeljük.

2. A német étatizmus és a francia étatizmus.

Az étatizmus (állami beavatkozás) és végső alakja, a kollektívizmus a háború előtt azt az irányzatot követték, hogy a latinfajú népek népmzeti vallásává váljanak. Mint az isten kegyelméből való királyi hatalom örököse, az Állam szemükben valamely misztikus lényeg volt, amelyet a polgárok folyton kritizáltak, de amelyhez viszont szüntelenül fohászkodtak s elsősorban tőle kívánták személyes igényeik kielégítését.

A minden véleményre tekintettel lévő liberalizmus és a maga véleményén kívül mást el nem ismerő étatizmus egyre kevésbé látszik összeegyeztethetőnek. Az étatizmus továbbfejlése eltüntetné a szabadságnak még a nyomát is az írások, cselekedetek és gondolatok fölött gyakorolt állandó cenzúra berendezésével.

Franciaország politikai története harminc év óta az államszocializmus hódításainak története. A számbeli túlsúly híjján megvolt a merészsége, már pedig a szám mindig hátrál a merészséggel szemben. Demagógikus túllicitálásai és fenyegetőzései az országot a mélység

szélére vitték, s az a háború nélkül, bizonyosan bele is zuhant volna a mélységbe.

Az étatizmusnak különböző eredményei Franciaországban és Németországban nemcsak azt mutatják, hogy az intézmények hatásai az őket elsajátító népek lelki világától függenek, hanem azt is, hogy ugyanazok a kifejezések egyik országban mást jelenthetnek, mint a másokban.

A német étatizmus elsősorban katonai jellegű. Csak kevésbé lép ki köréből s az iparosoknak meghagyja cselekvési szabadságukat. Ellenben a latin étatizmus azzal az igénnyel lép föl, hogy mindent ő intéz és irányít. Ha nem is nyeli el teljesen az ipari vállalatokat, ellenségekként bánik velük s túlhalmozza őket vexatórius rendszabályokkal, amelyek lenyűgözik lendületüket.

A német étatizmus az ország roppant gazdasági haladásának egyik tényezője, míg a latin étatizmus egyik legbizonyosabb oka volt ipari hanyatlásunknak.

Ha valamely állam mindent maga akar irányítani és mindent el akar nyelni, csakhamar ki nem egyeztethető kollektív érdekekkel találja magát szemben, amelyek működésének határt szabnak. Tehetetlensége ilyenkor anarchiába fül.

Az országokban, ahol a latin étatizmus uralkodik, az ügyek felsőfokú intézése csak látszólag van a miniszterek kezében. Tényleg pedig egész légiója a felelőtlen hivatalnokoknak tartja azt hatalmában. A miniszterek, akikre rátermettségük hiánya, ügyködésük rövid tartama

és az általános fegyelmetlenség miatt alig hallgatnak, csak illuzórius tekintélyt gyakorolnak.

Minden, olyan közdologban munkálkodó egyén, aki annak sikerében nincs érdekelve, csak gyenge szolgáltatást teljesít. E lélektani alapelvből — amelyet a szocialisták annyira nem ismernek — következik, hogy az állam által kezelt közüzemek sokba kerülnek és keveset hoznak.

Az amerikai ipar egyik ereje, hogy távol tudja magától tartani az állami beavatkozást. A mi iparunk gyengesége viszont az állami béklyók következménye. Ha az eddigi fölfogás nem változik meg, iparunk össze fog roskadni ártörvények és szabályzatok súlya alatt.

Ha a polgárok nem tudnak megegyezni ügyeik elintézésében, akkor természetes, hogy az állam nehézkes és költséges gépezete kell, hogy közbelépjen.

Az állam és a magánipar igazgatása közt az az alapvető különbség, hogy az előbbi többet foglalkozik a formával, mint a lényeggel, míg a második megveti a formát s csak a hasznos realitásokhoz ragaszkodik.

A gazdaság törvényeinek megvetése, a háborús árszabások és rekvizíciók rendszertelensége, minden kezdeményezésnek megbénítása a zsarnoki és szakavatatlan hivatalok által: mindezek ízelítőjéül szolgálhatnak annak, mily anarchiába sülyedne egy ország, amelyet végkép leigázna az államszocializmus uralma.

A háborús árszabások következményeképp föllépő drágulás csak régi tapasztalatokat erősít meg. Már a Convent kénytelen volt belátni.

hogy semmisen tudja helyettesíteni a magánkezdeményezést, a munka szabadságát és a csereforgalom kölcsönös játpkát.

Az, hogy visszariasztották a földművest a gabonatermeléstől olyan adókkal, amelyek termésének az önköltségi árnál is olcsóbban való eladására kényszerítették, úgy hogy abban is hagyta ezt a művelést, — azután meg az, hogy megpróbálták újra felélénkíteni a közigazgatási önkényre bízott szubvenciókkal: két emlékezetes példája az állami beavatkozás kárhozatos befolyásának.'

Ha a háború után az ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi kezdeményezéseket megbénítják majd az állami beavatkozásból folyó vexatórius szabályzatok: az ennek az uralomnak alávetett népek dekadenciája bizonyossá válik. Nincs haladás egyéni kezdeményezések nélkül; e kezdeményezések viszont lehetetlenek, mihelyt az állam azzal az igénnyel lép föl, hogy az ipar és kereskedelem bonyolult szervezetét irányítsa.

A pacifista szocializmus, amely tanaival azt okozta, hogy a háború elején nem voltunk eléggé harckészek s ezzel oly sokban hozzájárult első vereségeinkhez, elvesztett befolyását újra visszanyerte két okból: 1. azért, mert a háborús szükségletek következtében egyetemesen kifejlődött egy állami autokrácia, amely igen közel volt a szocialisták által álmodott ígához, 2. azért, mert azt erősítette — s ez a népképzetet nagyon befolyásolta — hogy el lehet érni a békét egy nemzetközi szocialista-kongresszus révén.

A latin étatizmus a kormányzat alacsonyabbrendű formája, amelynek — mint egykor a hűbéruralomnak — a maga idején megvolt a maga haszna, amelynek azonban manapság már nincs meg ez a haszna. Ha tartóssá válnék, végeredményében a szolgaságban való egyenlőségre, s azután a dekadenciára vezetne.

A német állam-elmélet az abszolút szuverenitásról, amely csak a maga akaratát ismeri el törvénynek, szükségképpen magában foglalja az erőnek a jog fölött való túlsúlyát. Éppen az a cél, hogy ezt a túlsúlyt igazolják, vezette a német bölcselőket arra, hogy istenítván az államot, azonosítsák az erőt és a jogot, s hogy az enyhiséget és az emberiséget a tehetetlenség jelének tekintsék.

A német állameszme, amely szerint az államot nem kötheti semmiféle szerződés, sokkal ázsiaibb, mint római, sokkal ókoribb, mint jelenkori. Igazi visszaesést jelent, amely ellen az egész világ síkraszállott.

Amikor Hegel és követői az államot szuverén istenséggé tették, csak filozófiai formulát adtak minden porosz király katonai eszméjének.

Az étatizmus és a szocializmus Németországban annyira szomszédosak, hogy ott a szocialisták többsége kormánypártot alkot.

Blvítázhatatlan tény, hogy Németországnak néhány év alatt sikerült az ipar élére állania. De nagyon csalódnék, aki ezt a sikert az állami beavatkozás hatásainak tudná be. Huszonöt év alatt megvalósított haladásának ugyanis:

ezek voltak az okai: felsőbbrendű technikai oktatás, szigorú fegyelem, a különböző iparágak szolidaritása, nagyképességű egyének a nagy vállalatok élén, s különösen: gazdag szénbányák birtoka.

A németországi étatizmus szervezete, amely becses szolgálatot tesz a közepes szellemek erőfeszítésének egymásmellé rendezésében, nem tudná kedvezésben részesíteni a fontos kutatókat, amelyek az elite-emberek kizárólagos művei. Németország, elveszítvén egyéniségét, elvesztette nagy tudósait, nagy íróit, nagy-gondolkozóit.

Az állami beavatkozás pillanatnyilag ugyan lehet oka a leggyöngébb népek haladásának, de kikerülhetetlenül maga után vonja a dekadenciát. Ha csak az állam az, amely gondolkodik és cselekszik a polgárok helyett, ezek képtelenné válnak a gondolkozásra és cselekvésre. A felsőbbrendű egyének belemerülnek az általános közepszerűségbe s eltűnnek.

Az étatizmus kiírtbatatlan párthívei a háború után fölötte veszélyesekké fognak válni. Miután azt látták, hogy a háború alatt állami mindenhatóság nehezedett minden népre, ebből azt következtetik, hogy az étatizmus a békében is üdvös lesz. Mindazonáltal nyilvánvaló, hogy annak az uralomnak, amelyet rendkívüli helyzethez szabtak, csak erre a helyzetre nézve van értéke.

Ha a háborúban megteremtett katonai étatizmus a békében is folytatódna, azt kérhetné az ember, mily határok közt tűrik meg majd a gondolatszabadságot és az egyéni füg-

getlenséget. A civilizáció jövője fordul meg ennek a kérdésnek megoldásán.

A modern individualizmus ellen két félelmetes ellenség ütötte föl a fejét: a szocializmus és a germánság. Ha az emberiség végeredményében inkább választja a kollektív szolgálást, mint a szabadságot, a végleges visszafejlődés korába esik vissza.

Megszabni az individualizmus és az étatizmus kölcsönös határait: ez lesz a jövőendő egyik legbajosabb föladata.

3. A szocialista hitvallás.

A hitek szerepe nem kevésbé fontos manapság, mint volt a múltban. Sok ember azt hiszi magáról, hogy levetett minden vallást, holott mindenkor uralja a misztikus szellemet. A szocialista hit is egyik nyilvánulása ennek a szellemnek, ugyanúgy, amint az a buddhizmus és az izlám.

A különböző politikai felekezetek, mint nihilisták, szabadkőművesek, szocialisták stb. valóságos lények, akik elvesztették régi hitüket, de mégsem tudnak meglenni valamelyes hit nélkül, amely gondolataiknak irányt szabjon.

Amidőn az egyetemes testvériséget és az ember gyámoltalanságát tanította, a kereszténység a rómaiaknál lerontotta a haza fogalmát és megsemmisítette az antik művelődést. A szocialista eszmény diadala ugyancsak szétbontaná a haza kultuszát s az osztályharc által polgárháborúkat idézne föl, amely minden hazát önmaga lerombolására hajtana.

A vallásos formájú hitek, mint a szocializmus, megingathatlanok, mert az érvek hatástalanoknak bizonyulnak a misztikus meggyőződéssel szemben. A hívő hisz és nem okoskodik.

Minden dogma, s különösen minden politikai dogma, rendesen az általa fölkelített reményekkel igázza le az embereket, nem pedig okoskodásaival.

Egyedül az észről vezéreltetve, a pacifisták alapos okok alapján nyilvánították a háborút lehetetlennek. Csupán azt az egyet felejtették el, hogy a népeket olyan [erők irányítják, amelyekre az értelemnek nincs befolyása.

A történetírók csodálkozva fogják megállapítani, hogy a német szocialista káté csak azután kezdte el pusztításait a francia munkások közt, miután azt a kátét Németországban a gyakorlatban már rég elhagyták.

Bármennyire eltérnek is az alapelvekben, a kollektivistá szocializmus és a militarizmus pontosan ugyanarra az eredményre vezetnek: a szolgaságra.

Sok gondolkozó vitatja, hogy a szocializmus diadala a barbárságba való teljes visszatérésre vezethet. Oroszország példája legalább azt mutatja, hogy a szocialista hit igájában lévő nép hamarosan az anarchia állapotába esik, amelyben áldozatává válik olyan szomszédjainak, akik bizony édes-keveset törődnek az ilyen következményeket szülő hittel.

Csak képzelt rokonság fűzi össze a latin szocializmust az amerikaival és a némettel. Ez utóbbiak ugyanis főképpen a vagyonosság tér-

melésével foglalkoznak s ezt a termelést mozdtítják elő, jól tudván, hogy ezzel egyszersmind a munkás is jól jár. Ellenben a francia szocialisták egyedül a vagyon elosztásával foglalkoznak előszeretettel s ezért ők és törvényhozóik szüntelenül üldözték a tőkét, ezzel elterítették a nemzeti vállalatoktól s kényszerítették, hogy külföldi piacokra vándoroljon ki. Ilyképpen sietteték gazdasági hanyatlásunkat.

Az osztályharc — amelyet a francia szocialisták fölkaptak, miután német elvtársaik már elhagyták — még sokkal gyilkosabb és sokkal költségesebb lenne, mint a népek háborúja. Ez utóbbiak ugyanis csak átmeneti pusztulást okoznak, az előbbi azonban végleges romlást idézne elő.

Az ember csak akkor adja le teljes munkaképességét, ha közvetlenül érdekelve van a vállalt munka jó eredményében. Ebből a lélektani alapelvből folyik, hogy a munkás, aki nem kapja meg a fáradozásával arányos munkabért és a megszabott fizetésű állami alkalmazott mindenkor csak közepes munkát fognak teljesíteni.

Ha a szocializmus csak abban állana, hogy javítani akarja a tömegek sorsát, az egész világ szocialista volna, de az elméletnek két alapvető pontja: az osztályharc és a tőke elnyomása, maguk után vonnák a társadalmak szétbomlását és romlását.

A tőke fontos szerepe még sohasem bontakozott ki olyan élesen, mint a világháborúban. Gazdagságából nemcsak az ország hatalmas gazdasági terjeszkedése következik, hanem kü-

lönösen védekező ereje s ennek nyomában: függetlensége. Nagy tehát annak a jelentősége, hogy ne gátolják fejlődését, amint ezt a szocialista befolyások uralma alatt álló törvényhozók minduntalan megteszik.

Az államok, ahol a szocialisták megszerzik a hatalmat, a tőkének — nem lerombolására, mert ez lehetetlen, — de kivándoroltatására, rohamos hanyatlásra vannak ítélve.

Ha ' a tőke már a jelenlegi háborúban is elsőrangú szerepet játszott, még döntőbbet fog játszani a jövő háborúban. A 75-ös ágyú gránátlövése 60 frankba, a 305-ösé 2500 frankba kerül. Egy 4 kilométerre lévő ellenséges ágyú szétrombolására több mint 1000 lövedéket kell felhasználni a 155-ös típussal. Egy 10,000 frankot érő ellenséges ágyú szétrombolása több mint 800,000 frankba kerül a 155-össel, és még sokkal, de sokkal többre magasabb kaliberű ágyúkkal. A szakemberek, akik ezeket a számításokat végezték, 25 milliárdra teszik a háború kezdete óta *) csak a tüzérségre költött kiadásokat.

A tőkenélküli ország védelemnélküli ország.

A szocialista illúziók csodálatos makacssága élesen kibontakozik egy tudós író következő soraiból:

«A kemény próba, amelytől három év óta az egész világ szenved, semmi tanulsággal nem szolgált a szocialistáknak. Makacsul ugyanazon formulák körül forgolódnak, amelyekkel egykor a legveszedelmesebb illúziókat megteremtették.

*) A könyv megjelenéséig, 1917 végéig. (Ford.)

Az egész háborúban csak azt látják, hogy érvül hozhatják föl a társadalmi osztályharc érdekében, amely tanításuk alaptétele.»

A szocialistáknak, akik a gazdasági törvényektől független, elvont elméletek világában élnek, könnyű megigémiök a tömegeknek a möhön szomjúhozott paradicsomot, míg a szocializmus ellenesei, akik hajthatatlan gazdasági szükségyszerúségek határai közé vannak szorítva, nem tehetik ugyanezeket az ígéreteket és így nem is lehet ugyanaz a tekintélyük és hatásuk.

A szocialista tévedések közt a legveszélyesebb annak meg nem értése, hogy az osztályharc árt a termelésnek, amelyből a munkás is mindig hasznot húz. A német szocialisták, akik ezt a harcot tovább tanítják könyveikben, gyakorlatilag már régen lemondtak róla.

Az ész, a tőke és a munka: ez a háromság teszi ki a jelenkori ipari fejlődés lényeges tényezőit. Míg olyan országokban, ahol a szocialista illúziók uralkodnak, ezek a tényezők még harcban állanak, addig más népeknél a három elem társulássá alakult ki, amely haladásuk főkútforrása lett.

Lehetetlen megmondani, vájjon a tőke el-tűnik-e majd a jövőben? Manapság nem lehet tagadni, hogy miután nem egészen egy évszázad alatt átalakította a világot, elengedhetetlen tényezője marad az új haladásnak.

Hogy bizonyos szocialista ábrándok szívósságát megértsük, emlékezzünk arra, hogy egy dogma abszurditása sohasem árt a terjedésének.

Fölfoghatjuk a szocialista hitvallás hatalmát, ha megállapítjuk, hogy a helyrehozhatatlan balszerencse ellenére is, amelyet okoznia kellett, hívei mitsem vesztek hitükből s még ma is azzal az igénnyel lépnek föl, hogy a társadalmon délibábjaikkal uralkodjanak.

A szocialista hitvallás sok lélekben olyan hódítást tett, hogy egyéni szabadságról, kezdeményezésről, az állam jogai korlátozásáról beszélni előtte annyi, mint valamely letűnt kor nyelvén beszélni.

A szocialista tanok szemszögéből» a világháború két, látszólag ellentmondó jelenséget mutat. Egyrészt szétrombolta a nemzetköziség! elméleteket, bebizonyítván, hogy a faj teremtette kötelek sokkal erősebbek, mint a foglalkozás érdekei. Másrészt a szolgáltságig menő állami beavatkozás kifejlődése pillanatnyilag megvalósította a legkáprázatosabb szocialista álmot.

A szocialista hitvallás terjedése igazolja a történelemnek azt a törvényét, hogy ha a népek néha meg is változtatják isteneik neveit, nem tudnak szabadulni a nagy fantómoktól, amelyek hivatva vannak életüket irányítani.

4. A kormányok szükséges lelki tulajdonságai.

Az államfő manapság akaratok összetétele, amely az akaratokat irányozhatja, de ha nem tudja irányozni, azok uralkodnak őrajta.

Valamint a természet erőit ismerő orvos ura a jelenségeknek, úgy az államférfiú, aki tudná

kezelni a lelki erőket, kénye-kedve szerint irányozhatná az emberek érzelmeit és akaratát.

Az ügyes államférfi fel tudja használni az ábrándokat, amelyektől sok lélek nem tud szabadulni. Ellenben a tapasztalatlan államférfi üldözi azokat és mégis ő az áldozatuk.

A népek lélektanának nemismerése mindenkor végzetes politikai hibák kútforrása volt.

Kizárólag a könyvek közt élni, ez meggátolja azt, hogy valaki megértse a realitásokat. Ezért oly veszedelmes az országokra az elméleti emberektől gyakorolt kormányzás.

Mentői bajosabb egy politikai probléma, annál több ember találkozik, aki azt hiszi magáról, hogy meg tudja oldani.

A tisztánlátás hiánya és a határozatlanság a politikusok rendes hibái. Minthogy irányítani nem tudják az eseményeket, engedik, hogy azok uralkodjanak őrajtuk s alávetik magukat minden vakesetnek.

A politikusok közt, akik a népek sorsának gyepelőit tartják, nagyon sok szimplista szellem találkozik, aki megvan arról győződve, hogy a természet törvényeit is megmásíthatják az ő rendeleteik. Ellenben ritka a megfigyelő szellem, akinek megvan az érzéke a lehetőségek iránt s aki arra szorítkozik, hogy igazodjék a dolgok folyásához, s nem lép föl azzal az igénnyel, hogy más mederbe terelje azt.

A tömegek hajlandók azt képzelni, hogy kormányzóik valami magasabbrendű, csalhatatlan lények. Ezért olyan nagy a dühök, ha a balsiker leleplezi az embert a bálvány mögött.

A miniszter értéke nagyban függ a kömnye-

zetétől. Ámde az embereket kiválasztani még sokkal nehezebb művészet, mint a kormányzás.

Ennek az embernek, akiből miniszter lett, jobb lett volna kocsisnak lennie, ez meg, aki kocsis maradt, megérdemelte volna, hogy miniszterré legyen — monda Napoleon. Ez szent igaz, de hogyan kell megtenni a különbséget és fölfedezni az igazi tehetségeket?

A legrosszabb zsarnokok nem olyan veszedelmesek, mint a határozatlan kormányzók. A határozatlanság mindig katasztrófákat szült.

Ha annyi államférfiú árul el határozatlanságot a cselekedeteiben, ez azért van, mert nincsenek tisztában azzal, mit akarnak és mit bírnak.

Az az ember, aki nem bír uralkodni idegein, méltatlan arra, hogy a politikai hatalomnak akárcsak legalsó fokát is elfoglalja. Az 1870-iki háború azért vált kikerülhetetlenné, mert olyan miniszter vezette az ügyeket, akinek nem volt elég nyugalma ahhoz, hogy cselekvés előtt megállapítsa, vajjon igazak és szabatosak-e azok az adatok, amiket a vizály kitörését okozó hamisított távirat tartalmazott. Egy ellenséges diplomata finom pszichológiájának sikerült faji ingerlékenységünket kihasználnia s bennünket a katasztrófák egész sorába dönteni.

Az állam vezetőinek tudniok kell ahhoz, mint válasszák meg az indító okokat, amelyek a különböző lelkivilágéi emberekre hathatnak. A német diplomaták például képtelenek voltak erre a megkülönböztetésre s nem fogták föl, hogy a terror, amely olyan hatást gyakorolt

a balkáni népekre, semmi hatással nincs más fajokra.

Az átlagpolitikusok egyik legveszélyesebb szokása, hogy megígérik azt, amire! biztosan tudják, hogy nem bírják megtartani.

A politikában az intézmények nem olyan fontosak, mint az erkölcsök.

A parlamenti gyülekezetek eléggé megfelelő politikai uralmat képviselnének, ha távol lehetne őket tartani a félelem, féltékenység, a gyűlölködés nagy fantomjainak lidércnyomásától. De ezek voltak huszonöt év óta az ipart, a pénzügyeket, a hadsereget szétbontó törvényeknek s y politikai üldözéseknek sugalmazó!

A pártszellem és a választóktól való félelem a törvényhozóknak vajmi kérés szabadságot adnak a helyes ítéletre.

Az Egyesült Államokban, ahol az állam jogai nem számosak, a politikai befolyások is hatástalanok maradnak. A politikus szerepe csak olyan országokban válik végzetessé, ahol az állam a tevékenység egész körét magának foglalja le.

A népekre mindig veszélyes, ha olyan férfiak vezetik, akik inkább nézik azt, hogy intézkedéseik milyen hatást gyakorolnak valamely pártra, mint azt, hogy mit érnek azok általában s a közérdekre való tekintettel.

A politikai tapasztalatlanság rendszeren abban nyilvánul, hogy egyre-másra halmozzák a megszorító rendszabályokat. Minthogy jobbadán vaktára kapkodják elő, rendszeren ellentétbe kerülnek a gazdaság minden törvényével és csakhamar vissza kell vonni azokat.

A kormányok, amelyek nem tudták megteremteni a közvéleményt, sokszor csak akkor ismerik meg azt, amikor már az fölborítja őket.

A jellemnélküli államférfiak hiába próbálják egyéni gyengeségüket a kollektív gyöngeséggel alátámasztani.

Semmit sem lehet várni a politikusoktól, akiknek a világ csak olyan tükör, amely csupán vágyaikat, ábrándjaikat és rémeiket vetíti vissza.'

Míg a tudós kutatja az igazságot, anélkül, hogy félne a következményeitől, a középszerű politikus nagyon bizalmatlan iránta és ellenségének tekinti. Cenzúrázza a kifejezését, abban a kába reményben, hogy ezzel megsemmisítheti magát az igazságot.

A legveszedelmesebb politikai hibák közé tartozik az, ha ragyogó szónokokra bízzák a közügyek intézését. Már Napoleon megjegyezte, hogy a nagy szónokok, akik alkalmasak gyülekezetek hangulatának kormányzására, alkalmatlanoknak bizonyulnának a legszerűebb ügy intézésére is. *

A nagy szónokok ritkán nagy gondolkozók. A szónok művészete elsősorban abban áll, hogy ügyesen kezeli a csalóka formulákat, amelyek hatást tudnak gyakorolni a tömegekre.

A politikus, aki tevékenységét beszédbe fekteti, ritkán fekteti azt cselekedetekbe.

A diplomaták csak úgy, mint a nők, a leggyakrabban hallgatással adják meg a legvilágosabb nyilatkozatot.

Az igazi államférfiú néha hajthatatlannak mutatkozik szavaiban, de sohasem tetteiben.

A modern népek életén uralkodó szükségsszerűségeket nem lehet összeegyeztetni a hajthatatlansággal.

Kormányozni annyi, mint paktálni, paktálni nem annyi, mint engedni.

A bölcs kormányzónak nem szabad elfelejtenie, hogy a múltak befolyása szab határt az ember jelenben lehetséges cselekvésének. Az élők tömegét mindig a holtak kerete fogja körül.

A kormányzók számára hasznosabb ismerni, milyen a felfogásuk az embereknek bizonyos dolgokról, mint ismerni a dolgok való értékét.

Életre ébreszteni, növelni vagy eltüntetni az érzelmeket és hiteket a népek lelkében: ez a kormányzás művészetének egyik lényeges eleme.

Aki a nép' érzelmeit kezelni tudja, az akaratát is tudja irányítani. Aki pedig tudja ezeket az érzelmeket állandókká tenni, az újjá is tudja teremteni a nép lelkét.

5. A kormányoknak a háborúban leleplezett tökéletlenségei.

Az éleslátás hiánya volt az államférfiak általános jellemvonása a háború előtt és alatt. Olyan kormányférfiak, akik az eseményeket csak néhány hóval megelőzőleg is előrelátnák, már csak kivételesen akadnak.

Az előrelátásra való képtelenség és a határozatlanság mindig megboszulják magukat. A németek borzalommal gondolnak arra, mily romlás fenyegette volna hajórajukat, ha annak

idején egy angol miniszter rövidlátása át nem engedte volna nekik Helgoland szigetét. A szövetségesek csak keserűséggel tudnak visszaemlékezni, milyen más lett volna a háború lefolyása, ha, a hadjárat elején, az egyik miniszter kellő határozottsággal s előrelátással elrendelte volna, hogy néhány páncélos kövesse nyomon a német hajókat Konstantinápoly felé irányult útjokban.

Egy világosan látó császár megértette volna, hogy Németországnak minden más birodalomnál jobban érdekében állott a béke fenntartása. Fölfogta volna Bismarck mélyértelmű tanácsát, hogy sohase vesszenek össze Oroszországgal.

Az előre nem látás következményei alig hozhatók helyre. A szövetségesek százezernél több embert vesztek el haszontalanul abban a hiú igyekezetben, hogy előzőleg elkövetett vigyázatlanságuk és habozásuk csorbáit kiküszöböljék.

A népek urai folyton csak értéküket veszített eszmékből élnek most is. A tények által legjobban bebizonyított igazságok egyike, hogy egy ország sem nyer azzal, hogyha idegen népeket akarataik ellenére szándékozik magához csatolni. Ezt tapasztalta Ausztria egykoron Velenczével, Németország Elzászszal, amely ötven év óta a zavarok és nagy költségek kútforrása számára.

Ez a szó, hogy «fülkése» mondá egy angol miniszter, sok balszerencse magyarázata.

Míg egykoron semmiféle befolyással nem volt a történelem folyására, a népek akarata egyik döntő tényezője lett a modern politikának.

Ha a nagyhatalmakat olyan rosszul értesítik külföldi ügyvivőik, ez azért van, mert ezek — csak hogy főnökeik megbecsüljék őket — egyebet sem tesznek, minthogy visszhangozzák az ő nézeteiket;

Illúzióink a bulgárookra és görögökre vonatkozólag, a háború kezdetén, aligha fakadtak más forrásból.

A lélektani erők kezelésében elkövetett hibák könnyen megsemmisíthetik a fegyverzet fölényét. Németország is Tapasztalta ezt: diplomatáinak pszichológiai vaksága újabb és újabb ellenséget szólított ellene sorompóba.

A gyöngye kormányok, épúgy, mint a jellemtelei egyének, kevésbé félelmetesek az ellenségeik, ellenben veszélyesebb barátaiak számára. Oroszország ennek a példának az illusztrációja a háború alatt. '

A «diktátor» csak fikció. Az ő hatalma a valóságban széteszlik számos névtelen és felelőtlen alidiktátorra, akiknek zsarnoksága és korrupciója csakhamar elviselhetetlenné válik.

Minden felelősségnélküli hatalom gyorsan zsarnoksággá változik.

Fogalmat alkothatunk borkereskedőink ropant hatalmáról s arról a félelemről, melyek törvényhozóinkat eltöltik, ha megállapítjuk, hogy legkiválóbb hadügyminiszterünk megbukott, mert a katona egészségének védelmére hivatkozva, megpróbálta megakadályozni az ő üzletüket.

Sok szempontból lehet a mi parlamentünk értékét vitássá tenni, de el kell ismerni, hogy a kebeléből kiküldött nagybizottságok nélkül

nem lett volna sem muníciónk, sem elég ágyúnk a védelemre. Nem tudta volna ezt megszerezni egy kormány sem, még ha abszolút hatalommal rendelkezett is, de bürokrata illúziók rabja volt volna.

A politikában olyan általános túllicitálás mindig veszedelmes módszer volt. Lehet, hogy pillanatnyilag hasznos a pártnak, de sohasem az a kormányzottaknak.

Ha a napi hasznosságokat előnyben részesítjük a tartós igazságokkal szemben, s ha a pillanatnyi vélemények szerint „kormányoznak”, ezzel gyógyíthatatlan helyzeteket teremtünk a jövő számára.

6. A háború politikai tanulságai.

Sohasem volt a kormányzás bajosabb mesterség, mint aminő lesz a háború után. Egyik legnagyobb nehézség lesz talán az, miképpen szakítsanak az egyetemes beavatkozás szokásával, amelyet a háború tett szükségessé.

Biztos kézzel játszani az embereket mozgató érzelmek hanglétráján: ezt a művészetet nem lehet sem könyvből, sem iskolában megtanulni. Tapasztalati ismeret maradt az, amelyet csak a gyakorlatból lehet elsajátítani. Persze, ez az elsajátítás nem könnyű: erről tanúskodik a sok-sok lélektani hiba, amiket a háború alatt elkövettek.

A népek viselkedésének nagy motorai: a hitek és az érdekek. Minthogy a hiteket nem lehet eloszlatni sem észkokkal, sem erőszakkal: a kormányzóknak csak arra kellene szó-

rítkozniok, hogy az érdekeket kiegyenlítsék. Az üldözés és a véres háborúk sok évszázadának kellett lefolynia, hogy ennek a lélektani alapelvnek igazsága bebizonyosodjék.

Az események irányítására legalkalmasabb férfiak is csak bizonyos határig, amelyet nem tudnak előrelátni, bírják irányítani azokat, azontúl ellenben már az események ragadják magukkal őket.

A politika eredményei nem egyszer nagyon különböznek kitűzött céljaitól. Németország bizonyosan nem is sejtette, mily szolgálatot tesz Angliának azzal, hogy belekényszerítette a háborúba. A, jelen szempontjából: kikerültette vele az írlandi polgárháborút s roppant birodalma laza elemeit egy homogén tömeggé tömörítette. A jövő szempontjából: jelentékeny módon növteti gazdasági és ipari hatalmát, miután megértette vele a germán beszivárgás veszélyeit.

Ipara haladása révén Németország béke esetén mihamar elérte volna hegemonia-álma megvalósulását. így pedig fölforgatta a világegyetemet olyan eredményért, amely szöges ellentétben áll azzal, amit elérni törekedett.

Laplace a valószínűségekről írt könyvében bizonyítgatja, hogy a «jóhiszeműség mily előnyökkel jár a kormányok számára, amelyek azt eljárásaik alapjává tették. Ellenben nézzetek — teszi hozzá — a balsors mily mélységeibe taszítja gyakran a népeket vezetőik nagyravágyása és hitszegése. Valahányszor egy hódításvágytól ittas nagy hatalom egyetemes uralomra tör, a függetlenség érzelme a fenyegetett nemzetek közt szövetséget hoz létre,

amelynek az az ország csaknem minden esetben áldozatul esik.» Több, mint száz év előtt íratott ez a lap; a benne foglalt igazságok örökéletűek lesznek, ámbár nincs sok kilátásuk arra, hogy a gyakorlati életbe is átmenjenek.

Az alapelvekért vívott háborúk mindig igen sokáig húzódnak. Ilyenek voltak az ó-korban a perzsa háborúk, az új-korban a vallásháborúk, a harmincéves háború, a nagy francia forradalom háborúi. Ha az Egyesült-Államok függetlenségi harca csak öt évig tartott, ez azért volt így, mert a hadviselő felek egyikének pénzügyi összeroppanása lehetetlenné tette a háború folytatását.

A nemzetek számára mindig veszélyes, ha túlsók viszálykodással terhelt multjok van.

Bármily hatalomra tesz is szert valamely nemzet, bármily nagyok is hódításai, bármily fölünyes is a hadi fölszerelése: hatalma nem tarthat tovább, ha egyszer már állandó veszedelmévé vált a többi népnek. A múltban már nem egy hódítónak kellett ezt tapasztalnia; s manapság a németek ismétlik meg ezt a saját rovásukra.

Már II. Frigyes állította föl a tételt, — később utódai gyakorlatilag alkalmazták — hogy a háború olyan ügy, amelyben a legkisebb aggályoskodás mindent tönkretelhet. Szerinte nem lehetne háborút viselni, ha nem volna meg a zsákmányolás, gyűjtogatás és öldöklés joga.

A közvéleménnyel szemben nem lehet kormányozni, de a közvéleményt viszont meg lehet teremteni. A német kormány egyik erőssége

az volt, hogy népének közvéleményét már régtől fogva abba az irányba terelte, hogy a hódító háború szükséges. Ezt egyetemei, újságai és számos egyesülete útján érte el.

A politikai, vallásos vagy faji csoportok ellen alkalmazott kivételes intézkedések ezt a csoportot csak erősítik. Ha üldözik, ez csak növeli cohaesioját, amely meglazul, mihelyt a bánásmód egyenlőtlenségei megszűnnek. Ez a lélektani törvény tarttatta meg a zsidókkal egyéniségüket évszázadokon át. S hogy félreismerte ezt a törvényt, Ausztriának szükségképpen látnia kell országai szétbomlását.

Valamely nép meghódítása lehet egy nap művé. De beolvasztása sokszor századokat követel. Sőt gyakran maga az idő — bármily hosszú az — nem is elégséges. Anglia sohasem tudta egészen magához csatolni Írországot; Ausztriának mindig ellenségei maradnak az uralma alá hajtott népek.

Az erőszak nem elég erős ahhoz, hogy a fajok lelkét összeoh'assza. Ámbár ezt a lélektani törvényt a történelem szilárd igazsággá avatta, a népek urai még most sem fogták föl.

A magasabbrendű szellemek hasznát a népek kormányzására nézve nagyon nyilvánvalóvá tette az 1870-iki háborút követő húsz év története. Németország akkori kancellárja el tudta szigetelni Franciaországot, amidőn Olaszországgal, Romániával és Ausztria-Magyarországgal szövetekezett, s utóbb megszerezte Oroszország és Anglia jóakarató semlegességét. De ez a helyzet fokról-fokra tünedezett, amióta Németországot kihívó vezetők kormányozták, akik

folyton készek voltak Európát a német erővel fenyegetni.

A népek számára, amelyek fajban, nyelvben, vallásban, érdekekben különböznek egymástól, csak két kormányforma lehetséges: a tiszta autokrácia és az autonóm tartományok szövetsége. Az utóbbi kormányforma válik manapság országszerte uralkodóvá. Anglia ezt kísérelte meg Transvaal-lal és Írországgal, Ausztria Magyarországgal, s nemsokára bizonyosan többi országaival és tartományaival is. Valószínű, hogy Oroszország, amely annyi különböző népből tevődött össze, a -felforgatások egész sorozata után ugyanilyen elkülönülésekre fog kilyukadni.

Egy nép sem remélhet jobb kormányt, mint aminő ő maga. Határozatlan telkeknek határozatlan kormányok felelnek meg.

Ha a demokratikus kormányok eleddig mindenkor ügyvédek kormányai voltak, ez azért van, mert a parlamenti harcok uralkodó szerepet engednek a beszédnek. Ellenben az ipari civilizációkban a technikai rátermettség sokkal szükségesebbé vált, mint a szónoki képesség, minélfogva — úgy látszik — a technikus van hivatva arra, hogy az ügyvéd helyét elfoglalja. Ez egyike a reformoknak, amelyre leginkább gondol Anglia. A szónok-politikus átlagos típusa eltűnőben van.

Nagy viszontagságok idején a nép ereje adja meg a kormányzók erejét.

VII. RÉSZ.
A JÖVŐ PERSPEKTÍVÁI

1. A háború néhány következménye.

Az európai háború egyikét nyitja meg a történelem ama nagy korszakainak, amikor — mint a reformáció és a francia forradalom idején — a népek egész életfelfogásukat, eszményüket és ezzel élite-jüket is megváltoztatják.

A béke másnapjára fognak a háború legnevezetesebb visszahatásai megnyilvánulni. A küzdelem tovább fog húzódní a gazdasági, ipari s társadalmi harcokban, amelyek azután átalakítják a népek jövőjét.

A világháború anyagi következményei talán nem is lesznek annyira fontosak, mint a nyomában járó szellemi átalakulások. A külső, anyagi világ megváltozása rohamosan új belső világot alakít ki.

Kétségtelen, hogy Európa földrajzi határait nem fogja túlságosan módosítani a háború, de meg fognak változni a lelki határok.

A háborúk az erkölcsi értékek egész ranglétráját fölforgatják. A cselekedet, amelyet rendes időkben mint büntettet szigorúan megtorolnak, a csatában dicsőséges erénnyé válik. Az egyéni érdek eltűnik. Az emberi életnek immár csak kollektív fontossága van.

Annak a gyakorlati bebizonyítása, hogy idegen népeknek katonai leigázása költséges, meddő és ennél fogva haszontalan művelet, talán

meg fogja kímélni a világot újabb öldöklésektől.

Helyesen jegyezték meg, hogy sok nagy lángész gyakran a háborús korszakban bukkant föl. Az a század, amelyben Raphael, Michelangelo, Galilei, Copernicus megszületett, olyan idő volt, amikor példátlan vad harcok marcangolták az egész világot. Descartes a háborúban írta meg a módszerről szóló munkáját. Úgy látszik tehát, mintha a háború minden energiát föltüzelne. Valószínű, hogy egész sereg tudományos és ipari fölfedezés fá tökéletesítés nem valósult volna meg a mai háború nélkül.

A háború valamely népet magas kedvre tüzel, vagy lehangol, aszerint a lelkiállapot szerint, amelyben a harc kitörésekor leledzik. Az 1870-iki háború nagyon lesújtotta Franciaország lelkét. Ellenben a mostani háború fölélesztette szunnyadó energiáit.

Németország abban a hitben, hogy új piacokat szerez, végül elvesztette azokat is, amelyeket bírt, különösen a Keleten. Kétségtelen, hogy Japán lesz az európai háború eredményeinek fő élvezője.

Mit fog találni tűzhelyénél, ha sebei hazaviszik, a német katona, aki határtalan bőség-ről, a zsákmányból kikerülő kincsekről álmódott. Az adók mumusát, amelyek megőrlő munkára és reménytelen szegénységre kárhoztatják majd. Ha ezt a tényt millió és millió ember fogja megállapítani, ez talán módosítja majd eszméiket a háborúk előnyeiről.

Csak a tények taníthatják meg a német népet, mit érnek filozófusainak elméletei.

Gazdasági romlás, elvesztett kereskedelmi piacok és összeköttetések: íme ez ellensúlyozza a németek meddő győzelmeit. Minden statisztika azt mutatja, hogy a «Mittel-Europa», bármily tökéletesen szervezzék is, nem pótolhatná a többi országokkal való forgalom hiányát.

A középeurópai gazdasági tömbbel szemben fog állani a többi hatalmasság még sokkal erősebb tömbje.

A háború közvetlen következményei eléggé kézzelfoghatóak: a munkáskéz és nyersanyagok hiánya, a pénzügyi terhek és adók emelkedése, a többtermelés szüksége a megkevesbbedett eszközök mellett. S ezeken a látható jelenségeken kívül fölütik majd fejüket olyan távoli következmények, amelyeknek annyira számos a lehetőségük, hogy ma nem is képzelhetjük el.

Egy német statisztikus az európai háború első három évének költségeit így állapítja meg: pénzkiadás 430 milliárd, halott 7 millió, nyomorék 5 millió. Bajos volna fölfedezni, mit nyernek ezzel a világpusztulás szerzői.

Nem is szólva Oroszországról, ahol a bankok, az ipar és a kereskedelem teljesen német kezekben volt, Németország beszivárgása egybeült is rohamosan terjedt. Csak a háború fedhette föl a veszélyt, amellyel a német császárság a világot fenyegette.

A földművelés a háború után kétségkívül nagyobb fontosságra tesz majd szert, mint az ipar. A készletet, amely gabonaneműekben és húsban a népek rendelkezésére állott, végkép kimerítik majd a tömérdek seregek, amelyeket etetni kellett, úgy hogy az országok hiába

próbálják magukat a külföldről újra ellátni. Ebből az árak hallatlan emelkedése következik be majd mindaddig, valamíg új élelemforrásokat nem sikerül teremteni. Ennélfogva a területek és gyarmatok földművelési kihasználása lesz szükségszerűleg a népek főfoglalkozása.

Némely országban, s különösen Angliában, a mezőgazdasági ipar egyre jobban háttérbe szorult. A szükség, amelyet a torpedózás tett fenyegetővé, rohamosan az első helyre tette. S ugyanígy lesz ez minden országban, amely önállósága megőrzésére igényt tart.

Ha csak félszázaddal képzeljük is vissza magunkat, láthatjuk, hogy valamely nép virágzó földművelés és közepes ipar mellett is sokkal boldogabb életet élhet, semmint ha gyárait túlzottan fejleszti. Bizonyos, hogy a háború egyik hasznos következménye lesz, hogy a népek egy kicsit elhagyják a gyárat a föld kedvéért.

A békében érzik meg majd istenigazában a polgárok a háború terheit.

A középosztályoknak a háború következtében beálló elszegényedése az országokat állandóságuk egyik főelemétől fogja majd megfosztani.

Franciaország ebből a háborúból kétségkívül emberben, pénzben egészen kimerülve kerül ki, de talán megszabadulva politikai és társadalmi ábrándjaitól, amelyek végezetre gyógyíthatatlan elfajulásra vitték volna.

A háború, befejeztével, nagy elpusztítója lesz majd minden ügyességnek: a katonai, az ipari s különösen a szellemi ügyességeknek.

2. A politika jövődő veszélyei.

A háború végeztével az új emberekben szükségyszerűen új hitek is keletkeznek, de beleütközve olyan fölfogásokba, amelyek túlságosan ősiek arra, semhogy gyökerestül kiirthatók lennének, erőszakos viszályokra adnak majd okot.

A béke fölkeltette problémák épúgy meglepnek majd előre nem látott voltokkal, mint a háborús kérdések. Kétségbeejtő lenne, ha csak a politikusokra bíznák megoldásukat.

Már most gondolni kell arra, hogy a háborúra következő napon Franciaország nyersanyag nélkül, ipar nélkül, hajótér nélkül, szén nélkül, háromszoros adók és számos város fölépítésének szükségletével találja magát szemben. Ilyen körülmények közt elméleti politikusokra bízni az ország kormányzását, nem pedig iparosokra, gazdákra és kereskedőkre: ez egyértelmű volna a romlással és anarchiával.

A kritikai szellem és a dogmatikus szellem minden időben kibékíthetetlen ellenfele marad egymásnak. Az előbbi az értelem körébe, az utóbbi a misztikus és érzelmi világ körébe tartozik.

A dogmatikus szellem hisz és nem okoskodik. Nemcsak a vallásokban uralkodik, hanem a társadalmi és katonai intézményekben is.

A jakobinizmus, az állami védelem rendszere és az államszocializmus a háború után époly végzetes ostorai lehetnek a világnak, mint a germán betörés. Akkor ezek lesznek a legfőbb kormányzati eszközök: kényszerrend-

szabályok, inkvizíciók, lekvirálások, maximálások.

Olyan országokban, ahol a politikai pártok türelmetlenek egymással szemben, az igazgatási központosítás soká szükséges marad, s csak az ipari és pénzügyi decentralizáció látszik lehetségesnek.

A jövő kormányok legnagyobb nehézsége lesz a különböző társadalmi csoportok sokszor eltérő érdekeinek egyensúlyozása oly módon, hogy ne ártsanak egymásnak kölcsönösen és tartsák szem előtt a közérdeket.

3. A jog és az erő.

A jog filozófiai története három, egymásra következő korszakra osztható: 1. *az élettani jog* korszakában az állatvilágra és az embernek az állatokhoz való viszonyára terjedvén ki: egyedüli szabálya az erősebb törvénye; 2. *a társadalmak belső jogának* korszakát jellemzi a kollektív lény közérdekű uralma az egyénen; 3. *a társadalmak külső joga*, vagyis *a nemzetközi jog* korszakában a jog, amelyet eddig csakis az erő által gyakorolt uralom alapított meg, most már csak úgy fog fejlődni, ha a népek közös érdekei teremtik meg szankcióját.

A társadalom kebelében a jog előbbrevaló az erőnél; a különböző társadalmak közti viszonylatokban ellenben a jog szorul háttérbe az erő elől.

A tisztán katonai szellemű népeknél a jog valamit megtenni egyszerűen annyit jelent,

hogy van hatalmuk valamit megtenni. Az ilyen fölfogás ellen egyedüli érv az ágyú.

Az állatok irtásának a joga egyedül értelmi erőnkön alapul. Ugyanennél az elvnel fogva adják meg a német bölcselek a magasabbrendű fajoknak a gyengébbek megsemmisítésének jogát. Ennek következményekép minden civilizációt végromlással fenyegethetne a pillanatnyilag legerősebb emberi csoport, s a népek visszaesnének a történelemelőtti idők barbárságába. .

Ha metafizikai tartalmuktól megfosztjuk, a jog meghatározásait vissza lehet vezetni JustinianusyDigestáinak erre a tételére: «az, ami minden országban mindenkinek, vagy a legtöbb embernek hasznos.» Tehát a hasznosság uralma a jog egyetlen alapja, azonban, mint-hogy ez a hasznosság országonkint változik, ez esetben nem lehetne beszélni egyetemes jogról.

Az erkölcsök haladása bizonyos alapelvekre vezetett, amelyekben minden polgárosult nemzet megegyezik és amelyek megsértése egyetemes fölháborodást vált ki világszerte. A népek ezeket az alapelveket akarják megvédeni, ha azt mondják, hogy a «jogért» harcolnak.

Egy társadalmon belül az egyének közötti viszonylatokban a jognak szükséges támasza a rendőr. A népek közötti viszonylatokban eddig egyedül az ágyú tudta helyettesíteni a rendőrt.

A jog a társadalmi szükségletek szülötte. A törvényeket csak akkor lehet haszonnal kodifikálni, ha a szokás már állandósította azokat.

A törvénykönyveknek csak akkor van érté-

kük, ha már gyökeret vertek a lelkekben. Ha csupán a büntetésre támaszkodnának, nem volna hatalmuk.

A világi jog először csak a vallásos jognak kiterjesztését jelentette. Az isteni akarat helyét később a királyok, és még sokkal később a kollektivitások akarata foglalta el. Bizonyos népéknél, mint a muzulmánoknál, a világi jog néni lévén elválasztva a vallásos jogtól, annak a törvénynek, amelyet a vallás nem támogat, nincs tekintélye. Erről gyakran elfelejtkeznek a mi gyarmatosítóink. ,

A hódítás joga, hajdani eszmék maradványa, s a függetlenség joga, amely a népek modern eszméje, semmikép sem egyeztethetők össze. Ezért a Németország és a többi világ közt kiütött háború meg fog ismétlődni, valamíg ezeknek az elveknek egyike teljesen el nem tűnik.

Egy gyöngé állam szövetsége egy erős állammal nem eredményezhet a gyöngé állam számára egyebet, mint szolgását, ha az erős állam győz, vagy végromlását, ha az erős állam vereséget szenved. Törökország a német birodalommal való szövetségének nem köszönhetett egyebet, mint Arábia, Örményország, Mezopotámia, Syria elvesztését és teljes pénzügyi összeomlását.

A jognak, amely arra számít, hogy betartsák, szükségszerű kísérője az erőhatalom.

Az erő nem nyomja el sokáig az eszmét, mivelhogy az elnyomott eszme hamar erő szülőjévé válik.

A német psychologusok azt tanítják, hogy a

siker vak helyeslést vált ki és, hogy a népek szemében a diadalt ülő ügy mellé szegődik mindig a jog is. Már pedig látniok kellett, hogy éppen abban a percben fordultak országuk ellen a semlegesek, amikor győzelmeit aratta.

Az erővel való visszaélés az erő lerombolásával végződik. Ilyenkor az elkövetett erőszakosságokat és bűnöket kiengesztelik a fiák, akik soká nyögnek az apáiktól elkövetett igazságtalanságok súlyos terhe alatt.

Leigázni még nem annyi, mint meghódítani.

Az erő, amely csak anyagi fegyverekre támaszkodik, végül époly tehetetlenné lesz, mint az erőíélküli jog.

Az erőszakra alapított jog uralkodhat egy ideig, de nem lehet tartós, mert csakhamar szövetségeket teremt, amelyek ellene szegzik a még erősebb jogot. Az ilyen szövetségek keletkezése állandó törvénye a történelemnek. Látjuk, mint alakult ki minden kísérlet után, amely európai uralomra tört; így V. Károly, XIV. Lajos és Napoleon alatt.

Nagy haladást jelentett a népek számára, amikor az egyéni erőhatalom ellen egy még erősebb társadalmi erőhatalmat szerveztek. A jövő fő szociális haladása az lesz — bizony elég távol van még — hogy egyetlen nép támadó ereje helyébe lép majd az összes többi népek kollektív ereje.

A székesegyházak, könyvtárak és műrecek fölgyújtása, a rendszeres öldöklések, a foglyok elhurcolása a civilizáció oly nagy visszaesését képviselik, amely — huzamossá vál-

ván — véglegessé is válhat s megfoszthatja a népeket az évszázados erőfeszítéssel kiküzdött minden erkölcsi vívmánytól.

A katonai siker szempontjából előnyösnek látszik a nemeslelkűséget, az emberiséget, méltányosságot és a szerződések betartását, mint ballasztot, kidobni a hajóból, azonban ez az előny csak úgy válik tartóssá, ha az illető nép beláthatatlan ideig az erősebb is marad. Ámde nincs rá példa a történelemben, hogy valamely nép mindig a legerősebb maradt legyen.

A gyöngé népeknek hamar támad aggályuk; az erősebbek ezt nem ismerik.

A hódítók istenítik az erőszakot, valamíg a legerősebbek maradnak. De ha elgyöngültek, rögtön kárhoztatják azt.

A hágai jogászok bizony nagy adag illúzióval lehettek eltelve, ha azt hitték, hogy lehet törvénykönyvet alkotni szankciók nélkül is. A történelem nem ismert még ilyen törvénykönyvet, sem vallásosat, sem világít.

A népek közti viszonyban állandó törvénné tenni azt, hogy az erőszak megakadályozandó: ez lesz talán a jövő legnehezebb problémája. Mindazonáltal nem haladhat a civilizáció egy lépést sem, valamíg meg nem oldották.

A civilizációnak még sokat kell haladnia, míg a népek joga másra is támaszkodhat, mint katonái tömegére.

A társadalmi igazság feladata szankciókkal megakadályozni a társadalom életéhez szükséges szabályok megsértését. A nemzetközi igazság jövő szerepe ugyanaz lesz, ha sikerült

majd fölfedezni szankcióit. De ennek ma még nem látszik a lehetősége.

A szerződéseiket s az emberiség törvényeit megszegő népek iránt föltámadt közbizalmatlanság lesz kétségkívül a csirája egy nemzetközi törvénykönyv szükséges szankcióinak.

Az erő — gyökerezzék az az erkölcsi vagy anyagi világban, a törvények, eszmék, vallások, avagy a fegyverek hatalmában — szükségkép szuverén ura marad a világnak. A civilizáció legfontosabb haladása lenne, ha helyettesíthetnék a fegyveres erőt erkölcsi erővel.

A civilizációkat eszmékkel építik, de ma még csak ágyúkkal védik.

4. A reformok és a törvények.

Hosszú évekig tartó utazásokra és megfigyelésekre van szüksége, amíg fölfogja valaki, hogy az igazi reformokat nem lehet csupán törvényekkel végrehajtani.

A tudománynak és a politikának nem lehet ugyanaz a módszere. Az előbbi elsősorban az általánossal, az utóbbi a különössel foglalkozik. A tudomány az állandó vagy mesterségesen megrögzített dolgokat tanulmányozza, s ezért könnyen megállapítja a dolgok elemein uralkodó törvényt. A politika ellenben élő és gyakran váratlan behatások által mozgatott lényekkel áll szemben.

Az intézmények értéke egyesegyedül alkalmazásuk módjától függ. Egyiküknek sincs szuverén ereje.

Valamely társadalmi vagy politikai reform

ritkán hasznos, ha nem lép nyomába a lelki-világ átalakulása is.

A törvényeknek csak úgy van hatásuk, ha követik a szokásokat, anélkül, hogy megelőzni törekednének. Az a rendeltetésük, hogy szentesítsék azokat, nem pedig az, hogy megteremtsék.

A reform csak akkor tartós, ha apró, egymásrakövetkező reformok összetevődését jelenti.

A törvények és szabályok ártalmassá válnak, ha — ahelyett, hogy közérdekű szükségleteket elégítenének ki — egyszerűen az a céljuk, hogy egy párt követeléseit, elégítsék ki.

A törvények nem lehetnek igazságosak, ha egyenlőtlen lelkivilágú emberekre egyformán alkalmazzák. Európai kódexszekkel kormányozni a gyarmatokat, az alatt az ürügy alatt, hogy beolvasszák: veszedelmes utópia.

A szabályzatokat csak úgy fogják föl és veszik figyelembe, ha rövid és világos formába foglalják. A hosszú szabályzat szükségkép rossz, mert az emberek nem tudják észben tartani minden részét.

Németország egyik erőforrása az volt, hogy militarizmusa révén be tudta tartatni a szabályokat és törvényeket, amelyeket a latin népek csak kevéssé tartanak tiszteletben.

Egyetlen törvény tiszteletét megingatni annyi, mint az összes többinek erejét megingatni. A háború elején életbeléptetett moratórium-rendeletük ürügyül szolgált arra, hogy az emberek kivonják magukat a szerződéses kötelezettségek alól s ez olyan csapást mért a társadalmi szervezetre, amelytől csak igen nehezen fog magához térni.

A háború után nem az lesz az igazi haladás, ha új törvényeket bocsátanak ki, hanem az, ha a meglévők egy nagy részét eltörlik.

A háború nem lesz hiábavaló, ha megtanított arra, hogy ahelyett, hogy mindig csak az állam reformját követelnek, önmagunkat kell reformálnunk.

A nép ereje nem lehet tartós, ha a törvényei, intézményei, eszméi és tanai nem állandók.

A jogot nem csinálják, az magától csinálódik. Ez a rövid formula tartalmazza egész történetét.

5. A népek jövő függetlensége.

Az életkörülmények általános megdrágulása a háború alatt s a szigorú szükség, amely egy sereg termékben világszerte beállott, megmutatta a népeknek egymástól való ipari, kereskedelmi és pénzügyi függését. A közgazdák már jelezték ezt, de sohasem győztek meg senkit.

A népek egymástól való függésének példájául föl lehet hozni azt a tényt, hogy a háború előtt a francia fémipar az ország keleti részén Westfáliából szerezte be a szenet és cserébe vasércet adott. A francia kohászat époly kevésbé tudott ellenni a német szén nélkül, mint a német kohászat a francia érc nélkül.

A népek egymástól függése még a háború alatt is megnyilvánult. A robbanóanyagok gyártásához szükséges gyapot az Egyesült Államokból, a földművelésben használt nitrátok Chiliből származtak. A pyrit, amely a sok lőszer gyártásának alapjául szolgáló kénsav elő-

állítására szükséges. Spanyolországból és Norvégiából jött hozzánk.

Bár a szabadkereskedelemnek vannak bizonyos előnyei és valószínű, hogy a jövőben diadalmaskodni is fog, azt hisszük, hogy a háború nagy erőt kölcsönzött a védővamos iránynak. Valójában bebizonyította a népeknek azt a követelményt, hogy lehető legnagyobb mennyiségben termeljék a maguk földjén az anyagokat, amelyekre szükségük van, hogy függetleníthessék magukat.

A lelkiviláguk közt leronthatatlanul fönnálló választófalak ellenére is a népek napról-napra szorosabbra fűződő gazdasági viszonyra vannak rendelve. Továbbra is gyűlölik majd egymást, de nem kerülhetik ki, hogy ne csereberéljék különböző javaikat, amelyeket földjüknek, éghajlatuknak, munkaképességüknek megfelelőleg termelni tudnak.

Ha Európa hozzájut egy hosszú béke áldásához, ezt nem jog és nemzetközi egyezmény fogja fenntartani, hanem annak a döntő bebizonyítása, hogy a népek gazdaságilag egymásra vannak utalva.

A népek egymásra utaltsága, amely minden külön akarattal szemben fölényes erejű, fölédézheti majd a nemzeteket és uraikat ma vezető eszmék mélységes átalakulására.

6. A világ militarizációj a.

A történelmi idők kezdete óta az élet létföltetele volt a védőképesség. A lefegyverzett lényt rohamosan kiirtják.

A szükségletek leigázzák az embert s nem tűrnek vitát. Ámbár csakugyan nem lehet összeegyeztetni a civilizációval, a militarizmus, úgy látszik, egyedüli ismert eszköze a védelemnek azzal a veszéllyel szemben, amely hatalmasan fölfegyverzett államok részéről fenyeget.

A népeknek, mielőtt a haladásra gondolhatnának, arról kell gondoskodniok, hogy kikerüljék a rabigát.

A mostani századnak talán legjellemzőbb vonásává válik a polgárosult világ militarizációja, s mindaz a visszaesés, ami ebből a rendszerből következik.

A társadalmak, miután sorban alapultak vallási, ^{v¹} katonai, jogi, gazdasági rendszeren, úgy látszik, visszatérnek a merőben katonai rendszerre.

A gazdasági és uralmi terjeszkedés szükséglete végzettszerűen kifejlődik a népeknél, amelyeknek katonai hatalma növekszik. Fölszerelésük sokba került, s megkísérlik, hogy befektetésüknek hasznát is lássák.

A békeidők fegyverkezései mintegy biztosítási díjakat képviselnek a külső támadással szemben. Ámde a hadfelszerelési anyagszükséglet fejlődése ezt a biztosítási díjat oly borzasztóan emeli, hogy csak igen kevés nép lesz abban a helyzetben, hogy elviselhesse.

A jövő egyik legnehezebb problémája lesz, mint lehet a túlfinomult civilizációkra rátukmálni a szigorú katonai rendszert, amely ellenében áll ugyan az értelem fejlődésével, de elengedhetetlen a függetlenség megóvására.

Ha az egész világ védekezésből kénytelen

magát katonáivá átalakítani, az individualizmus szükségszerűleg el fog tűnni még az olyan nemzetek kebeléből is, ahol legjobban ki volt fejlődve.

A fegyverkezés túlzása, amely a népek hatalmát megteremti, végeredményében romlásukra vezet. A csupán militarizmusra alapított birodalmak éppen a militarizmuson omlanak össze.

A római császárság hanyatlása akkor kezdődött, amikor nem volt már egyéb támasza, mint a katonai erő.

Tegyük föl, hogy a német militarizmus szét lesz rombolva. Hogyan lehetne újjászületését másképp megakadályozni, hanemha azzal, hogy egy még erősebb militarizmust szegezünk vele szembe. Így hát egy egyetemes militarizmus lesz szükséges, hogy egyetlen egy nép militarizmusát leszereljük.

Európa csak úgy kerülheti ki a militarizmust, ha a német nép lelkivilága gyökeres átalakuláson megy keresztül. Lehet, hogy ez végbemegy majd egyszer a jövőben: ma még bizony elég valószínűtlen.

Valamíg Németország militarista eszméi át nem alakulnak, a népek csupán fegyverszünethez fognak hozzájutni, nem pedig tartós békéhez is.

Gyakran beszélnek a nemzetek szövetségéről; de — amint ezt egy miniszterelnök a parlamentjében kijelentette — ezt a szövetséget csak fegyverben álló nemzetek alakíthatják meg. Ámde viszont kevésbé valószínű, hogy jó-felfegyverzett népek sokáig maradnának békes-

ségesek. Legalább is nem ezt tanítja a népek lélektana és történelme.

7. A mai háborúk ipari kialakulása.

Az ágyúöntő lett az új idők nagy döntő bírója. Nélküle a világ urai mire sem képesek.

A jelenkori háborúk sokkal inkább gyárosok háborúi, semmint a tábornokokéi. Caesar és Napóleon lángelméje is tehetetlennek bizonyulna egy ellenséggel szemben, akinek korlátlan számú ágyú állana rendelkezésére.

A mostani háborúban a pénz fontos, de nem leglényegesebb szerepet játszott. Ellenben szinte döntő súlyúak voltak a rombolás mechanikai eszközei, amelyek a jövőben — az ipar haladásával, még döntőbb hatásúak lesznek. A jövőben bizonyára nem a legnépesebb országok, hanem azok nyerik el majd a katonai hegemoniát, amelyeknek legtöbb romboló gépük lesz.

A bölcselek, akik azt akarják bizonyítani, mily bajos bizonyos elemi igazságok elterjedése, mindenesetre hivatkozni fognak majd, hány hosszú hónapnyi megfigyelésre, s hány százezer ember elvesztésére volt szükség, míg megértették a lövészárkok, a drótakadályok s a messzevivő ágyúk szerepét.

A háborút olyan eszközökkel vívták, amelyek egyike sem volt tábornokaink előtt közelebről ismeretes: tengeralattjárók, lövészárkok, drótakadályok, repülőek, nehézágyúk.

A lövészárkok mozgatható erődöt képvisel, amelyet tetszésszerű helyre lehet tologatni, ha beveszik vagy lerombolták.

A modern lövészárkok lehetetlenné tette az olyan döntő csatákat, aminő a múltban az ac-tiumi, jénai és Waterlooi volt, amelyek egy nap alatt megszábták egész országok jövődő sor-sát. Mert ámbár igen hosszúak és igen gyilkos-sak, a mostani harcok mindig eldöntetlenek maradnak.

Eredetileg a hadvezérek lenézték a nehéz tüzérséget, ellenben ma már kénytelenek az ütközetek egyik nagy tényezőjének tekinteni. Hatékonysága azonban mégis korlátolt, mert pl. a németek nem tudták vele Verdunt bevenni.

A modern offenzíva nehézségei és az a gya-kori tapasztalat, hogy lehetetlen a lövészárkok vonalain áthatolni, nyilvánvalók a statisztiká-ból. Eszerint egy méter lövészárkok szétrombo-lása 30,000 frankba, 3 tonna acélba és 5 napi munkába kerül, ellenben már egyetlen nap munkájával helyre lehet állítani egy ugyan-ilyen terjedelmű lövészárkot.

A háború újabb bizonyítéka annak, hogy bármely romboló eljárás mindjárt maga után vonja új védőeszközök teremtését. A 420-as gránátvetők, a Zeppelinek, fojtógázok stb. hatása csakhamar többé-kevésbé megsemmisült. Ezt a törvényt még a tengeralattjáró sem tudta tartósan kikerülni. Hogy valamely romboló-eszköz valóban győzhetetlen legyen, annak oly rögtöni hatásúnak kellene lennie, hogy képes legyen a hadseregeket és városokat megsemmi-síteni, mielőtt még idejük volna a védekezésre.

Ha a háborúsiipar egészen kifejlődik, a rom-bológépek tömérdek számát fogja kezelhetni a gyakorlott specialisták egy kis csoportja. Akkor

az öldöklő gép fogja helyettesíteni a harcost, ahogyan a szén lépett a rabszolga helyébe.

8. A jövő lehetőségei

A mostani zavaros időkben az előre nem láthatónak birodalma annyira terjed, hogy a gondolkozás visszahőköl a jövő homályossága elől. S mégis csak ez a gondolkozás tudja valamennyire is megvilágítani az utat, amelyen a népeknek haladniuk kell.

A múltak tanításai már-nem elegendők, hogy a népeket ismeretlen utakon vezessék. Mint-hogy sok olyan irányban kénytelenek cselekedni, v'aminőben még sohasem cselekedtek, gondolkozásuk új vezéreszmék szerint fog igazodni, amelyeket új szükségletek teremtenek meg.

Ámbár a jövő benne van már a jelenben, azt csak a lehetőségek formájában lehet fölfogni.

Az érdekek mérlegelésére alapított gondoskodás és előrelátás lehet észszerű, de ritkán egészen helyes. A szenvedélyek és a misztikus befolyások olyan hatalmas mozgatói az életnek, hogy velük szemben az érdekek minden szempontja megsemmisülhet.

A jövőről való látomásaink főképen reményeink látomásai, amelyek azonban nincsenek szükségszerű rokonságban a realitással. De azért nem kell azokat megvetni, mert már hatalmas mozgatói voltak a tetteknek. Az olyan emberiség, amely meg volna fosztva a reménységtől, csak nagy kínnal tudna élni.

Ha a jövőre a múlt alapján következtetünk és földézzük emlékünkbé a misztikus eredetű

eszmék szívósságát, attól kell tartanunk, hogy Európára egy újabb 80 éves háború szakad, amelyet csak bizonytalan tartamú békeidő szakít majd meg. A mai viszály is hosszúra - nyúlással fenyeget, hacsak a németek lelki-világa meg nem változik. Mert a vereségek a keresztesháborúk és a vallásháborúk újjáéledését sem akadályozták meg s azok addig tartottak, míg az őket előidéző misztikus illúziók makacsul megmaradtak.

Mentői jobban fejlődik ki a civilizáció, annál fenyegetőbb viszályokat idéz föl. Ha a hegemóniára való minden, növényben lévő vágyódás (a németeké, oroszoké, a balkáni népeké, a japánoké stb.) összemérkőzik, a béke korszaka hosszú időre bezáródik.

Lehetetlen a mai háborúk kimenetelét a régebbiekre alkalmazható szabályok szerint megjósolni. Egykor már egy-két zászlóalj elvesztése eldöntötte egy nép sorsát, minthogy a megvert seregeket nem tudták pótolni. Ma ellenben sok százezer ember elvesztése sem hozhatná meg a végleges döntést, a mostani védelmi eszközök és a harcolók könnyű pótlása következtében.

Az új háború fő-főtanulsága, amely talán meg is fogja akadályozni túlsűrű megisméltődését az, hogy ebben a küzdelemben, amely millió és millió embert dob a harcba, egyik ellenfél sem szenvedhet teljes és végleges vereséget. Szét lehet rombolni a seregeket, de nem lehet megsemmisíteni a népeket.

Hogyha meg akarjuk mondani valamely háború előrelátható tartamát, mérlegelni kell a

hadviselő felektől maguk elé tűzött reális célok. A mai európai háború tétje valójában Antwerpen és különösen Konstantinápoly, a Földközi-tenger, Egyiptom és az indiai utak kulcsa.

Ennek az ősi városnak a birtoka annyit jelent, hogy birtokosa Európa egy részét is gazdasági függőségben fogja tartani.

Hogy Franciaországnak mily életbevágó szüksége van kikerülnie a bizonytalan békét, erről igen helyes megjegyzéseket tett egyik ellenségünk, Hohenlohe herceg: «Franciaország életrehalálra, váltig fog harcolni; a francia nép nagyon is jól tudja, hogy létéről van szó. Nagyon jól tudja azt is, hogy soha többé nem lát majd oldalán olyan sok és olyan hatalmas szövetségest. Nagyon jól tudja, hogyha nem kerül ki győztesen ebből a borzasztó küzdelemből, minden győzelmi esélye örökre el fog tűnni.»

Remélni lehetne, hogy a világháború okozta pusztulás és romlás emléke sokáig meg fogja akadályozni a háborúk föhijulását, ha az ember nem tudná, milyen rövid a népek emlékezőtehetsége.

A csodálatosan szép városok elpusztítása hordák által, amelyek nem bírták fékezni ősi vadságukat, azzal a félelemmel tölthet el, hogy az évszázadokon át megőrzött műrecek mind elpusztulhatnak majd. A jövő talán csak egy olyan világot tart meg az emberiségnek, amelyben az összes elpusztított műrecek gyáruk, kaszárnyák és lövészárkok fogják helyettesíteni. Akkor azután a civilizált népek sajnálni fogják, hogy oly soká éltek.

A jövő csatái, amelyek valószínűleg a levegőben fognak lefolyni, főcéljukul a városok fölgyújtását és lakosaiknak kisszámú gépész-mérnök által való kiirtását fogják kitűzni. Kétségkívül a polgári népesség rendszeres kipusztítása fogja helyettesíteni a fegyveres katonaság kipusztítását.

Egy német diplomata azt állította, hogy a rombolóeszközök rohamos fejlődése következtében a legközelebbi háború megsemmisíti a fehér fajt. Bár e faj³;teljes eltűnése kétséges, az bizony lehetséges, hogy az ilyen küzdelmek megismétlődése esetén a boldogulás és virágzás kormány pálcája a szélső kelet nemzeteinek kezébe száll át. rí '

A népeket a háború új formái annyira hozzászoktatják majd ahhoz, hogy az állam ráteszi a kezét polgári nemzeti életére, a szabadságára, vagyonára és létföltételeire, hogy fölmerül az a kérdés, vajjon nem lesz-e a világ jövődjö törvénye az ó-kori rabszolgaságra való visszatérés. Az eg: éni jog és szabadság ismerete akkor annyira megsemmisülne, hogy az emberek még mint eszmét sem tudnák már fölfogni.

A német birodalom egyik legfontosabb személyisége követelte, hogy az állam az elvesztett vagyona helyreállítása céljából kötelezze összes polgárait valamely mesterség gyakorlására. A fényűzési tárgyak gyártása meg lenne tiltva, szinte megsemmisítő adókkal terhelnék az embereket, akik ilyen tárgyakat, különösen festményeket akarnának birtokukban tartani. Ha az efféle tervek megvalósulnának. Németország

egy gigászi gyárrá válnék, ahol a polgárok tömegei szigorú káplárok vesszője alatt kiviteli cikkeket és ágyúkat gyártanának, egy igen szerény adag sör és káposzta fejében. Egészen különös lelki berendezés szükséges ahhoz, hogy valaki ilyen poklot állítson föl eszményül.

Hogy kaszárnyában, gyárban töltsük az életünket csak azért, hogy várjuk a halált a csatatéren: ez volna hát a művelődés és erőfeszítés annyi századának a betetőzése? Hiszen akkor jobb volna visszatérni a barlanglakok korszakába.

Az ember a barlangokban kétségkívül veszélyektől környezve élt, de legalább valamegyes szabadságot is élvezett.

Tartós békére nem nyújt biztos kilátást sem a népek szövetsége, — mert ezek a szövetségek bizonytalanok — sem a nemzetek egymásra utaltságának kimutatása, — mert a misztikus hit uralkodik minden érdek fölött, — hanem csak az, ha a német népben új filozófia foglalja el a hegemonia misztikus eszményének helyét. De az efféle átalakulás mindig igen lassan megy végbe.

Nem nagyon valószínű, hogy Európa nem-sokára újra felvirradni látja majd a szabadság korszakát. Mert a militarizmus reáleselkedő mumusán kívül, miképpen kerülheti ki azt a sokféle láncot, amiket az állami beavatkozás és szocializmus teoretikusai álmaikban már testére kovácsolnak.

VIII. RÉSZ.
A TUDOMÁNY KÖRÉBEN.

1. A tudományos igazságok és bizonyosságaink határai.

A tudós hasznosítja a természet erőit és meghatározza törvényeit, de mélységesen rejtve marad előtte azok való lényege.

A tudományok hajnalhasadásakor a tények úgy tűnnek föl, mintha igen könnyen volnának megmagyarázhatók. Mikor azonban a tudomány bővül, az olyan, látszólag egyszerű jelenség is, mint egy gyantásbot villamossá tétele, egy gyertya elégeése, vagy eg-y test esése, megmagyarázhatatlanná válik.

A megfigyelés birodalmában a tudomány sohasem mondott csődöt. Csupán a magyarázatok birodalmában állhat be igazi csőd.

Minthogy minden tudományos igazságunk csupán a mi mértékünkkel alkalmazott hozzávetés, magyarázata attól az agytól függ, amely megformulázza.

A tudományos törvényekből levont következtetések, végül rendszeren nagyobb fontosságra tesznek szert, mint ezeknek a törvényeknek a fölfedezése. A thermodynamika három főtörvényét néhány sorba lehet összefoglalni, s mégis alkalmat adtak számos kötetnyi magyarázat megszületésére.

A látszólag legbiztosabb tudományos igazsá-

gok is csupán egyezményes bizonyosságok. így pl. a geometria lényeges sarktételei a gondolkodásnak fölfoghatatlan testekre vannak alkalmazva.

így pl. hiába próbálnánk elképzelni egy pontot, amelynek ne volna három kiterjedése. Egy reális pontnak, — azaz olyannak, amelyet a gondolat föl is foghat — szükségkép van kiterjedése és következésképen átmehet rajta több párhuzamos vonal, ami ellentétben áll a geometria egyik leghíresebb sarktételeivel.

A nagy tudományos fölfedezések azzal kezdődnek, hogy intuíciók 'ébrednek a lélekben föltevések formáját öltve, s ezeket kell azután a tapasztalatnak igazolnia.

Aki nem akarja a hipotézist vezérül elfogadni, az arra kárhoztatja magát, hogy a vak eset legyen a mestere.

Minden idők emberei éltek a föltevésekkel, azonban míg a tudatlan végleges bizonyosságul fogadja el azokat, a tudós csupán kísérleti igazolás után tulajdonít nekik értéket. A föltevés az ő szemében csak egyik lépcsőfoka az igazságnak.

A tudományos és különösen a filozófiai tanak, hogy győzzön, nincs szüksége nagyon biztos okok támasztékára. Elég, ha csupán nagyon erős hiten alapszik.

A banalitás, mihelyt algebrai nyelvbe ültetik, sok ember szemében megszűnik banalitás lenni. A leghatározatlanabb elméletet is könnyen elfogadják, hacsak matematikai képlet mezét ölti föl.

A tudományok története bizonyítja, hogy az

igazságul fogadott tételek java része a legtöbbször csak egyszerű pillanatnyi szempont, amelynek rendeltetése az, hogy eltűnjék.

Valamely dogma régisége egyáltalában nem bizonyít még szabatosága mellett. A bölcselek és a tudósok két ezer éven át hittek az atom elpusztíthatatlanságában. Ma ellenben már bebizonyult a tapasztalásból, hogy az anyag is alá van vetve annak az egyetemes törvénynek, amely szerint a dolgok megöregedésre s elhalásra vannak kárhóztatva.*

Még tudományos kérdésekben is ritkaság, hogy ipegygyőződéseink csak tapasztalaton alapuljanak. Még a legkönnyebben bizonyítható elméleteket is, mint a vérkeringésről, vagy az anyag anyagtalanításáról szólót, csak azután fogadták el, miután hivatalos tekintéllyel fölruházott tudósok is hozzájárultak.**

A hasznosság és igazság nagyon különböző ismeretek. Lehet, hogy az ember kénytelen elfogadni valamely szükségszerűséget, de veszélyes volna az emberi szellem haladására, ha — amint ezt a pragmatisták teszik — azonosítanák az igazat a haszonnal.

Két, ellentétesnek látszó igazság néha nem

* Ezt a bizonyítást jelen munka szerzője végezte. Tíz évi kísérleti kutatást igényelt az, 18 emlékiratban, amelyek össze vannak foglalva «Az anyag evolúciója» (*L' Evolution de la Matière*) c. munkában.

** Magamnak is volt alkalmam ennek a tételnek igazságát megállapítanom, amidőn három évig egymagam állítottam a legnevesebb francia fizikussal szemben, hogy az uránium sugarai, — amelyek se nem törnek, se nem verődnek vissza, se nem sarkulnak, — a fizika új mezejére tartoznak.

egyéb, mint ugyanannak az igazságnak egymást kiegészítő töredéke.

2. Az aktív és inaktív igazságok.

A viselkedésre való hatásuk szempontjából bizonyosságainkat be lehet osztani aktív és inaktív igazságokra. Ez utóbbiak merőben banális állítások formáját öltik magukra, amiket.) mindenki megismétel, anélkül, hogy befolyásolnák az embert, valamíg egy katasztrófa el nem árulja erejüket.

Az az igazság, amely érzelmekbe, szenvedélyekbe, hitekbe, érdekekbe vagy egyszerűen csak a közönbösségbe ütközik, inaktív igazság marad; sőt sok szellem számára nem is igazság: többé.

Volt nekünk a háború előtt sok inaktív igazságunk, így pl.: a messzevívő ágyúk fölénye, a bő muníció haszna, a lövészárkok fontosságát és még több más. Ámde csak a tapasztalat tette nyilvánvalóvá az értéküket.

Valamely igazság kimondása nem ér semmit, ha nem ragadja meg eléggé a lelket, hogy tett indítékává is legyen.

A katasztrófák sokszor szükségesek, hogy aktív igazságokká változtassák az inaktív igazságokat. A német visszavonulás megállása marne-i csata után, bebizonyította — könyveink elméletének egészen megfelelőleg — hogy a lövészárkokkal meg lehet állítani egy betörést. Minálunk nyolc départment pusztult el abból az okból, hogy ez az igazság, amely aktív volt

a németek számára, inaktív volt a mi számunkra.

Némely igazság azért marad hatástalan, mert látszólagos egyszerűsége elfödi a nehezen fölfogható következményeit. így pl. nyilvánvaló igazságnak tekinthetjük, hogy nem kell mindenáron versenyre kelni vetélytársainkkal olyan területeken, ahol a természetes kútforrások mindig erősebbekké fogják őket tenni. Ennek az igazságnak a tartalma jóval többet ér, mint amit külseje elárul, ámbár még — úgy látszik — kevésbé értették át. Pedig teljes;átértéstől függ egész gazdasági jövőnk.

A nyilvánvaló igazságok hamar hatástalannokká válnak. Ezért kell azokat gyakran, s változatos formában ismételtetni.

Valamely igazság sikere nagyban függ attól az időponttól, amelyben kifejezték. Amikor egy jeles angol tábornok a háború előtt hazájának egy hatalmas sereg szükségét hirdette, nem hallgattak rá. Ugyanígy áll a dolog a tiszta tudomány birodalmában is. Senki sem fogadta be Lamarck eszméit, amidőn, Darwint megelőzőleg, a transformizniust tanította.

Még olyan igazságok is, amelyek képesek a jövőt bevilágítani, hatás nélkül maradnak a jelenre, amikor még csak kevés szellem tudja fölfogni a horderejüket.

A tévedés gyakran termékenyebb nemzője a cselekedetnek, mint az igazság.

3. A természet és az élet.

Minden lény élete millió és millió apró sejt életének summáját képviseli, amelyek mind más és más funkciót végeznek és úgy viselkednek, mintha külön egyéniségük volna, s képesek volnának külön-külön megszabni evolúciójuk irányát.

Az élő lényt olyan épülethez lehet hasonlítani, amelynek kövei nagyon hamar elhasználódnak, úgyhogy folyton meg kell újítani. Az épület majdnem egészen megtartja eredeti alakját, azonban nemsokára, nincs már semmi benne eredeti anyagából.

Evolúciójuk alatt az élő lények sejtjei egész sereg fizikai és kémiai műveletet végeznek, amelyek hasonlíthatatlanul bonyolultabbak, mint aminőket laboratóriumainkban végezzük. Ezekben a műveletekben nincs semmi vak gépieség, mert a pillanatnyi szükséghez képest módosulnak. Úgy mennek a dolgok végbe, mintha a sejteket a mienktől különböző és bizony sokszor a mienknél sokkal magasabbrendű értelem vezetné.

A pirinyó kezdeti sejt, amelyből minden élő lény ered, s amely határozott irányban fejlőd-
vén ki, majd madár, majd ember, majd tölgyfa lesz, hosszú múltat és rengeteg jövőt foglal magában. Ez az elemecske, amelyet évszázadok halmoztak föl, egész világát leplezi le az erőknek; s olyan gépezet irányítja azokat, amelyet elménk sehogysem ér föl.

Az a tudós, aki képes volna megoldani azokat a problémákat, amelyeket egy élő lény

sejtjei minden pillanatban megoldanak, a többi emberét oly végtelenül meghaladó értelemmel volna megáldva, hogy szinte istenségnek volna tekinthető.

A létért való harc szörnyű törvénye, amelynek hatásait a civilizációk enyhíteni törekszenek, úgy látszik, örök törvény. Tulajdon testünk sejtjei is állandóan harcolnak egymás ellen. A küzdelem époly heves a növények, mint az állatok életében. A növények harcolnak a föld színén egy kis napos helyért és a föld alatt a talaj táplálékainak birtokáért.

A mozgás és a küzdelem az élet törvényei. A nyugalom a halál.

A fizikai erők s különösen a nap sugárzása, szabják meg civilizációnk föltételeit és körülményeit. Túlságos meleg vagy túlságos hideg magától értetődővé teszik a vad vagy legalább is barbár életet.

Minden geológiai korszaknak meg volt a maga királya. A piramis-korszak szerény trilobitáit követték a secundair-korszak óriás hullói és sokkal később az emlősei, amelyek közül egy szép nap az embernek erednie kellett. Ő meg viszont várja, mint fog a világnak új ura keletkezni, akinek talán az lesz a jellemvonása, hogy felsőbb értelmével föltudja majd fogni a ma még érthetetlen élet jelensége két.

Az élő lények hirtelen átalakulásáról szóló mutációs törvény, amely helyettesíteni akarja a lassú evolúció törvényét csupán azt jelzi, hogy az észrevétlen belső változások egymásra következő sorozata után az élő lények egyen-

súlya annyira módosult, hogy már egy könnyű ok is hirtelen megváltoztatja a képüket.

A hirtelen mutáció forradalom, de olyan forradalom, amely lassú evolúciónak koronája. A népek forradalmi ugyanennek az elvnek az alkalmazását jelentik.

Minthogy az idő működik közre a dolgok általános egyenlősítésében, a végtelen kicsiség is szülhet végtelen nagyságot. A legapróbb polyp-félék építettek földrészeket. Szigeteket és hegységeket teremtett a legapróbb homokszemek folytonos fölhalmozódása.

Az idő szükségszerű társa minden teremtésnek.

Nem a természet állapította meg az állatok és az ember közt azt a mélységet, amelyet nyelvünk megvető kifejezéseivel iparkodunk megjelölni. A mi nyelvünk szerint a nőstény-állat nem várandós, hanem vemhes; nem szül, hanem ellik; nem hal meg, hanem megdöglik, nem temetik, hanem bekaparják. Megvetésünk az állatok iránt nem tudható be egyébnek, min a velük való rokonságunk nem ismerésének.

Mindig balgaság a természet állítólagos céljairól beszélni, holott olyan kevésbé ismerjük ezt a természetet. Hisz a mienktől annyira eltérő világban működik. Az ő értékei nem ami értékeink és ő nem törődik ami rendszabályainkkal.

A civilizáció és a természet nyilván nagyon különös célokat követnek, amelyek sokszor egyenesen ellentmondanak egymásnak. így például az igazság a társadalmak léteire elengedhetetlen emberi alkotás, amelyet azonban a természet vak erői nem ismernek.

4. Az anyag és az erő.

A tudományos gondolkodás evolúciója a feltétlen bizonyosságról a fokozatosan haladó bizonytalanságokra vezetett. Még ötven év előtt a tudomány az igazságoknak olyan koszorúját jelentette, amelyet a kételkedés még nem hervasztott el. Az épület alapjai bámulatot keltettek nagyságukkal. Úgy látszott, hogy a tudósok egyenletei, amelyekkel a dolgok végső elemeit: az időt, tért, anyagot és erőt összekötötték, a természet törvényeihez vezetnek. A legújabb fölfedezések azonban megsemmisítették összes illúzióinkat a világegyetemről.

A klasszikus mechanika, hajdan a látszólag legbiztosabb tudomány, fedte föl a legtöbb bizonytalanságot, mióta a tapasztalat kikezdte az alapjait. Abban a korban, amidőn hívei úgy gondolták, hogy megmagyarázhatják a világot a mozgás egyenleteivel, a világegyetem nagyon egyszerűnek tűnt föl. Manapság azonban nyilvánvalóvá lón, hogy a dinamika képtelen a dolgokat megmagyarázni. Az energetikai mechanika, amely a jelenségekben csak az energia módosulásait látja, szintén nem vezetett biztosabb magyarázatokra.

Az új tapasztalatok, amelyek vonatkoznak: a tömegnek a gyorsaságával való változására, az anyag és erő azonosságára, az energia sugárzására változó nagyságok («Quanta») elemei által, következőképpen a megszakgatott és folytonosnak a jelenségekben való helyettesítésére: kellőképpen megmutatták, milyen gyenge lábón

állanak az egykor megingathatlanoknak tekintett tudományos alapelvek.

Egy kiváló matematikus helyesen jegyezte meg az új eszmékre nézve, hogy manapság tanúi lehetünk annak, hogy ugyanaz az elmélet «majd a régi mechanika alaptételeire, majd meg olyan föltevésekre támaszkodik, amelyek annak tagadásai». Amilyen biztos a tudomány, amíg a tények területére határolódik, époly bizonytalanlanná válik — még pedig napról-napra bizonytalanabbá — a magyarázatok birodalmában.

A mechanika tételei, amelyek már annyira módosultak az utolsó években, még jobban meg fognak változni, ha az az eszme általánosul, hogy az anyag egyszerűen időleges állandósággal fölruházott energiaforma. Az anyag és az erő, amelyek egykor látszólag két különválasztott világot jelentettek, ma már csak mint ugyanannak a dolognak különböző alakjai jelenkeznek.*

A természet minden elemeit hihetőleg láthatatlan kötelékek kapcsolják össze. A vonzás szálán oscillál az óceán a csillagok és a föld között. A testek térfogata folyton változik a környezet hőmérséklete szerint. Az asztal, amelyen ezeket a sorokat írom, alá van vetve a világegyetem minden csillaga vonzásának, viszont ő is vonzza valamennyit. Semmi sem marad elszigetelve a világ gépezetében.

A váratlan tünemények, amelyeket az anyag

* L. Gustave Le Bon: L'Évolution des Forces. («Az erők evolúciója») a Bibliothèque Scientifique-ben, Paris. E. Flammarion.

disszociációjának fölfedezése tárt elő, megmutatták, hogy körülvesznek minket gigászi erők, amelyekről alig van sejtelmünk s amelyek még ismeretlen törvényeknek engedelmeskednek. Ezek között az erők között leghatalmasabb az atomközi energia, s ez is ismeretlen volt még néhány év előtt, amint ismeretlen volt a vilámlamosság hosszú évszázadokig.

A kémiai reakciók, erőforrások, melyeket kihasználunk, módosítják a molekulák egyensúlyát, de alig érintik az atomok állandóságát. Ha a tudomány elér egészen odáig, hogy képes lesz a testek atomjait egészen szétválasztani, ezzel ákkora erőforrás kerül majd a kezébe, amely szükségtelemmé teszi a szén használatát s gyökerestől átalakítja a népek létfeltételeit.

A legállandóbb anyag is, pl. egy márványtömb, látszólagos mozdulatlansága mellett is intenzív élet s benyomásra való reagálás képességét rejti magában, amelyet könnyű felfedezni bizonyos eszközökkel, aminő pl. a bolométer. Az anyag, amelyet hajdan tétlen elemek, a nyugalom jelképének tekintettek, csakis alkotó atomok roppant gyors, forgatagos mozgása révén áll fenn. Az anyag a mozgás, semmiképen nem a nyugalom.

Az anyag egyensúlyi állapotát jelenti a belső erőknek, amelyek benne székelnek, s a külső erőknek, amelyek körülveszik. A test meghatározása tehát elválaszthatatlan környezetétől. A legkeményebb fém is gőzzé változik, ha környezete bizonyos változást szenved. A víz szilárdá, folyékonyá, vagy gőzneművé lesz, a környezet szerint, amelybe merítik.

Meglepő látni, hogy a tudomány, amely oly könnyűséggel figyeli meg a tényeket, mily nehezen jut el törvényei meghatározásáig. Több mint félszázadnyi kutatás telt bele, amíg rájöttek, hogy a törvények, amelyek valamely energia-modus (hő, villamosság, mozgás stb.) megjelenését meghatározzák, azonosak azokkal, amelyek valamely folyadék lefolyását irányítják, minélfogva energia nem nyilvánulhat más-kép, mint bizonyos elemek denivellációjával.

A természetben az elemek látszólagos kicsisége gyakran nincs viszonyban hatásai nagyságával. Az elefánt vagy a tölgy eredeti sejtje sokkal kisebb, mint egy gombostű feje. A legparányibb fémdarabka végtelen nagymennyiségű atomközi energiát tartalmaz.

Bármely természeti erővel megkaphatjuk az összes többi, kivéven azokat, amelyek az élő lényeket éltetik. Életet csak élet terem.

5. Filozófiai látomások.

Ha a természetet emberi érzelmeink szerbit megítélt formában személyesítenők, az meglehetősen közepes tulajdonságokkal felruházottnak látszanék. Vadságát leleplezné az a kötelezettség, amelynek minden teremtményt alávet, t. i., hogy faldossák egymást, hogy élhessenek. Értelmisége korlátoltnak tünnék föl, mert látjuk, hogy egymásután sok, sok alakkal próbálkozik, mielőtt a legtökéletesebb sikerülne neki. Jóakarata a mi szemünkben a semmivel volna egyenlő, mert a vészthozó mikroba létét

épolý gonddal biztosítja, mint a leghatalmasabb lángész életét.

A természetet személyesítő lény, ha szándékai felől megkérdeznék,- kétségkívül azt felelné, hogy a szükség és az idő uralma alatt állván, nincs semmi akarata, s hogy nem tud jobban olvasni a végzet könyvében, mint ahogyan a teremtmények tudnak.

Az emberek sohasem szűntek meg az örökkévalóságról álmódolni, azonban közben pedig mindig csak a mulékonyat uralják. A legnagyobb birodalmak megsemmisültek, maguk az istenek is elporladtak s manapság a csillagászat bizonyítja» hogy az eget benépesítő csillagok is eltűnnek végezetre.

Eszméink a dolgokról szükségkép változnak ^ aszerint, hogy műiékony alakjukat, vagy örök tartalmukat vesszük-e szemügyre.

A vallások hajdan arra tanították az embert, hogy a múltba nézzen és úgy tekintették őt, mint aki ma már megvan fosztva eredeti fényességétől. Ellenben a tudomány azt mutatja, hogy a haladás a jövőben van. Erőfeszítéseink a jövőendő emberiség hatalmát teremtik meg.

A régi hitek ígérte egyéni örökkévalóság helyére lép a faj folytonosságának és tökéletességének érzelmé. Nem elégtelen ez az eszmény, hisz a csatamezőn millió meg millió ember áldozza föl az életét, hogy olyan lények jövőendő boldogulását biztosítsák, akiket sohasem fognak látni.

Az emberi szellem mindig inkább akar valami délibábos magyarázatot, mint semmi magyarázatot.

A jelenségek törvényei oly könyvben vannak megírva, amelyből csak néhány sort is olvasni, nem elég az emberélet.

Kitartani amellet a meggyőződés mellett, hogy a világ végzetszerűségek uralma alatt áll, amelyek ellen az ember tehetetlen marad, annyit tesz, mint elfelejtkezni arról, hogy a tudomány minden haladása éppen e végzetszerűségek szétbomlasztásában áll. A nagy epidémiák megszűntek végzetszerűségek lenni, mihelyt okaik ismeretesek lettek.

A történet amellet látszik tanúskodni, hogy sokkal könnyebb a természetet leigázni, mint tulajdon érzelmeinket. A természeti erők szolgálatunkba vannak hajtva: a nap, a villám, az óceán rabszolgáinkká válnak, ellenben sehogysem tudtuk még elérni, hogy ősi állatiságunk bizonyos ösztönein úrrá legyünk.

Minthogy a csillagászat is képtelen három egymásra ható test pályáját kiszámítani, fölfogjuk, hogy lehetetlen a társadalmi jelenségeket befolyásoló ezer meg ezer elem kölcsönös működését kiszámítani. Előrelátás e részt csak úgy lehetséges, ha az elemek egyike nagyon túlsúlyba jut a többi rovására.

A tudomány sohasem szolgálhat erkölcs alapjául, mert semmiféle összehasonlítás nem lehetséges az erkölcsi és fizikai törvények közt. Az előbbieket társadalmi szükségetet jelentenek, amelyek szerint változékony. Az utóbbiak egyetemesek és sohasem változnak.

Minthogy minden meghatározásunk összehasonlításra vezethető vissza: ami semmihez sem hasonlítható, mint a tér, az idő és az erő, nem

is alkalmas meghatározásra, hanem csak a mérésre.

A dolgok jelentőségének filozófiai értékelése teljesen a megfigyelő szempontjától függ. Valamely felsőbbrendű, az időtől független szellem az emberi fajokat jelentéktelen hangyabolyoknak venné, amelyek ezt a fokozatos kihűlés által biztos halálra szánt földgolyót benépesítik. Az a szellem, amely csak a természetet nézné, a legnagyobb lángészben csakúgy, mint a leghitványabb penészgombában is egyenrendű szervezeteket látna, amelyek egy pillanatra életre keltek az anyagból s arra vannak rendeltetve, hogy csakhamar visszatérjenek belé. Ellenben kizárólag emberi szempontból az ember oly minőség középpontja, amely elég hosszú tartamú, hogy örökösnek vehessük.

Nem szükséges gondolatainkat, túlságosan lenyűgözni hosszú vitákkal a dolgok hiábavalóságáról a bennünket beburkoló titkokról. Az igazi bölcsesség az, hogy kövessük sorsunkat, anélkül, hogy túlsókat foglalkoznánk egy oly világegyetem titokzatos céljaival, amelyeket nem fogunk föl. Mi lenne a tisztavirág egy napos élete, ha idejét arra fecsérelné, hogy ennek az egyetlen napjának rövid voltáról vitatkozzék?

A boldogság keresése s az igazság keresése nagyon különböző. A boldogságra vágyó embernek bölcs dolog, ha nem kutatja túlságosan a dolgok alapját. Ellenben az, aki csak az igazságra mohó, köteles megkísérteni, hogy mindent elmélyítsen.

Az volna a legmagasabb rendű filozófiai fölfedezés, mert megengedné, hogy a dolgok lé-

nyegébe hatoljunk és behajózzuk a végtelent, ha sikerülne az anyagot és erőt máskép is megismernünk, mint a külső világgal való viszonyunkban. Pedig máskép fölfognunk jelenleg lehetetlen, mert egyedül e viszonylatok alkotják a sajátságokat, amelyek alapján a dolgokat meghatározzuk.

Minden tudomány csakhamar az oksorok áthághatlan falánál ér véget. Egyetlen jelenségnek sem tudjuk a végső okát.

A csillagászati megfigyelés fölfedte, hogy a csillagok alakulásuk különböző korszakait élik. Úgy látszik tehát, azok is megfutják a dolgok végzetszerű körpályáját: születnek, nőnek, hanyatlanak, meghalnak. Valószínű, hogy lakott világok, mint a mienk, amelyeket virágzó, a tudomány és művészet csodáival telt városok borítottak, már nem egyszer bukkantak föl az örök éjszakából, s megint visszahanyatlottak, nyomot sem hagyva maguk után.

A mindenség és a rajta lakó lények átmeneti formák, amelyeket örök erők irányítanak.

TARTALOM.

Bevezető	5
----------------	---

I. RÉSZ.

A történelem vezérlő erői.

1. Az anyagi és erkölcsi hatalmak	13
2. A biológiai és érzelmi erők	14
3. A misztikus erők	16
4. A kollektív erők	18
5. Az értelmi erők	21
6. A történelem magyarázatai	24
7. A Magyarázatok és az okok	25
8. A mi előre láthatatlan a történelemben	26

II. RÉSZ.

Csaták közben.

1. A nagy tnsák lélektani eredete	31
2. A csaták lélektani elemei	32
3. A nemzeti genius és a haza eszméje	34
4. A holt ak él te és a halál filozófiája	37
5. A személyiség háború-okozta változásai	39
6. A bátorság formái	40
7. A rábeszélés és parancsolás művészete	42

III. RÉSZ.

V népek lélektana.

1. A t-épek lelkének alakulása	47
2. Néhány nép ossz- hasonlított lélektana	49
3. Miért nem értik meg egymást a különböző fajok?	58
4. Az illúziók szerepe a népek életében	54
5. Az egyéni vél- mény és magatartás	56
6. A kollektív vélemény	58
7. Az eszmék a népek életében	59
8. A népek öregkora	63

IV. RÉSZ.

A nemzetek hatalmának anyagi tényezői.

1. A köszén korszaka	69
2. A gazdasági harcok	71

3. Harc a délibábok és a gazdasági szükségszerűségek között	74
4. A termékenység szerepe	76

V. RÉSZ.

A nemzetek hatalmának lelki tényezői.

1. Egynéhány másodrendű tulajdonság szerepe a népek életében	81
2. Az akarat és erőfeszítés	82
3. Az alkalmazkodás	84
4. A nevelés	86
5. Az erkölcs	90
6. A szervezet és az illetékesség	91
7. A társadalmi cohaesio és a szolidaritás	95
8. A forradalmak és az anarchia	97

VI. RÉSZ.

A népek mai kormányai.

1. A demokratikus haladás	105
2. A német étatizmus és a francia étatizmus	107
3. A szocialista hitvallás	113
4. A kormányok szükséges lelki tulajdonságai	118
5. A kormányoknak a háborúban leleplezett tökéletlenségei	123
6. A háború politikai tanulságai	126

VII. RÉSZ.

A jövő perspektívái.

1. A háború néhány következménye.....	133
2. A politika jövővé veszélyei	137
3. A jog és az erő	138
4. A reformok és a törvények	143
5. A népek jövő függetlensége	145
6. A világ militarizációja	146
7. A mai háborúk ipari kialakulása	149
8. A jövő lehetőségei	151

VIII. RÉSZ.

A tudomány körében.

1. A tudományos igazságok és bizonyosságaink határai	159
2. Az aktív és inaktív igazságok	162
3. A természet és az élet	164
4. Az anyag és az erő	167
5. Filozófiai látomások.....	170